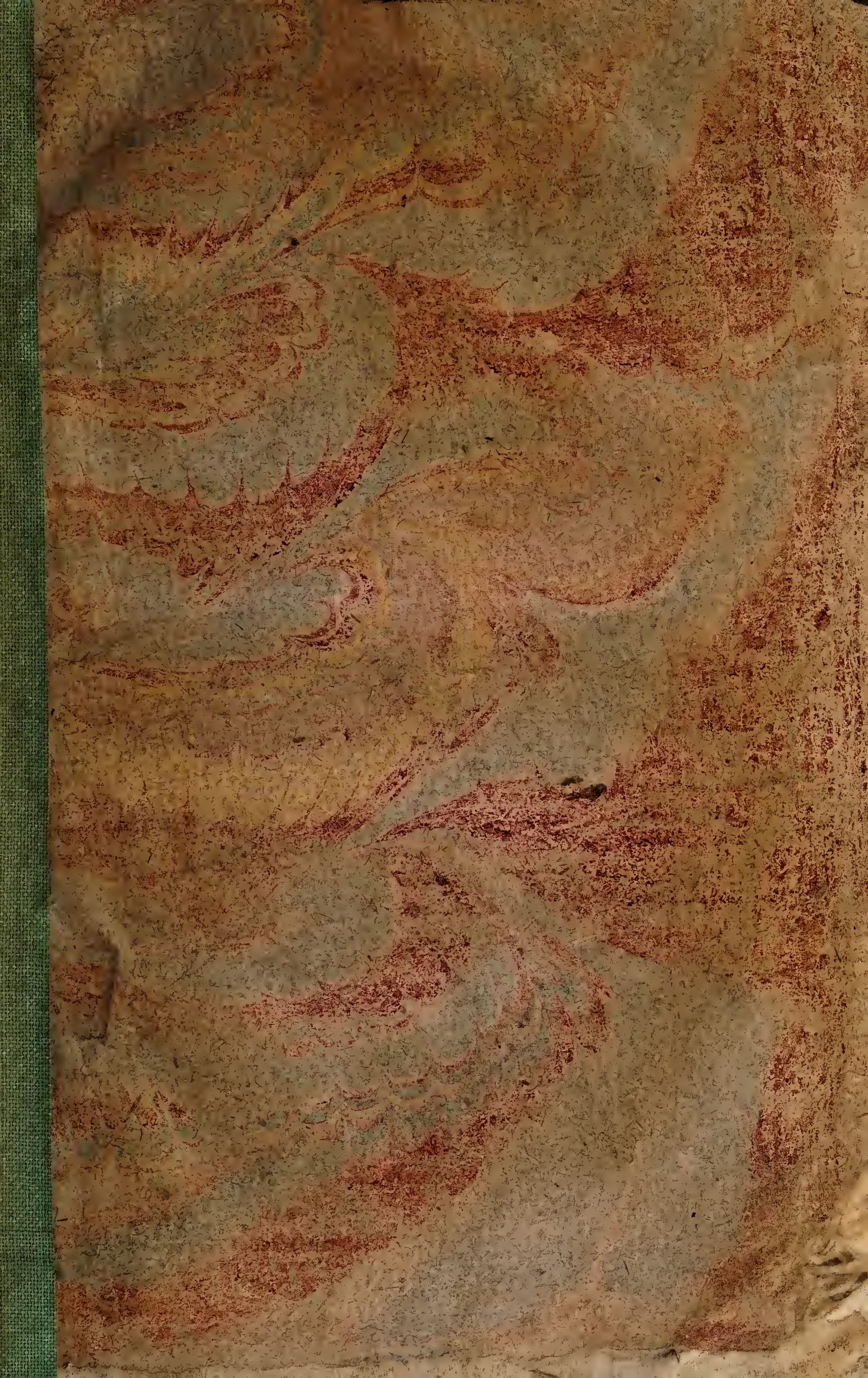

VERHANDELING
OVER DE
TEGENWOORDIGE MANIER
VAN
INENTINGE
DER
KINDER-POKJES.

VERHANDELING
OVER DE
TEGENWOORDIGE MANIER
VAN
INENTINGE
DER
KINDER-POKJES.

Waar by gevoegd zyn

Eenige proeven, in het werk gesteld, met oogmerk om te ontdekken, de uitwerkingen van eene soortgelyke behandeling, in de Natuurlyke Kinder-Pokjes.

DOOR

THOMAS DIMSDALE, M. D.

Uit het Engelsch vertaald

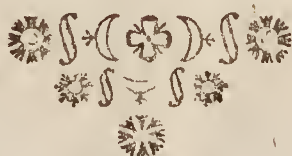
DOOR

EDUARD SANDIFORT.

Med. Doct. Lid van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers, en andere Geleerde Genoodschappen.

TWEEDEN DRUK,

Vermeerdert met een Bericht van den uitslag der Inentingen, volgens deeze manier, hier ter plaatse in 't werk gesteld.

IN 's GRAVENHAGE,

BY H. C. GUTTELING,

Boekverkoper in het Westeinde.

M. DCC. LXVIII.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORBERICHT
VAN DEN
VERTAALER.

DE gerugten, welke van de Nieuwe Manier van Inentinge der Kinderpokjes, thans in Engeland in gebruik, en ook hier ter plaatſe by veelen in 't werk geſteld, verſpreid worden; de openhartigheid van den beroemden en geleerden Schryver, die reeds zelve tusſchen de vier en vyf duizend Inentingen verrigt heeft, en wiens manier in Engeland zoo algemeen, als gelukkig, is; de proeven, welke hy heeft in 't werk geſteld, ten einde de geneezing der Natuurlyke pokjes des te gemakkelyker te maaken, en voornamentlyk het aanhoudend verzoek van veele voornaame lieden, die deeze manier begeerden te leeren kennen, zyn de redenen, welke my deeze Vertaaling hebben doen onderneemen; hoopende, dat de tyd en ondervinding zullen bewyzen, dat deeze manier waarlyk raadzaam, nuttig, en ſchaadeloos zy, en boven de oude wyze van Inentinge, in allen opzichte, behoore te worden verkooren.

OMTRENT de Vertaaling moet ik alleenlyk aanmerken, dat ik, de waare meening van den Schryver altyd in het oog houdende, dezelve zoo duidelyk, als mogelyk was, heb trachten voorteſtellen, zonder my aan de woorden te binden; en dat de ſamenſtelling der Genees-middelen, door den Schryver aangepreezen, in de Apotheek van Londen kan worden nagezien.

DE verdere proeven en aanmerkingen, welke de Schryver, zederd de uitgaave van ſyn werkje, gemaakt heeft, en die, binnen korten tyd, door hem zullen worden in het licht gegeeven, zal ik ook, zoo dra dezelven zullen waereldkundig gemaakt zyn, in het Nederduitſch vertaalt, ten nutte myner Landgenoten doen te voorſchyn komen; terwyl ik veele andere Lezens-waerdige Schriften, welke omtrent de Inenting in het algemeen, of ook omtrent deeze Nieuwe manier, in Engeland, en elders, reeds waereld-kundig gemaakt zyn, en nog dagelyks uitgegeven worden, (gelyk alle andere Nieuwe Werken) plaatſen zal in myne *Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek*, welke alhier door den Boekverkoper *Pieter*

van

van Cleef word uitgegeeven, en waar in ſy, die de voor- en na-deelen der Inentinge zouden willen onderzoeken, ook de voornaamſte Schriften, welke in Vrankryk, en elders, zoo voor als tegen dezelve zyn uitgegeeven, konnen naſlaan.

DAAR nu in Engeland zelve de manier van Inentinge, door deezen Schryver zoo nauwkeurig en getrouw opgegeeven, van veelen met een zeer goed gevolg verrigt, en dezelve zoo niet voor die van den Hr. SUTTON verkooren, ten minſten daar aan gelyk geſteld word, zoude het overtollig zyn, op nieuw te onderzoeken, in hoe verre deeze manieren met elkander overeenkomen, welke den voorkeur verdiene, en of de *Suttoniaanen* waarlyk een geheim bezitten, waar aan zelfs in Londen geen geloof geſlaagen word; alleenlyk moet ik den Leezer twee zaaken berigten, voor eerſt, dat de Hr. DIMSDALE, die thans (gelyk my uit een' brief, door ſyn Ed. aan my gezonden, gebleeken is), met den Hr. INGENHOUSZ meêr, dan 300, ingeënte lyders te behandelen heeft, meêr en meêr heeft ondervonden, welke heilzaame uitwerkingen de buik-

zuiverende middelen, in de Natuurlyke Kinder-pokjes, ten tyde der uitbottinge hebben, en hoe voordeelig het zy, de lyders op dien tyd in de open lugt te laaten wandelen: en, ten anderen, dat de Hooggeleerde Heer M. W. Schwencke, wanneer de eerste uitgaave deezer Vertaalinge reeds byna afgedrukt was, de Inenting der Kinder-pokjes, in navolginge van den Hr. Dimsdale heeft beginnen te verrigten, en daar mede zedert dien tyd by verscheiden zoo gelukkig, als iemand anders, geslaagt heeft; ook denk ik, geenen ondienst te zullen doen, indien ik, aan het verzoek van deezen Hooggeleerden Heer voldoende, het dagverhaal der Inentinge van het eerste kind, door syn Ed, op genoemde wyze, behandeld, hier ter plaatse inlassche, 't welk syn Ed. my toegezonden heeft, met byvoeginge van den volgenden Brief.

Zeer Geleerde Heer!

De *dienst, dien* UED. Geleerde *met het Vertaalen van de Verhandelinge over de tegenwoordige manier van Inentinge der*

der Kinder-pokjes, door THOMAS DIMSDALE *in het Engelſch beſchreeven, gedaan heeft, is My, en allen Konſtgenooten, vooral die de Engelſche taal niet magtig zyn, bekend, en ik betuige* UED. GELEERDE *daar voor myne dankbaarheid. Terwyl ik nu van* UED. GELEERDE *gehoort heb, eene tweede uitgaave van het voornoemde werkje op de pers te zyn, neem ik de vryheid,* UED. GELEERDE *de eerſte waarneeming en het Dagverhaal der eerſte Inentinge, voor zoo verre my bekend is, in deeze Provintie naar de voorſchreeven manier van den Hr.* DIMSDALE *verrigt, aan* UED. GELEERDE *te laaten toekomen, met verzoek, van deeze myne waarneeming voor of agter de tweede Editie te laaten volgen. Waar mede zult verpligten, die met alle Hoogachting blyft.*

ZEER GELEERDE HEER.

UED. DW. Dienaar,

's Hage den 2
Maart 1768.

M. W. SCHWENCKE.

DAGVERHAAL
VAN DE
INENTING
DER
KINDER-POKJES.

Aan den Jongsten Zoon van den Eerwaarden Heer Predikant MACLAENE.

DEN vyf- en twintigsten January 1768. heb ik dit kind, welk twee jaar' en acht maanden oud, van een gezond temperament was, en acht kiezen, als ook alle tanden had, beginnen te bereiden, en in het algemeen verboden, alle zoorten van dierlyke voedzels, vettigheden, gegiste dranken, en speceryen, toelaatende integendeel, dat hetzelve kon gebruiken al 't geen tot het Ryk der planten behoord, en niet verhittende, of prikkelende is. Tot een' dagelykschen drank heb ik voorgeschreeven, getapte melk met water, slappe Thee, Coffie, of Chocolaad, gersten-gierst- en haver-gort-water met geley van aalbessen, appelen, of moerbeijen, en daar by bevoolen het genot van eene vrye koele lugt, matige beweeging, doch niet tot vermoeiding of zweetens toe, zoo wel in huis, als door met eene koets uittereiden.

DEN

Den zes- en twintigsten, des avonds, heeft het, naar bed gaande, het volgende poeder gebruikt.

Rec. *Merc. dulc. gr.* vj.
Tart. Emetic. quartam partem grani.
Pulv. e Chel. cancr. comp. gr. vj.
M.

Waar van hetzelve, den zeven- en twintigsten, des morgens, omtrent vier uuren, een weinig slym en gal gebraakt heeft, hebbende den nagt wel doorgebragt. Des morgens liet ik het drinken een aftreksel van zene-bladen met manna, waar van het vier goede afgangen gehad, en eens gebraakt heeft. Het middagmaal bestond uit ryst met pruimen; en des avonds at het kind gestoofde appelen, gebruikende voor zynen drank gersten-water met geley van aalbessen.

Den agt- en twintigsten. Het had zeer wel geslaapen, was den geheelen dag wel te vreeden, gebruikte de voorgeschreeve voedzels en dranken, reed uit met de koets, en was in 't minste niet vermoeid; ik gaf dien avond, ten elf uuren hetzelfde poeder, als den zes- en twintigsten.

Den

Den nagt van den negen- en twintigsten, had het niet veel geslaapen, wederom een weinig gebraakt, en des morgens gebruikt het aftreksel van zene-bladen, waar van het in den namiddag omtrent vier uuren zeer sterk braakte, zonder afgang te hebben. Ik liet aan hetzelve daarom des avonds om zeven uuren een clysteer zetten, waarop egter niet veel afgang volgde.

Den dertigsten. Het had wederom eenen goeden nagt gehad; en, om dat het noch van het poeder, noch van het aftreksel, eenige ontlastingen des daegs te voren, gehad had, schreef ik aan hetzelve voor, een klein gedeelte van het *Pulvis Cornachinus*, waar van hetzelve twee ontlastingen kreeg. Het was dien geheelen dag zeer vrolyk, wel te vreeden, en reed met de koets uit Dien zelfden avond, ten twaalf uuren, nam het wederom een poeder, als den zes- en twintigsten, behalven dat ik, inplaatse van een vierde gedeelte van een grein *Tartarus emeticus*, dezelfde quantiteit *kermes mineralis* daar by voegde. Het sliep dien nagt niet veel.

Den

Den een- en dertigsten, had het kind een weinig afgang, ook was het den geheelen dag zeer vrolyk, en speelende, en at des middags met smaak. Des avonds, omtrent ses uuren, verrigtte ik de Inenting; waar toe ik daags te vooren, op de punt van een lancet, een weinig stof, uit een' volkomen rype pok van eene dienstmaagd had genomen, en aan het lancet, 't welk ik naderhand sloot, een weinig laaten droogen. Ik hield dit lancet met de punt boven den waassen van heet water, op dat de gedroogde stoffe, een weinig zagter en vloeibaarder zou worden; maakte vervolgens, met de punt van het lancet, twee zeer kleine openingen, byna een duim van elkander, aan de buiten kant van den arm, schuins naar boven, tusschen de opperhuid en huid, en streek het platte van het lancet af, op beide openingen; zoo dat uit de wondjes na verloop van een half uur, een weinig bloed, als of het van een vloo gebeeten was, aan het hemd gezien wierd. Voor het overige heb ik de wondjes aan den arm nergens mede bedekt. Het poeder van den voorigen dag niets gewerkt hebbende, liet ik des avonds, om elf uuren, hetzelfde wederom gebruiken.

Den

Den eerste February. Het had deezen geheelen nagt geslaapen, zonder eens wakker te worden: ik liet hetzelve des morgens omtrent acht uuren gebruiken het aftreksel van zene-bladen, zonder dat het daar van eenige werking had, het was egter den geheelen dag vrolyk en wel tevreeden, en, om dat het niet mogelyk was, meêr van het aftreksel van zene-bladen in het lighaam te krygen, en dus, dien dag geene ontlastingen had, gaf ik aan hetzelve, des avonds, omtrent elf uuren, wederom tien grein' van het *Pulvis Cornachinus.* Aan de wondjes was niets te zien, dan twee roode stipjes.

Den tweeden. Het kind had de nagt ongerust doorgebragt, weinig geslaapen, en van het poeder geene ontlasting gehad. Ik liet daarom des morgens het clysteer zetten, en daar door kreeg het niet meêr, dan éène zeer sterke ontlasting. Dit was de rede, dat ik in den namiddag, ten twee uuren, hetzelfde poeder herhaalde; 't welk mede geene ontlastingen, maar sterke braakingen verwekte. Het was voor het overige den geheelen dag vrolyk, en wel te vreeden.

Den

Den derden. Den nagt had het zeer wel door gebragt; 'er was geen mogelykheid, om hetzelve, op de eene of andere manier, een buikzuiverend middel intekrygen; zoo dat ik des avonds omtrent zes uuren een buikzuiverend clysteer liet zetten, welk van eene zeer goede uitwerking was. Des voor- en namiddags reed het met de koets uit, was vrolyk, en wel te vreeden. De wondjes waren eenigzins rood en verheeven.

Den vierden. Het had zeer wel gerust, en nam wederom des morgens het purgeer-poeder, waarna twee afgangen volgden. De wondjes aan den arm waren rood, en meêr verheeven; men bespeurde eene hardigheid daar aan, en drie nieuwe puistjes vertoonden zich: ook ontdekte men over het geheele lighaam eene roosigheid; doch het kind was egter vrolyk, en wierd, wegens den uitslag, in huis gehouden.

Den vyfden. Het had den nagt wel geslaapen, was den geheelen dag wel te vreeden. De arm was als daags te vooren; het begon te klaagen over eene jeukte aan denzelven. De uitslag van roosigheid

heid verminderde, het reed uit, en nam dien avond wederom het poeder van den zes- en twintigſten January.

Den zesden. De nagt-ruſt was goed geweeſt. Het had des morgens twee ſtoel-gangen van het poeder, nam met graagte zyn voedzel, en was den geheelen dag zeer wel. De wondjes aan den arm waren meêr gevordert, het klaagde niet meêr over jeukte, en de rooſigheid was ook nog meêr vermindert.

Den zevenden. Het had des nagts onruſtig geſlaapen, des morgens opſtaande nam het wederom tien grein' van het *Pulvis Cornachinus*, waar van het des morgens drie goede ontlaſtingen kreeg. Hier van ſcheen het meêr of min vermoeid te zyn, doch reed egter uit met de koets, was in den namiddag wederom vrolyk en wel te vreeden. De wondjes van den arm waren zeer ver gevordert, meêr verheeven, met een helder vogt gevuld, en met een' rooden rand omgeeven, gelyk ook de drie puiſtjes, die daar by waren. Het klaagde wederom des avonds van eene jeukte, nam dien dag zyn voedzel nog met graagte, en des avonds wede-

rom

rom het poeder van den zes- en twintigſten January.

Den agtſten. Het had zeer ongeruſt geſlaapen, het ingenoomen poeder had niets gewerkt, en het gebruikte daarom des morgens wederom een kopje van het aftrekſel van zene-bladen, waar van het drie ontlaſtingen kreeg: het had geenen trek tot eeten, was dan vrolyk, dan ongeduurig. De wondjes, en bygekomen puiſtjes waren meêr gezwollen, en grooter geworden, en de arm rondom de wondjes was meêr ontſtooken, als den voorigen dag.

Den negenden. De ſlaap was vry wel geweeſt, doch de pols was ras, en koortſig, het kind was traag, om uit het bed te komen, kwalyk te vreeden, doch wierd, in de koets rydende, vrolyker, wilde niets eeten, maar was dorſtig; ſliep in den namiddag een half uur, en wierd vrolyk wakker, nam ook toen een ſtuck droog brood by de thee, doch had dien dag geene ontlaſting; waarom ik des avonds het gewoon clyſteer liet zetten, welk eene zeer goede uitwerking had. De wondjes en bygekomen puiſtjes veranderden van

kleur, wierden wit, naderden tot elkaar; de arm was meêr ontſtooken. Men ontdekte dien dag, hier en daar, kleine puiſtjes, zoo aan den arm, als aan den hals, en in het aangezicht; Het ging naar bed luſteloos, en zonder eeten.

Den tienden. Tot ſes uuren des morgens had het wel geſlaapen, klaagde zeer van pyn aan den arm, de pols was koortſig, het had hitte in het hoofd, en den rugge, was walgachtig, ſomtyds zeer neêrſlachtig, ſomtyds vrolyk en ſpeelende, ook kreeg het eene natuurlyke afgang. De ontſteeking rondom de wondjes had zich verder uitgebreid, en was hard op het aanraaken. Men wierd meêr vlakjes en puiſtjes aan den arm, en in het aangezicht ontwaar, doch de voorgaanden waren niets gevordert; het reed uit met de koets, at niets, en de pis bleef de natuurlyke kleur houden.

Den elfden. Het had den geheelen nagt niets geſlaapen: de hitte in het hoofd en den rugge bleef aanhouden, en de koorts was meerder. De arm was zeer pynelyk en gezwollen, de ontſteeking rondom de wondjes grooter, rooder, meêr

meêr uitgebreid, en 'er waren meêr puiſtjes te voorſchyn gekomen. Ik liet wederom een verzagtend clyſteer zetten, waar op eene goede ontlaſting volgde. Het reed met de koets uit, at dien dag niets, klaagde van eenen kwaaden ſmaak in den mond. De adem rook benaauwt, de pis wierd bezet met een wit zetzel; ik liet des avonds om zeven uuren wederom het gewoon clyſteer zetten, 't welk zonder eenige uitwerking ontlaſt wierd. Kort daar op wierd het in 't bed geled, ſliep ongeruſt, en wierd dikwils wakker tot negen uuren, wanneer zeer ligte ſtuiptrekkingen in de armen en het hoofd beſpeurd wierden. Ik liet daarom een weinig zuur-deeg onder de voeten leggen, en die verwarmen met toezetting van een warme water-vles.

Den twaalfden. Het had den nagt, zeer onruſtig, woelende, en droomende, doorgebragt, en men zag des morgens de pokjes in het aangezicht, aan den hals, en over het geheele lighaam uitbotten; men beſpeurde weinig of geen koorts meêr, doch het kind was vermoeid: ten tien uuren wierd wederom het gewoon clyſteer gezet, welk van eene goede uit-

werking was. Omtrent twaalf uuren reed het in de koets uit, en, te huis komende, was het vrolyk en ſpeelende, doch nu en dan ook ongeduurig; het at dien dag niets; maar dronk veel water met melk, en ging, ten acht uuren, ook zonder eeten naar bed: nadat om zes uuren met de ſtoffe uit de wondjes, die nu merkelyk verandert, en vol etter waren, de twee Freules van den Hoog Edelen gebooren Heere VAN DER DOES, Heere van Noordwyk, ingeënt waren.

DEN dertienden. De nagt was wederom onruſtig geweeſt, doch egter geruster, als de voorige. De uitbotting vermeerderde, de ontſteeking aan den arm was vermindert, en geſlonken. Men zette het gewoon clyſteer; waar na het met de koets uit reed, en ook eene goede wandeling in de open lugt deed. Het at des middags gekookte ryſt met corenten, dronk voor de eerſte reis verſch bier, en was voor de reſt, den geheelen dag, vrolyk, en wel te vreeden. Men beſpeurde in het minſte geene koorts.

DEN veertienden. De ſlaap was gering geweeſt, 'er waren nog meêr pokjes bygeko-

komen; de ontſteeking rondom den arm was geheel verminderd, het klaagde nergens over, bragt dien dag vrolyk en wel door, en had des morgens eene natuurlyke ontlaſting.

Den vyftiende. Het had een' goeden nagt gehad; de pokjes, die 't eerſt waren uitgekomen, raakten nu volkomen aan 't zweeren. Het kind had geene de minſte toevallen meêr, uitgenomen, dat het zeer te onvreeden was, van wegens de jeukte. Het kreeg wederom eene natuurlyke ontlaſting, at niet veel anders, dan een ſtuk brood met water en melk. De pokjes op de beenen, den rugge, en de deyen waren veel grooter, meerder gezwollen, als die in het aangezicht.

Den zeſtienden, wierden de overige pokjes vol etter, het kind ſliep wel, begon te eeten, en gebruikte geene de minſte middelen. De ziekte liep zonder eenig toeval af; de pokjes droogden na behooren, en vielen af; zynde het kind thans volkomen herſteld en genietende eene volmaakte gezondheid.

De twee Freules van den Hoog Edelen

gebooren Heere VAN DER DOES, Heere van Noordwyk, die met de ſtoffe uit de wondjes, gelyk gezegd is, zyn ingeënt, zyn ook tegenwoordig, zonder eenig buitengewoon toeval, volkomen herſteld, terwyl de pokjes by de Wel Edele Juffrouw VAN SCHUYLENBURGH, welke ik insgelyks met etter uit een byſtaand, ryp geworden, pokje van dien zelfden jongen Heer, op den zeſtienden February heb ingeënt, zonder het minſte buitengewoon toeval tot heden den tweeden Maart aan het zweeren zyn gekomen, zoo dat ik omtrent deeze Inentingen geene aanmerkingen te maaken heb.

INHOUD.

VERHANDELING
OVER DE
TEGENWOORDIGE MANIER
VAN
INENTINGE
DER
KINDER-POKJES.

****

INLEIDING.

VAN dien tyd af, op welken ik de Genees-kunde heb beginnen te oefenen, en gezien heb het gevaar, waar aan het grootste gedeelte van hen, die de Kinder-pokjes op de natuurlyke wyze gekreegen hadden, waren blootgesteld, heb ik ook, met alle welmeenende Genees-heeren, moeten wenschen, dat de Inenting algemeen mogt worden.

ZEDERT ruim twintig jaaren heb ik eene groote gelegenheid gehad, om dit gedeelte van myne Konst te oefenen; en, schoon ik zoo gelukkig ben geweest, van niemand onder de Inenting te verliezen, behalven een Kind, omtrent voor veertien jaaren; 't welk, weinige en afgescheide puistjes gekreegen hebbende, stierf aan eene koorts, die ik oordeelde geenzins aftehangen van de pokjes; zoo moet ik egter toestaan, dat my, in sommige gevallen,

de toevallen niet weinig hebben benaauwt gemaakt, en voor derzelver uitkomst doen vreezen.

De gevolgen van deeze praktyk zyn ook niet altyd zoo goedgunstig geweest, als men zoude konnen verlangen; en, schoon verre van gelyk te zyn aan die, welke al te dikwils de natuurlyke Kinder-pokjes volgen, zoo wel in opzichte van de moeyelykheid, als het getal, zoo hebben sy egter somtyds geene geringe moeïte aan den Inenter gemaakt.

Het kan insgelyks niet, het moet ook niet, verborgen gehouden worden, dat sommige ingeënten zyn gestorven onder deeze behandeling; zelfs onder de handen van zeer bekwaame, en geoeffende Inenters; maar dit getal is zoo klein, dat hetzelve, vergeleeken wordende met het getal van hen, die aan de natuurlyke pokjes sterven, gebragt word tot niets.

Deeze omstandigheden egter strekten eenigzins tot nadeel van de Inentinge. De Inenters waren beschroomd, om doortedringen eene operatie, van welker uitkomsten sy niet konden zeker zyn: en de Ouders, welke begreepen, dat dezelve, schoon waarschynelyk tot hun voordeel zullende uitvallen, egter eenen nadeeligen uitslag zou konnen hebben, wierden niet, dan met schroom, daar toe overgehaalt.

Menschenliefde zoo wel, als de wensch, om de eer en het voordeel van de Konst, welke ik oefen, te bevorderen, maakten my altyd opletttend, om dit deel van myn beroep te verbeteren. Niet vergenoegd met de gemeene

ma-

manieren, had ik naarſtig gelet op de omſtandigheden, welke iet ſcheenen toetebrengen tot den goeden of kwaaden uitſlag van deeze praktyk, onder myne eigen behandeling; gelyk ook op de getrouwſte onderregtingen, welke ik van de uitkomſte der Inentinge, door anderen verrigt, heb konnen krygen.

Verscheide gevallen hadden my doen denken, dat de levensregeling, voorbereiding, en eene goede behandeling veel zouden uitregten; dat, daar de ziekte met ontſteeking verzeld is, eene koele levensregeling, zekerlyk, grootendeels met de rede overeenſtemde. Ik nam derhalve eenige proeven, met ſchroom, om te ontdekken, in hoe verre deeze gedagte gegrond zyn mogte; en ſy, die de eerſte ſpreuk van *Hippocrates* 't beſt verſtaan, zullen ook de eerſten zyn, die goedkeuren, dat men met omzigtigheid te werk gaat in eene zaak, waar in het aankomt op het leven van den menſch.

Op deezen tyd, hoorde ik 't eerſt met het grootſte genoegen, dat men in ſommige deelen van Engeland, had ontdekt eene nieuwe en meer zekere manier van Inentinge, dan men tot hier toe had gebruikt. Men las in de berigten ongelooflyk veel goeds van dezelve, en dit was te meer te verwonderen, daar de Inenters voornamentlyk zulke menſchen waren, die, volgens de gerugten, zich weinig kennis in de Genees-kunde konden aanmatigen.

Weetende, dat ontdekkingen, welke aan de grootſte verſtanden eer zouden hebben aangedaan, ſomtyds by geval gemaakt zyn door menſchen van minder bekwaamheden; en dat

het in de Geneeskunde, zoo wel als in alle andere omſtandigheden, onzen pligt is, zelve, zoo veel als mogelyk is, gebruik te maaken van de ontdekkingen, welke tot nut van het algemeen verſtrekken, zoo vatte ik alle *behoorlyke gelegenheden* aan, om onderregting te bekomen van de gevallen, omſtandigheden, en uitkomſten, welke my of door het gerugt, of door nauwkeuriger berigten, ter oore kwamen. Ik zeg *behoorlyke gelegenheden*, om dat men (indien ik niet kwalyk onderregt ben) tegen alle eerlykheid en billykheid aan, heeft getragt, hen, aan wien men verpligting heeft voor de hulp in deeze gewigtige zaak, te berooven van dat gedeelte van hun inkomen, 't welk hen toekomt; hoe weinig derzelver beroep met de ontdekking ook moge overeenkomen.

De lyders, zelfs in de ingeënte Kinder-pokjes, aan allerhande weêr bloot te ſtellen, was eene ongehoorde zaak. Hun toetelaaten, geduurende den geheelen loop der ziekte, om uittegaan, en hunne gewoone bezigheden waartenemen, en, ſtaande te houden, dat ſy noch eenig kwaad te ondergaan, noch eenige onaangenaame gevolgen te vreezen hebben, was nog verwonderlyker; doch een oneindig getal van proeven heeft dit alles beveſtigd; en eenigen van deeze proeven zullen uit dit werkje zelve blyken.

Het oogmerk deezer Verhandelinge is, de praktyk een ſtap verder tot volmaaktheid te brengen, en te verminderen de verwoeſtingen van eene ziekte, welke niet in Engeland voortgeſprooten, maar, gelyk de Peſt, uit een vreemd Land overgebragt is, en alle pogingen,

wel-

welke wy bezitten, noodig heeft, of, om geheel uitgeroeit te worden; 't geen misschien niet mogelyk is, of om goedaartiger gemaakt, zoo niet van alle toevallen of gevaar bevreid te worden.

De volgende onderregtingen, tot dit oogmerk gegeeven, zyn voortgesprooten uit eene uitgestrekte praktyk, en, indien eene vaste overtuiging van de waarheid, van 't geen ik heb geschreeven, steunende op herhaalde proeven, en onpartydige waarneemingen, hebben gemaakt, dat ik my zeer sterk uitgedrukt hebbe; zoo vertrouw ik, dat de ondervinding van anderen my in het vervolg zal regtvaardigen.

Hertford, den eersten November 1766.

Van den Ouderdom, *de* Lichaams-gesteldheid, *en den* tyd van het Jaar, *die 't best voor de* Inentinge *geschikt zyn.*

Er ik overgaa tot de beschryving van de levens-regeling, en middelen, ter voorbereidinge noodig, zal het niet ongepast zyn, melding te maaken, van het geen ik heb ondervonden ten opzichte van den Ouderdom en de Lighaams-gesteldheid, welke 't best tot de Inentinge geschikt zyn, als ook aan te toonen, welke tyden van het jaar meêr of min gunstig schynen voor deeze praktyk.

Wat den Ouderdom aangaat; wanneer het aan myne keuse staat, weiger ik, kinderen, beneden de twee jaaren, inteënten. Ik weet, dat de gemeene praktyk hier in tegen my strydig is, doch de redenen, waar op myne gedagten steunen, zyn genomen uit de waarneemingen en ondervinding. Ik heb, wel is waar, onlangs verscheide kinderen, beneden deezen ouderdom, ingeënt op het aanhoudend verzoek van derzelver Ouders, en sy zyn alle 'er wel door gekomen. Doch men moet aanmerken, dat jonge kinderen bloot gesteld zyn aan veele toevallen, door het krygen der tanden, koortsen, den loop, stuipen, en andere ongemakken, welke op zich zelve in zulke tedere lighaamen vry moeyelyk te geneezen zyn, in zoo verre zelfs, dat nauwelyks twee van de drie, welke gebooren worden, den ouderdom van twee jaa-

jaaren bereiken; gelyk uit de dooden lysten zou konnen beweezen worden.

Daarenboven word de koorts, welke zich by de uitbotting der pokjes openbaard, in kinderen dikwils verzeld door ſtuipen, en, ſchoon deezen in het algemeen niet voor ongunſtig worden aangezien, dewyl ſy dikwils voorbooden zyn van afgeſcheide pokjes, zoo zyn ſy egter altyd verzeld met een' zekeren trap van gevaar; zelfs zyn veelen, gelyk bekend is, onder dezelven dood gebleeven, terwyl anderen, welke met veel moeite dezelven waren te boven gekomen, zoo verzwakt, en hunne vermogens zoo kragteloos zyn geworden, dat de uitwerkingen daar van geduurende het overige gedeelte van hun leeven altyd hebben konnen bemerkt worden.

Doch, al ſtaat men toe, dat de uitbotting goed mogt afloopen, en door geen een van deeze toevallen verzeld worden, zoo is de ongelukkige lyder, indien zich een grooter getal van puiſtjes openbaart, als gewoonlyk is, of eenig onverwagt toeval by de ziekte komt, en geneesmiddelen vereiſcht, veel te jong, om overreed te worden van onſmaakelyke middelen te gebruiken, of zich aan andere noodzaakelyke hulp overtegeeven, door overtuigingen, dreigementen, of giften. Ik ben dikwils tegenwoordig geweeſt by droevige gevallen van deeze natuur, en heb reden te denken, dat veele kinderen aan de natuurlyke pokjes geſtorven zyn, alleen door de onmogelykheid om hen te overreden, om de noodige hulp te ondergaan, in gevallen, waar in weinig of geen gevaar was te bemerken, zoo min

 van

van het getal of de ſoort der pokjes, en van den trap der koorts, als van eenige andere klaarblykelyke oorzaak.

Men moet insgelyks in overweeging neemen, dat jonge kinderen gewoonlyk een grooter getal puiſtjes door de Inenting krygen, dan die, welke een weinig verder in jaaren gevorderd zyn; ook is het bekend, dat veele kinderen in deeze omſtandigheden zyn geſtorven, en de proportie van deeze, zoo ver ik kan nagaan, is te groot, om de Inenting in jonge kinderen verder voortezetten, zoo dat het veel voorzigtiger ſchynt te zyn, te wagten, tot dat deeze gevaarlyke tyd voorby is, voornamentlyk daar dezelve zoo kort is, dat het gevaar, dat ſy in denzelven de pokjes natuurlykerwyze krygen zullen, zeer klein is; behalven dat het in deezen tyd ook veel gemakkelyker valt, hen voor de beſmetting te bewaaren, dan wanneer ſy meêr aan zich zelve overgelaaten zyn, en dus ook meêr aan de beſmetting blootſtaan. Kinderen boven deeze jaaren konnen met meêr vrymoedigheid worden ingeeënt; ook kan 'er geene reden zyn om gezonde volwaſſen menſchen, van wat jaaren die ook zyn mogen, uitteſluiten. Menſchen van zeventig jaaren hebben de Inenting zeer gemakkelyk ondergaan, en zyn zonder eenig ongemak voor het vervolg overtehouden, de ziekte te boven gekomen.

Ten opzichte van de Lighaamsgeſteldheid kan men grooter vrymoedigheid gebruiken, dan men tot hier toe gedagt heeft: menſchen aangedaan met verſcheide ſleepende ziekten; als kliergezwellen, de ſcheurbuik, de jigt; menſchen van eene buitengewoone zwaarlyvigheid,

als

als ook zulken, welke zeer onmatig en ongeregeld geleeft hadden, zyn alle deeze ziekte te boven gekomen met hetzelfde gemak, en dezelfde zekerheid, als de allergematigste, gezondste, en geregeldste menschen. Doch sy, die door heete ziekten zyn aangetast, of aan derzelver gevolgen kwynen, zyn onbekwaame onderwerpen, en tot de operatie niet geschikt; even weinig, als sy, welke duidelyke tekenen van scherpe vogten hebben, of zeer zwak zyn, het zy door gebrek aan voedzel, het zy door eenige andere oorzaak; alle de zulken moeten op eene byzondere wyze worden behandeld, eer sy konnen worden ingeeënt. Menschen, welke dikwils aan tusschenpoozende koortsen zyn onderworpen, schynen insgelyks met recht niet ingeeënt te moeten worden; voornamentlyk dewyl de levens-regeling, welke geduurende de voorbereiding moet worden in acht genomen, in sommige gesteldheden deeze geneigdheid vermeerderd. Ik weet egter gevallen, dat lyders door sterke aanvallen van tusschenpoozende koortsen, in den tyd tusschen de besmetting en de uitbotting der pokjes, zyn aangetast, ja zelfs geduurende de rypwording, in welke gevallen de koorts-barst zeer rykelyk en met een goed gevolg gegeeven is, zoo dat de Inenting, op den zelfden tyd, daar door geen het minste nadeel geleden heeft.

Onder de omstandigheden, welke in het algemeen aangemerkt zyn als meêr of minder voordeelig voor de Inenting, is de tyd van het jaar tot hier toe geoordeeld eene zaak van groot gewigt te zyn. De Lente en Herfst zyn grootendeels aangepreezen, als zynde de gematigste saisoenen; terwyl de koude van den Winter,

en de hitte van den Zomer voor deeze operatie ongunſtig zyn gerekend. Doch de ondervinding beveſtigd geenzins deeze gedagte; want, volgens de beſte waarneemingen, welke ik heb konnen maaken, hebben de Ingeënten meêr pokjes gekreegen in de Lente, dan in eenigen anderen tyd van het jaar: en, dewyl de heerſchende ziekten, voornamentlyk de loop, tuſſchenpoozende koortſen, en kwaadaartige keelziekten (welke alle zich meêr of min met de pokjes konnen vermengen) in den Herfſt meêr gemeen zyn, zoo kan deeze tyd van het jaar niet in 't algemeen de beſte gerekend worden.

Myne gedagten is, dat men, in aanmerkinge van de verwonderenswaerdige en ontegenſpreekelyke voordeelen, welke de lyders in de Kinder-pokjes ten allen tyden ondervinden van eene vrye toelaating van verſche koude lugt, en van het gebruik van ontlaſtende middelen (gelyk uit verſcheide gevallen, hier agter gevoegd, zal blyken), geruſtelyk, in alle tyden van het jaar, kan inenten, mits men de lyders, zoo veel mogelyk is, voor de hitte van den Zomer bewaare, en zorge draage, dat ſy zich niet al te warm houden, en al te zeer opſluiten, gelyk ſy natuurlyker wyze doen, wegens het weêr in den winter. Ook is het bekend, dat veelen in het midden van den winter, en anderen geduurende de grootſte hitte van den Zomer zyn ingeënt, zonder van een van beiden eenig ongemak geleden te hebben.

Wanneer egter op den eenen of anderen tyd eenige byzondere ziekte regeerd, voornamentlyk van zoo eene ſoort, welke eene goedaartige ziek-

ziekte kwaadaartig zou konnen maaken, zal het mogelyk voorzigtiger zyn, niet inteënten, zoo lang zoodanige ziekte regeerd.

Een voornaam Geneesheer van myne kennis in Londen, op dien tyd in eene zeer goede praktyk, berigtte my, dat in den jaare 1756 de Kinder-pokjes ſterk regeerden, voornamentlyk in den Zomer. Dat in de meeſten der lyders de keel zoo zeer was aangedaan, dat ſy omtrent den zevenden dag na de uitbotting, wanneer ſy zouden hebben moeten in ſtaat geweeſt zyn, rykelyk vogten te konnen gebruiken, geen' droppel konden doorſlikken. De kwyling was op denzelfden tyd zeer rykelyk; en, de pokjes voor het grootſte gedeelte ſamenvloejende, ſtierven ſy op den tienden of elfden dag; hebbende alle de geenen, welke onder de ziekte bezweeken, en verre het grootſte getal uitmaakten, door de genoemde oorzaak veel geleden. Ik breng dit geval alleenlyk by, om aan te toonen, hoe noodzaakelyk het is, op den aart der heerſchende ziekten te letten, wanneer men de Inenting verrigten zal; en om alle de voorſtanders van deeze gelukkige ontdekking aantezetten, dat ſy, op alle mogelyke wyze, tragten voortekomen, dat geene der onderneemingen kwalyk uitvalle.

Van

Van de VOORBEREIDING.

IN de Voorbereiding let ik voornamentlyk daar op; dat de lyder, indien hy zeer gezond is, gebragt worde in een zwakker, en zekerder ſtaat; dat de lighaams-geſteldheid verſterkt worde, indien dezelve al te zwak is; dat al het ſchaadelyke verbeeterd, de maag, en darmen, zoo veel als mogelyk is, van alle rauwe ſtoffen gezuiverd, en voor derzelver uitwerkingen gezekerd worden. Met dit oogmerk laat ik de lyders, welke tot de eerſte claſſe behooren, en ver het grootſte gedeelte uitmaaken, leeven op de volgende wyze: ik laat hen onthouden van alle dierlyke voedzels, zelfs van vleeſchnat, als ook van boter en kaas, en van alle gegiſte dranken, behalven alleen van dun bier, het welk ik hen met maaten toeſtaa, van alle ſpeceryen, en van al 't geen eene klaarblykelyke verhittende eigenſchap bezit. Hun voedzel moet beſtaan in podding, gruel, ſago, melk, melk met ryſt, fruit-gebak, groentens, wortelen, en alle kruiden, welk het ſaiſoen opleeverd, het zy bereid, of rauw. Eyeren, welke niet alleen moeten gegeeten worden, konnen egter in de podding toegeſtaan worden, en de booter in de korſt van het gebak. Zeer voorzigtig moeten de lyders zyn, dat ſy hunne maagen niet overlaaden, zelfs niet met de genoemde voedzels. Thee, koffy, of Chocolaad kan voor het ontbyt worden toegeſtaan aan hun, die hetzelve verkiezen, of daar aan gewoon zyn.

OP deeze wyze moeten ſy voortgaan omtrent ne-

negen of tien dagen voor de operatie; en geduurende deezen tyd zyn ſy genoodzaakt, omtrent op gelyke tuſſchenruimtens, des avonds, naar bed gaande, te gebruiken drie giften van het volgende poeder, het zy tot pillen gemaakt, het zy in een weinig ſtroop of geley, en elken daaraanvolgenden morgen eene gifte van het zout van *Glauber*, ontbonden in dun watergruel.

Het poeder is ſamengeſteld uit agt grein' *Calomel*, eene gelyke quantiteit van het ſamengeſteld poeder van Kreeften-ſchaaren (*Pulvis e Chelis cancrorum compoſitus*), en een agtſte gedeelte van een grein van den braakverwekkenden wynſteen (*tartarus emeticus*). In plaatſe van den braakverwekkenden wynſteen heb ik ſomtyds gegeeven twee grein' van het *Sulphur antimonii præcipitatum.* Ten einde de verdeeling der giften gemakkelyker te maaken, bereid men eene groote quantiteit op eens, dragende vooral zorge, dat de vermenging naar behooren geſchiedde.

De genoemde quantiteit is gemeenlyk voldoende voor eenen gezonden en ſterken manspersoon; en de gifte moet verminderd worden voor vrouwen of kinderen, naar maate van derzelver jaaren en kragten, gelyk ook voor bejaarde perſoonen.

De eerſte gifte word doorgaans gegeeven in den beginne der voorbereidinge; de tweede drie of vier dagen daar na; en de derde omtrent den agtſten of negenden dag. De Inenting verkies ik te verrigten op den dag, na dat de laatſte gifte is gebruikt. Op den dag,

wanneer de lyder het purgeer-middel inneemt, ſtaat men hem toe, Vleeſch-nat te gebruiken, maar raad hem, zich te onthouden van onbereide kruiden.

Al het geen tot hier toe van de voorbereiding gezegd is, moet aangemerkt worden, alleen betrekking te hebben tot jonge menſchen, of tot die, welke van eenen middelmaatigen ouderdom zyn, en eene goede gezondheid genieten, doch onder de zulken, die verlangen ingeënt te worden, treft men ook dikwils aan tedere, aandoenelyke, en zwakke, vrouwen, en mannen van eene kwaade geſteldheid, die of door hunne conſtitutie, of door eene kwaade of ongeregelde levenswyze ziekelyk zyn; gelyk ook menſchen van jaaren, en kinderen, welke eene zeer verſchillende behandeling noodig hebben. In dit geval moet men omzigtiger met het gebruik der geneesmiddelen voortgaan, en deeze moeten eer bloed- dan buik-zuiverende zyn, en in veele gelegenheden moet men niet alleen zagte dierlyke voedzels, met een glas of twee wyn, in gevalle van verzwakking, toeſtaan, maar dezelven zyn zelfs noodig, om de kragten, voornamentlyk in bejaarde menſchen, naar behooren te onderhouden.

Kinderen, wier ingewanden dikwils teder zyn, en nooit door ſterke buikzuiverende middelen moeten worden aangetaſt, vereiſchen egter een zagt kwik-middel, en verdraagen hetzelve naar behooren. Zoo een middel, behalven dat hetzelve de darmen van rauwe ſtoffen zuiverd, is een goed voorbehoedmiddel tegen de wormen, en derzelver uitwerkingen, welke ſom-

ſomtyds van zich zelven moeyelyk genoeg zyn, en zeer ſlegte ja zelfs doodelyke toevallen veroorzaaken.

De byzondere geſteldheid der gezondheid van elk menſch, welk men zal voorbereiden, moet vooral onderzogt en overwoogen worden. Ik ben overtuigd, dat door eene onoplettenheid in deeze zaak groote misſlagen begaan zyn, en voornamentlyk door een onbezonnen gebruik van kwikmiddelen, welke dikwils eene kwyling hebben veroorzaakt tot nadeel van goede geſteldheden, en den ondergang van zulke, welke te vooren zwak en ziekelyk waren. Het onderſcheid, welk hier in moet gemaakt worden, en de behandeling, welke noodig is, zal begreepen worden van hen, die zich op de dierlyke huishouding en de beoefening der geneeskunde verſtaan.

De tyd der ſtonden is in het algemeen geweeſt het rigtſnoer der Inentinge in vrouwsperſoonen; zoo dat derzelver geheele loop over moeſt zyn tuſſchen deeze maandelykſche ontlaſting. Dit neem ik ook gemeenlyk in acht, wanneer ik den tyd kan verkiezen zonder eenig ongemak, en verrigt dan de Inenting, zoodra deeze ontlaſting ophoud; alhoewel ik geene reden heb, om de operatie op eenen anderen tyd kwaad te keuren, als konnende veele voorbeelden bybrengen, waar in geen 't minſte ongemak zich vertoont heeft, of eenig onderſcheid heeft konnen bemerkt worden, wanneer men op deeze omſtandigheid geen acht gegeeven had.

Zwangere vrouwen zyn insgelyks ingeënt,

en

en dus de pokjes gelukkiglyk te boven gekomen; doch eenige byzondere voorvallen zouden konnen aangehaald worden, om de Inenting in deeze gelegenheid afteraaden, dewyl dezelve alsdan met eenig gevaar zou konnen verzeld gaan. Nooit heb ik een vrouwsperſoon ingeënt, wanneer ik wiſt, dat ſy zwanger was, doch ſommigen[1], welke haare zwangerheid verborgen hielden, en, gelyk ik denk, op eene uitkomſt, ik meen eenen miskraam, hoopten, zyn door my ingeënt geworden, zonder dat dit toeval egter gebeurd is; een van deeze bragt, ter regter tyd, negen weeken na de Inenting, een kind ter waereld, waar op men duidelyke tekenen der ziekte bemerkte, ſchoon de moeder zeer weinige pokjes gehad had.

****

Van de Besmetting.

De manier, om deeze ziekte door de Inenting mede te deelen, is in dit Land onlangs de volgende geweeſt. Men trok een' draad door een rype puiſt, wel met etter gevuld; een ſtukje van deezen draad wierd gelegd in eene oppervlakkige inſnyding, gemaakt in een der armen of in beiden, digt by de plaats, alwaar men gewoonelyk de fontanellen zet; deeze draad wierd door een pleiſter overdekt, en een' dag of twee in de wonde gelaaten. Deeze manier is 't meeſt in gebruik, hoewel anderen de Inenting op eene verſchillende wyze verrigt hebben.

Tegenwoordig bedient men zich van zeer onderſcheide manieren; van welke ik twee, in ſommige opzichten van elkander verſchillende, gemeenlyk

meenlyk in het werk gesteld heb, en beschryven zal; zynde de volgende altyd zoo gelukkig geweest, dat ik aan dezelve de voorkeur heb gegeeven.

De lyder, welke ingeënt zal worden, zynde in hetzelfde huis, en, zoo men 'er niet tegen is, in dezelfde kamer met eenen anderen, die de ziekte heeft, neemt men een weinig van de stoffe uit de plaatse der insnydinge, indien hy onder de Inenting is; of een pok, indien hy de ziekte natuurlyker wyze heeft, op de punt van het lancet, zoo dat beide zyden van dezelve bevogtigd zyn.

Met dit lancet word eene insnyding gemaakt in dat gedeelte van den arm, alwaar men gewoonlyk de fontanellen zet, diep genoeg, om door de opperhuid heen te dringen, en de huid zelve aanteraaken, en zoo kort, als mogelyk is, niet langer ten minsten, dan een agtste gedeelte van een' duim.

De kleine wonde tusschen den vinger en duim van den Inenter verwyderd zynde, word de insnyding bevogtigd met de stoffe, door dezelve zagtjes aanteraaken met de platte zyde van het besmette lancet. Deeze operatie word in 't algemeen verrigt op beide armen, en somtyds op twee plaatsen van eenen en denzelfden arm, op eenen kleinen afstand van elkander: want dewyl ik nooit eenig ongemak heb waargenomen van twee of drie insnydingen, berust ik zelden by eene enkelde, op dat noch ik, noch myne patientien, eenigzins onzeker zyn mogen, omtrent het gevolg der operatie, wan-

neer de Inenting maar op eene plaats verrigt word.

Ik heb insgelyks beproefd de volgende manier, met hetzelfde gevolg, als de boven beſchreeven, maar keur dezelve niet zoo goed, alzoo ik onderregt ben, dat die ſomtyds by anderen mislukt is. Een lancet, met de etter op dezelfde wyze, als in de andere manier, bevogtigt, word voorzigtig, en ſchuins, gebragt tuſſchen de huid en opperhuid, en de Inenter plaatſt ſynen vinger op de punt, om de ſtoffe van het lancet te veegen, terwyl hetzelve word te rug getrokken. In deeze manier, zoo wel als in de voorgaande, komt ſomtyds een weinig bloed te voorſchyn; doch nooit heb ik met voordagt bloed te voorſchyn gebragt, ook denk ik niet, noodig te zyn, dat hetzelve afgeveegd worde, eer men de ſtoffe 'er inbrengt.

In beide deeze manieren van Inentinge word noch pleiſter, noch een verband, of iet diergelyks op de inſnyding gelegd, of is in eenig opzicht noodig.

Deeze manieren, om de ziekte voorttebrengen, hebben my nooit gemiſt, en de ondervinding heeft voldoende beweezen, dat men niets te vreezen heeft van eene vermeerderde beſmetting, door de natuurlyke ziekte op denzelfden tyd. Ik maak derhalve geene zwaarigheid, om den lyder, die ingeënt moet worden, en hem, van wien de ſtoffe zal worden genomen, in dezelfde kamer te houden, ook heb ik daarvan nooit eenige kwaade gevolgen gezien. Doch ik raade de Ingeënte lyders

(ſchoon

(schoon mogelyk deeze voorzigtigheid onnoodig is) zich in het vervolg aftezonderen van besmette plaatsen, tot dat zich zekere tekenen openbaaren, dat de Inenting gevat hebbe, wanneer men hier omtrent niet meer omzigtig behoeft te zyn, als hebbende geen gevaar te vreezen van eene vermeerderde besmetting.

Het schynt, hetzelfde te zyn, of de stoffe tot de Inenting genomen worde van de natuurlyke of ingeënte Kinder pokjes; ik heb se beiden gebruikt, en nooit het minste onderscheid konnen bemerken, het zy in de zekerheid der besmettinge, in derzelver voortgang, of uitkomste; en daarom verrigt ik de Inenting met een van beiden, naar maate zich eene gelegenheid opdoed, of naar de verkiezing van myne lyders, of derzelver vrienden.

Het komt ook op hetzelfde uit, of de stoffe genomen worde voor, of ten tyde van de scheiding der ziekte. Men heeft, geloof ik, in het algemeen vooronderstelt, dat de Kinder-pokjes niet besmettende zyn, dan na dat de etter eenen zekeren trap van rypheid verkreegen heeft; en, in de gemeene manier van Inentinge, heeft men daarop 't meest acht gegeeven, zoo dat, de operatie kwalyk uitgevallen zynde, de schuld gemeenlyk gelegd is op de onrypheid der stoffe.

Doch het blykt zeer klaar uit de tegenwoordige manier van Inentinge, dat, zoo dra eenige vogtigheid kan genomen worden van het besmette deel van een' ingeënten lyder, voor dat de puistjes verschynen, zelfs voor de koorts van uitbottinge, deeze vogtigheid in staat is, om

met de grootſte zekerheid de pokjes mede te deelen. Ik heb een weinig helder vogt genomen van het opgeligte velletje van het ingeſneeden deel, zelfs op den vierden dag na de operatie; en, op andere tyden, gebruikt etter, volkomen gekookt, na de *Criſis*; beide met hetzelfde gevolg. Ik verkies egter in 't algemeen tot de Inenting te neemen de ſtoffe geduurende de koorts van uitbottinge, en ik vooronderſtel, dat dezelve, op deezen tyd, de meeſte kragt bezit.

In alle gevallen, wanneer ik de ſtoffe neem van eenen ingeënten, verkies ik dezelve uit de plaats, alwaar de Inenting is geſchied; en ik ben altyd zeker, dat deeze ſtoffe beſmettende is, en genoegzaame kragten bezit, wanneer de ziekte gevolgd is.

Het zou iemand vreemd konnen voorkomen, dat men geen verband, hoe genaamd, op de Inenting gebruikt; maar dat de inſnyding gemaakt, en met een zeer klein gedeelte van verſche, vloeibaare, ſtoffe, bevogtigd zynde, alles verder aan de natuur overgelaten word. Evenwel is deeze manier allezins goed, om dat het gebruik van een pleiſter of van zalf, gelyk in de gewoone manier, in ſommige lyders de huid doet ontſteeken, en in allen ſtrekt, om de natuurlyke geſteldheid van de inſnyding te veranderen, en te beletten, dat men daar uit een gegrond oordeel aangaande den voortgang der beſmettinge vellen konne, 't welk in het vervolg blyken zal, eene zaak van groote aangelegenheid te zyn.

Is noch een ingeënte lyder by de hand, noch

noch iemand in de buurt, welke goedaartige natuurlyke pokjes heeft; dan kan men, gelyk in de gewoone manier, eenen draad gebruiken, mits dat dezelve voor korten tyd besmet zy; want ik denk, dat dezelve zoo dra mogelyk moet gebruikt worden, na dat die met de besmettende stoffe doortrokken zal zyn.

De volgende manier, om de ziekte voort te brengen, is insgelyks van nut bevonden; doch ik heb my van dezelve nooit bediend. Steekt de punt van een lancet in de stoffe der pokjes; laat hetzelve gehouden worden in de lugt, tot dat het droog is; waar na het kan geslooten en bewaard worden, in het gewoone kokertje, zonder eenige verdere zorge; maakt vervolgens met dit lancet eene schuinsche opening in de opperhuid, en beweegt hetzelve korten tyd tusschen de huid en opperhuid, op dat een gedeelte van de stoffe met de vogten zou konnen vermengt worden, trekt dan het lancet te rug, en laat de insnyding onbedekt, zoo als in de voorgaande manieren.

Van den VOORTGANG *der* BESMETTINGE.

HET ſchynt, dat men tot hier toe zeer weinig gelet heeft, op den voortgang der ziekte, voor zoo verre dezelve kan worden afgenomen uit het deel, waar op de Operatie is verrigt; doch het zal in het vervolg blyken, dat het zeer noodzaakelyk is, dat men op deeze omſtandigheid lette, dewyl men daar uit ſomtyds eene grondige voorzegging kan doen van het toekomende der ziekte, en men de onderſcheide verſchynſelen op den arm zou konnen aanmerken, als aanwyzingen, welke ons in ſtaat zullen ſtellen, om ongemakken voor te komen.

DE voorige manier, om de plaats der inſnydinge te bedekken met een pleiſter; en dezelve op de eene of andere wyze te verbinden, belet veele nuttige onderrigtingen van deeze ſoort; dezelve belet het oordeel van het gevoel, en maakt dat van het oog ſomtyds dubbelzinnig.

OP den dag na de Inentinge ontdekt men weinig verandering, ſchoon dezelve niet vrugteloos zy; op den tweeden dag ontdekt men, het deel met een vergroot-glas beſchouwende, eene ſoort van oranje-kleurige vlak rondom de inſnyding, en de huid ſchynt zich in den omtrek ſamen te trekken. Op deezen tyd geef ik gemeenlyk het volgende middel, als de lyder na bed gaat, het zy met een weinig ge-

ley

ley vermengt, of doorgaans tot een pil gemaakt.

Neem *Calomel*, en ſamengeſteld poeder van Kreeften-ſchaaren, van elk drie grein', van den braakverwekkende wynſteen $\frac{1}{10}$ van een grein. Eene goede quantiteit van dit middel moet zorgvuldig op eens gereed gemaakt worden, op dat de verdeeling des te nauwkeuriger zou konnen geſchieden.

Op den vierden of vyfden dag voelt men eene hardigheid, wanneer men den vinger op de inſnyding legd. De lyder word ontwaar eene geringe jeukte in dat deel, welk een weinig ſchynt ontſtooken te zyn; en onder eene ſoort van blaasje, word een weinig helder vogt gezien; ſchynende het deel oppervlakkig gebrand te zyn. Omtrent den ſesden dag word gemeenlyk pyn en eene ſtyfte onder den oxel ontdekt, en dit is een zeer aangenaam toeval, alzoo hetzelve niet alleen voorſpeld eene aannaderende uitbotting, maar ook een teken is van eenen goedgunſtigen voortgang der ziekte. Somtyds op den zevenden, doch meêr op den agtſten dag, openbaaren zich eenige tekenen van de koorts der uitbottinge; als, by voorbeeld, geringe tuſſchenpoozende pynen in het hoofd en den rugge, gevolgd door huiveringen, en daar op volgende hitte, welke in een' grooter of kleiner graad aanhoud, tot dat de uitbotting is geſchied. Op deezen tyd klaagen de lyders ook gemeenlyk over eene zeer onaangenaame ſmaak in den mond; de adem is altyd ſtinkende, en de reuk verſchilt van het geen ik ooit in een ander geval heb waargenomen, behalven in de koorts der uitbottinge.

De ontſteeking op de armen breid zich, op deezen tyd, zeer ſchielyk uit; en, wanneer men dezelve door een goed vergroot-glas beſchouwt, ſchynt de inſnyding voor het grootſte gedeelte omringt te zyn met een oneindig getal kleine, ſamenvloeyende, puiſtjes, welke in grootte en uitgebreidheid toeneemen, naar maate de ziekte verder vordert. Op den tienden of elfden dag ontdekt men gemeenlyk eene ronde of ovaale uitbotting, welke de inſnyding omringt, en zich ſomtyds ten naaſten by half rondom den arm uitbreid, maar doorgaans omtrent de grootte van een' ſchelling heeft, zynde onder de opperhuid, zagt op het aanraaken, en niet pynelyk. Dit is ook een zeer aangenaam verſchynſel; hetzelve verzelt de uitbotting, alle onaangenaame toevallen verdwynen, en geeft op den zelfden tyd zeker te kennen, dat de geheele zaak voorby is, terwyl de pyn en ſtyfte onder den arm ook verdwynen.

De toevallen van de koorts zyn grootendeels zoo gering, dat dezelven zelden eenige hulp van de kunſt noodig hebben, behalven eene herhaaling van hetzelfde middel, welk den tweeden avond na de Operatie gegeeven is, en op den daaraan volgenden morgen dit buikzuiverend drankje, ten einde drie of vier ontlaſtingen te verwekken.

Neem van het aftrekſel van zene-bladen (*Infuſio foliorum ſennæ*) twee oncen, manna een half once, van het aftrekſel van de Jalappe (*Tinctura Jalappæ*) twee dragmen.

Men geeft dit middel, zoo dra de toevallen der uitbottinge bemerkt worden, indien ſy ſchynen

ſchynen geweldiger te zyn, dan naar gewoonte.

Men heeft opgemerkt, dat men, acht geevende op den voortgang der beſmettinge, in ſtaat kan zyn, in 't algemeen te voorzien, met eenige zekerheid, de uitkomſt der ziekte. 'Er openbaaren zich altyd byzondere toevallen, doch deeze zyn niet voldoende, den algemeenen loop te ſtuiten.

Indien de reeds beſchreeven verſchynſelen eerder waargenomen worden, dan heeft men eene zeer goede uitkomſt te wagten: doch het gebeurt in ſommige gevallen; ſchoon men kan zien, dat de Inenting vat gehad heeft; dat dezelven nauwelyks te bemerken zyn, wanneer de kleur omtrent de wonde bleek blyft, inplaatſe van rood of ontſtooken te worden; de hoeken van de inſnydinge zich weinig uitbreiden, vlak blyven, nauwelyks opzetten, en noch door pyn, noch door eenig ander ongemak, verzeld worden. Ja, ſomtyds op den vyfden, of zelfs op den ſesden dag is de verandering zoo gering, dat men in twyfel raakt, of de beſmetting wel gelukt zy.

De zaaken dus geſteld zynde, is het geval ongunſtig, en men heeft laater, dan gewoonlyk, en eene min goedaartige ziekte te wagten: om dit voortekoomen, laat ik het poeder of de pil alle avond gebruiken, en, in gevalle hetzelve geene ontlaſting verwekke, of de lyder tot hardlyvigheid geneigt zy, des morgens, een of tweemaal, naarmaate het geval vereiſcht, een once van het zout van *Glauber*, of, gelyk doorgaans, het reeds gemelde buikopenend drankje. Daar door word de ontſteeking be-

vorderd, welke ik altyd verlang te zien, om dat ik ſtandvaſtig waargenomen heb, dat een ſchielyke voortgang op den arm, en een ſchielyk begin van de toevallen der uitbottinge, voorſpellen, dat de ziekte zagt en goedaartig zyn zal; daar integendeel, wanneer ſy beiden zich laater openbaaren, de toevallen gemeenlyk meer ongeregeld, en min goedaartig zyn.

Althans gekomen zynde tot het voornaamſte tydſtip deezer ziekte, ik meen de uitbotting; een tydſtip, waar in de tegenwoordige manier, welke ik aanbeveele, wezenlyk verſchild van de manieren, tot hier toe in gebruik, en van wiens behoorlyke verzorging veel afhangt; zoo zal het noodig zyn, daaromtrent duidelyke en klaare onderregtingen te geeven, en te raaden, dat men dezelven met ſtandvastigheid en omzigtigheid volge.

In plaatſe van den lyder in ſyn bed, of kamer te houden, wanneer de toevallen van de koorts der uitbottinge zich openbaaren, moet hy, zoodra het buikzuiverend middel ſyne werking verrigt heeft, uitgaan in de open lugt, al is het zoo koud, dat hy de koude maar even kan verdraagen, en drinken koud water, indien hy dorſtig is; altyd zorge draagende, dat hy niet ſtilſtaa, maar in eene maatige beweeging blyve, zoo lang hy in de lugt is.

Deeze behandeling ſchynt, inderdaad, op het eerſte aanzien, zoo ſchaadelyk voor den lyder, als dezelve zonderling aan den Leezer moet voorkomen; doch de uitwerkingen zyn zoo heilzaam, en zoo ſtandvaſtig door de ondervinding beweezen, en van dezelve hangt de

ge-

gelukkige voortgang der ziekte, geduurende alle de tyd-perken, zoo zeer af, dat ik daar in geene uitzondering maake, ten zy het weder al te ſtreng, en de geſteldheid van den lyder al te teder zy. Ook is het ontegenzeggelyk waar, dat lyders, in de weinige gevallen, waar in de toevallen der uitbottinge zeer zwaar geweeſt zyn, alle beweeging vermydende, en voor de koude, als voor het grootſte kwaad, vreezende, egter, wanneer ik hen onder deeze omſtandigheden heb overreed op te ſtaan, en uit de deur tegaan, ſchoon ſomtyds geleid door twee helpers, en hun heb toegeſtaan zoo veel koud water te drinken, als ſy verkooſen, geen het minſte kwaad toeval hebben uitgeſtaan. Integendeel, na dat ſy, hoewel met moeite, overtuigt zyn, om zich aan deeze behandeling overtegeeven, bevinden ſy hunne geeſten verlevendigd, ſy krygen weder trek tot eeten, ruſten na behooren, raaken in een maatig zweet, welk door eene goedaartige uitbotting verzeld word, en de koorts ſchynt geheel uitgebluſt te zyn.

In het algemeen zyn de klagten in deeze omſtandigheden zeer matig; en verzelt met zoo weinig kwaads, dat de lyder, geduurende den geheelen tyd, wel eet en ſlaapt: weinig puiſtjes openbaaren zich, en zyn ſomtyds gelyk verdeeld; doch ſomtyds breid zich de ontſteeking op den arm uit, en word omringt door een klein getal puiſtjes, welke by trappen ryp worden; geduurende deezen tyd gaat de uitbotting, meeſtentyds, na behooren voort, en men heeft meer moeite om de lyders te houden binnen de vereiſchte paalen, en hen te beletten, dat ſy zich in het publyk begeeven, en de beſmet-

ſmetting verſpreiden ('t geen ik altoos tragt voortekomen), dan men in het eerſte had, om hen te overtuigen, van uittegaan. In deezen tyd heeft men zelden genees-middelen noodig; de koude lugt ſchynt het beſte verſterkende middel te zyn, en wanneer men eene ongewoone matheid verneemt, word hun over dag een kommetje dun vleeſch nat, of een glas wyn toegeſtaan, of wey met witten wyn bereid, wanneer ſy na bed gaan, 't welk men op alle tyden moet toeſtaan aan tedere, bejaarde, of zwakke lyders.

Met deeze uitzonderingen, zyn ſy, tot hier toe met veel omzigtigheid te houden aan de levens-regeling, boven voorgeſchreeven. Maar, na dat de uitbotting geſchied is, ſtaat men hun, zoo de omſtandigheden het vereiſchen, toe, te gebruiken een weinig wel gekookt vleeſch van het zagtſte ſoort, als hoenderen, kalfſch- of ſchaapen-vleeſch.

De beſchreeve levens-regeling, verkoelende bloed- en buik-zuiverende middelen, en een vry genot van de koude lugt, ten tyde der uitbottinge, komen gemeenlyk voor, de kwaade toevallen, en een groot getal puiſtjes. Ik heb weinigen gezien met zoo veel puiſtjes, ſchoon afgeſcheiden, dat ik hen noch geraaden noch toegeſtaan heb, uit het huis te gaan. Doch het grootſte getal myner lyders vermaakt zich, de uitbotting gering zynde, buitens huis binnen zekere paalen, met de pokjes op hun lyf.

Ik beveel dit niet, noch houde ook ſtaande, dat het noodig is, maar ik ben nooit inſtaat geweeſt, waarteneemen, dat daar van eenig

on-

ongemak gekomen is, en, hoe vreemd het ook moge voorkomen, zoo is het egter waar, dat ſy, die zich 't minſt ontzien, ook beeter gemoed ſchynen te zyn, en minder te klaagen, dan anderen, die geneegen zyn binnen de deur te blyven. En, inderdaad, zulke myner lyders, die het voordeel deezer behandelinge zelve ondervonden hebben, laaten zelden toe, dat die, welke in het voornaamſte deel der ziekte zyn, in de uitbotting namentlyk, zich in huis houden; maar moedigen hen veeleer aan, om een weinig ongemak uitteſtaan, door hun te verhaalen de voordeelen, welke ſy hebben ondervonden van de manier, die ſy aanpryzen.

Aan hun, die de ziekte in den geringſten graad, te voren beſchreeven, hebben, namentlyk, zonder eenig teken van uitbottinge, dan alleen op de plaats der Inentinge, word ſchielyk toegeſtaan, hunne gewoone bezigheden te verrigten; en men heeft veele gevallen gezien, van naarſtige, arme, menſchen, die aanſtonds aan hun werk gegaan zyn, alleenlyk zorge draagende, dat ſy zich niet begaaven onder menſchen, die de ziekte niet gehad hadden, uit vreeze van dezelve te verbreiden, en onderregt zynde, twee of drie-maal te gebruiken van het purgeer-middel, boven beſchreeven, of zoo veele giften van het zout van *Glauber*. Doch ſy, die de ziekte in een grooter graad hebben, worden een weinig langer in huis gehouden, en men geeft hun nu en dan een vry zagt buikzuiverend middel, wanneer ſy maar een weinig tot hardlyvigheid geneegen zyn, dewyl de rypwording daar door eer bevorderd, dan vertraagd word.

Wan-

Wanneer de pokjes ryp zyn, en het zeker is, dat men niets meêr van de ziekte te vreezen heeft; dan ſtaa ik mynen lyderen toe, langzamerhand van levenswyze te veranderen; en van eene, volmaakt verkoelende, tot eene, een weinig meêr verſterkende, overtegaan; aan allen ſtrikt beveelende tot hun gewoon dierlyk voedzel wedertekeeren, doch met groote omzigtigheid, en zoo wel in het voedzel, als in de gegiſte dranken, hunnen trek te maatigen.

Het gebeurt zelden, dat men genoodzaakt is, iet te leggen op de plaats, alwaar de Operatie verrigt is; gemeenlyk geneeſt dezelve, en word met een' roof bedekt omtrent den tyd, dat, in de natuurlyken, al de pokjes zouden gedroogd zyn: in ſommige gevallen egter blyven de inſnydingen ontlaſten eene etterachtige ſtoffe; en in dit geval is het voldoende, de plaats te bedekken met het *ceratum album*, of eenige andere zagte pleiſter, welke belet, dat het linne aan de verzweering vaſt zit, en teffens dezelve voor de lugt bewaard. Gebeurt het, in deeze omſtandigheden, dat het deel niet wil geneezen door de eene of andere byzondere oorzaak in het lighaam, dan is het noodig, zagte buik- en bloed-zuiverende middelen te geeven, naarmaaten de omſtandigheden zullen vereiſchen.

Van

Van ONGEWOONE TOEVALLEN *en* VERSCHYNSELEN.

TOT hier toe heb ik den gewoonen loop der ingeënte Kinder-pokjes beſchreeven. 'Er zyn, egter, afwykingen van deezen loop, en, inderdaad, niet weinigen; en daarom zal het noodig zyn, eenigen der voornaamſten, welke de onervaarenen zouden konnen verontruſten, en eene wezenlyke moeyelykheid, zoo wel als vrees voor gevaar veroorzaaken, te beſchryven, en optegeeven de middelen, welke de ondervinding heeft aan de hand gegeeven, om dezelven, of de twyfelingen, welken den uitkomſt betreffen, uit den weg te ruimen.

HET eerſt, waarvan ik zal gewag maaken, en 't welk, ſchoon zeer zelden voorvallende, egter ſomtyds veel moeite veroorzaakt, is een groote trap van ziekte, verzeld met braakingen, en den lyder onder de uitbotting aantastende. In dit geval is het altyd noodig, ten eerſten de maag te zuiveren, 't geen geſchieden kan, of door den lyder rykelyk te laaten drinken warme dranken, om de braakingen te bevorderen; of mogelyk beter, door hem te geeven een grein van den braakverwekkenden wynſteen, als hy *vol*waſſen is, vermengt met tien grein' van het ſamengeſteld poeder van kreeften-ſchaaren, zorge draagende, dat de gifte verminderd worde, voor zeer jonge en zwakke onderwerpen.

DIT middel doet gewoonlyk eenige galſtoffen, door het braaken, ontlaſten, verwekt ſomtyds ſtoelgangen, of een matig zweet, en ver-

verschaft gemeenlyk verligting. Doch, zoo 'er op het gebruik van dit middel geene afgangen mogten volgen, en de ziekte bleef aanhouden, dan brengt een zagt buikzuiverend middel altyd, en met zekerheid, verligting te weeg, en het begin der uitbottinge neemt dit toeval ten eenenmaalen wech.

Eene andere afwyking van nog meer gevolg, welke somtyds zich opdoet op het einde van den tyd der uitbottinge, en dikwils, schoon niet altyd, verzelt word met een' grooten trap van ziekte, is de roos, of soortgelyke uitslag; deeze, zich alleenlyk hier en daar op de huid met vlakken openbaarende, is niet zeer kwaad, en verdwynt wederom schielyk.

Doch somtyds is de geheele huid bedekt met de roos, die zich volkomen onder de pokjes gemengt, en zoo veel overeenkomst heeft met de kwaadaartigste soort van samenvloeyende pokjes, dat dezelve daarvan nauwelyks te onderscheiden is: en, inderdaad, sommige soortgelyke gevallen zyn my voorgekomen, waar door ik, alzoo sy met peperkoorn en paersche vlakken verzelt wierden, zeer verontrust ben geweest; dewyl ik niet instaat was, alleen door het gezicht, schoon met vergrootglasen geholpen, te bepaalen, of 't geen ik zag een onschaadelyke roos, of tekens van de grootste kwaadaartigheid waren. Eene zeer nauwkeurige oplettenheid egter heeft my instaat gesteld, al het onderscheid klaar te bemerken, en de volgende waarneemingen zullen, gelyk ik vertrouw, strekken, om anderen te verlossen van de benauwdheid, waarin sy door zoo een verschynsel zouden konnen gebragt worden.

Het waar en wezenlyk onderscheid moet gezogt worden in de toevallen, welke de ziekte verzellen. In eenen roosachtigen uitslag, of zoo eenen, welke somtyds de pokjes verzeld, is niet zoo veel koorts, ook is de slaapeloosheid, of pyn in het hoofd en de lendenen, niet zoo groot; men bemerkt ook niet dat algemeen verval van kragten, welke toevallen byna onafscheidelyk zyn van de samenvloeyende Kinderpokjes, voornamentlyk wanneer sy met zulke tekenen van verrottinge verzeld worden. Daarenboven kan men, door een nauwkeurig onderzoek, somtyds ontdekken een gering getal afgescheiden puistjes, grooter dan de overigen, vermengt onder den anderen uitslag, en deeze zyn de waare Kinder-pokjes. In deeze gevallen word aan de lyders gebooden, zich voor koud water, of eenige andere koude zaak, te wagten, en zich in huis te houden, maar niet in het bed te gaan. Blyft des niet tegenstaande de ziekte aanhouden; dan zal men een weinig wey, met witten wyn bereid, of een ander, eenigzins hartsterkend middel, goedbevinden; en deeze manier is tot hier toe zoo gelukkig geweest, dat men daar mede alle kwaade toevallen is voorgekomen. Na verloop van twee of drie dagen veranderd de huid van eene hoog roode tot eene donkere kleur; weinige afgescheide puistjes blyven over, en komen tot rypheid, zonder dat van dit verschrikkelyk verschynsel eenig verder ongemak volge. (Zie de dertiende en veertiende waarneeming.)

Deeze uitslag is dikwils ten onrechte aangezien voor samenvloeyende pokjes, waar mede dezelve zoo veel overeenkomt, en heeft aan veele beoefenaaren der konst, of uit on-

weetenheid, of uit oneerlykheid, gelegenheid gegeeven, om te beweeren, dat ſy, als de pokjes in eene groote menigte voor den dag gekomen, en ſamenvloeyende zyn, door een onfeilbaar middel het grootſte gedeelte der puiſtjes konnen doen verdwynen, overlaatende alleenlyk zoo veele afgeſcheiden pokjes, als genoeg is, om den lyder te overtuigen, dat hy de ziekte waarlyk heeft: Zulke voorwendſels zyn wezenlyk gemaakt, en de lyder, die op deeze wyze is misleid geworden, heeft veel toegebragt, om te verſpreiden gerugten, welke ontrouw, en waarſchynelyk ook nadeelig, zyn geweeſt aan de gezondheid van anderen; aan wien men, in ſoortgelyke omſtandigheden, heeft toegeſtaan, uittegaan en koude middelen te gebruiken, waar door de uitſlag na binnen gedreeven is, en de ſlegtſte gevolgen waargenomen zyn.

Ik moet ook hier aanmerken, dat een uitſlag, van deeze ſoort, welke ik beſchreeven heb, dikwils zich vertoont onder de voorbereiding, (of de levens-regeling, de genees-middelen, of beiden, daar aan ſchuld zyn, kan ik niet zeggen), en maakt, dat de operatie uitgeſteld word; doch ik heb waargenomen, dat de uitſlag in zulke gevallen in ſtaat is, om wedertekeeren op den tyd van de uitbotting der pokjes.

De toevallen, welke voor de uitbotting gaan, beginnen in het algemeen, gelyk reeds gezegd is, op het einde van den zevenden of op den agtſten dag na de Inenting, doch dikwils gebeurt het, dan ſy zich veel vroeger of veel laater vertoonen. Dus heb ik gezien eenige gevallen, waar in de ziekte zich zoo ſchielyk na de beſmetting openbaarde, en met zoo weinige

toevallen of ongemakken verzelt was, dat de geheele ziekte geëindigt, de purgeer-middelen gebruikt waren, en de lyder naar huis gegaan was, volkomen gezond binnen den tyd van eene week; voor dat anderen, op den zelfden tyd, met etter van denzelfden lyder, en onder dezelfde omſtandigheden ingeënt, hadden beginnen te klaagen.

In dit geval ontdekt men op het deel, alwaar de Inenting geſchied is, veel eerder zekere tekenen van beſmettinge, ſomtyds zelfs op den volgenden dag, of een' dag laater, wanneer de inſnyding dikwils merkelyk ontſtooken en verheven ſchynt te zyn. De lyder klaagt omtrent deezen tyd gemeenlyk over een der volgende ongemakken, namentlyk, over huivering, eene jeukte, en geringe ſteekende pyn in het deel, ſomtyds in de ſchouder, draijingen in het hoofd, ſlaaperigheid, eene geringe hoofdpyn, ſomtyds verzelt met eene koortſige hitte, doch dikwils zonder dezelve: het verhaal, welk ſy zelven van hun gevoel geeven, is in ſommigen, als of ſy te veel gedronken, in anderen, als of ſy eene koude gevat hadden. Deeze klagten duuren zelden vier- en twintig uuren, dikwils nog niet zoo lang, en met verſcheide tusſchenpoozingen, klimmen, zoo verre ik my herinner, ook nooit tot eenen zoo hoogen trap, dat ſy vereiſchen, dat de lyders zich in huis houden. De ontſteeking op den arm gaat ten tyde deezer ongemakken ſchielyk voort, en is hard op het aanraaken, doch, wanneer dezelven verminderen, verminderen insgelyks de tekenen van ontſteeking by trappen, en het deel droogt tot een gemeene ſmalle roof; de huid, welke te vooren rood was, word paerſch,

het

het deel is ten eenenmaalen wel, en men hoord niets meer van de ziekte. (zie de eerste tot de twaalfde waarneeming). In sommige gevallen ontdekt men deeze toevallen veel laater; zelfs op den zevenden of agsten dag, wanneer men eene uitbotting, als een gevolg derzelven zou wagten, ontdekt men dezelve niet: de arm word schielyk zeer gezond, en de ziekte is ten einde.

In deeze ongeregelde soort der ziekte, heeft men egter eenige voorbeelden gezien, waar in weinige puistjes zyn te voorschyn gekomen, en waarschynlyk een gevolg van de Inentinge geweest zyn; doch de puistjes hebben niet uitgezien, als de waare pokjes, en zyn ook niet ryp geworden als dezelven, en ook niet langer, dan drie dagen, blyven staan; omtrent welken tyd sy, grootendeels, wechgedroogd zyn.

Dewyl ik het moeyelyk vinde, te beschryven de verscheidenheden en ongeregeldheden der toevallen, welke men in deezen korten tyd, dat de ziekte duurt, ontmoet, zal ik, om de zaak beter optehelderen, tot voldoening van den leezer, eenige gevallen voordraagen.

Wanneer my, in myne praktyk, voor 't eerst onderwerpen van deezen aart voorkwamen, stondt ik in twyfel, of sy ten eenenmaalen gerust konden zyn van een' volgenden aanval der ziekte, en, om te beproeven, of sy zeker zyn konden, dan niet, entte ik dezelven, eene tweede reize in, en gaf hun gelegenheid, zich te voegen by de lyders, in alle tyd-perken der ziekte, en zich bloot te stellen aan alle andere gelegenheden, om besmet te worden; en zedert dien tyd heeft men zulks

be-

beproefd met het grootste getal van zoodanige lyders, zonder dat egter, in een eenig geval, de ziekte wederom voortgebragt is; zoo dat ik tegenwoordig geene zwaarigheid meêr maake, vastelyk te zeggen, dat sy volkomen zeker zyn konnen; ook heeft my de ondervinding grootendeels in staat gesteld, om te voorzeggen, binnen twee of drie dagen, na de Operatie, of de ziekte op deeze gemakkelyke manier zoude overwonnen worden.

Na de tweede Inenting zyn de ingesneede deelen egter gemeenlyk voor een dag of twee ontstooken geweest, juist op dezelfde manier, als ik, in oneindig veele gevallen, dezelven gevonden heb, zoo wel in die, welke, schoon zeker, de natuurlyke Kinder-pokjes gehad te hebben, zich egter, alleen om de proef te neemen, hebben laaten Inenten, ten einde men de gevolgen daar van zoude bemerken, als in anderen, die twyfelende, of sy dezelven gehad hadden, of niet, ingeënt zyn, om voldaan te worden. Doch in alle zulke gevallen wierden de deelen wederom schielyk gezond, en geen van die verschynselen, welke gezegd zyn, standvastig de Inenting te verzellen, als pyn in het hoofd, duizeling, tekenen der besmettinge op den arm, en soortgelyke meêr, hebben zich geopenbaard. De pokjes konnen ook niet te voorschyn gebragt worden in een mensch, die te voren de Kinder-pokjes gehad heeft, het zy door den natuurlyken weg, het zy door de Inenting: en daarom kan men, niet met recht, tegenwerpen, dat de lyders, welke ik vooronderstel, de ziekte te boven te komen, op de zeer gemakkelyke beschreeven

manier, waarschynelyk, zonder dat men het bemerkt had, de Kinder-pokjes in vroeger tyd zouden gehad hebben.

Een ander, en minder goedgunstig, verschynsel, waar van hier ter plaatse moet gesprooken worden, is, wanneer de kleur rondom de insnyding; waar aan men egter zekere tekenen van besmettinge ontdekt; in plaatse van hoog rood te zyn, bleek is, vlak blyft, en zeer weinig verheeven word. Dit kan niet veel goeds belooven; en hierom geef ik het bloedzuiverend middel veel meer, en zoo hetzelve geene ontlasting te weeg brengt, voeg ik daar by eene buikzuivering.

Eenigen van myn eigen patienten, en, gelyk ik zeker onderregt ben, ook van andere Inenters, die deeze manier gebruikten, hebben gehad sterke uitbottingen van de genoemde soort, na dat sy na huis gekeert waren; en dit heeft waarschynelyk aanleiding gegeeven tot de verhaalen, dat verscheide lyders, na de Inenting, de Kinder-pokjes door den natuurlyken weg hadden gekreegen: Doch dat deeze verhaalen steunen op kwaade gronden, zal blyken daaruit, dat in alle gevallen van deeze soort, welke my in myne praktyk zyn voorgekomen, of, zoo ver ik kan verneemen, van anderen waargenomen zyn, de tweede of laatste uitbotting der pokjes altyd is voorgevallen binnen den tyd, welke men stelt tot den voortgang der ziekte, door de Inenting verwekt, voor dat de ontsteeking op den arm verdweenen was, en eerder, dan sy konden voorondersteld worden, voortgebragt te zyn door

eene

eene natuurlyke besmetting. Ook is dit altyd voorgevallen in menschen, in welke men, na eene geringe uitbotting, en vermindering der toevallen, te vroeg geoordeeld had, de ziekte geheel over te zyn, en die daarom verlof verkreegen hebben, naar hunne Familien weder te keeren.

Men zal ongetwyfeld vraagen, hoe gevallen van deeze soort ooit konnen gebeuren by hen, welke als geneezen naar huis keeren? Hierop antwoorde ik, dat het geene ongewoone zaak is, voor naarstige menschen, dat sy, na eene geringe uitbotting, en verdwyning van alle ongemakken, vryheid vraagen, naar huis te gaan, en tot hunne bezigheden wedertekeeren, en dat, wanneer men oordeelde, dat anderen daar van niets te vreezen hadden, dit verzoek hun dikwils toegestaan heeft, want de Genees-heer kan zoo min, als de lyder, voorzien, of deeze toevallen volgen zullen; doch men heeft aan te merken, dat in alle deeze gevallen van myne eigen praktyk, zeer te rug dryvende middelen in den beginne gebruikt zyn, en dat een kragtiger levenswyze, en sterker beweeging naderhand tot deeze tweede uitbotting veel schynt toegebragt te hebben.

Eer ik dit hoofdstuk sluit, zal het gepast zyn, aan te merken, dat ingeënte lyders, in het een of ander tyd-perk der ziekte, waarschynelyk zouden konnen aangetast worden met ziekten, ten eenenmaalen onafhankelyk van de Kinder-pokjes: zulke by voorbeeld, als konnen veroorzaakt worden door wormen, of die in zoo een' tyd van het jaar algemeen heerschen, als ook zoodanigen, waar aan de ly-

lyders door hunne lighaams-gesteldheid onderworpen zyn. Eenige gevallen van deezen aart zullen gevonden worden onder die, welke agter dit werkje geplaatst zyn. (Zie de zeventiende, negentiende, en een-en-twintigste waarneeming).

Gevolgen *van deeze manier van* Inentinge.

Nu zal ik overweegen de gevolgen, welke deeze zeer koude en te rug dryvende geneeswyze heeft; en in hoe verre de toekomende staat der gezondheid van den lyder zou konnen aangedaan worden door eene praktyk zoo nieuw, en strydende tegens de aangenomen theorie.

Ik behoef niet te zeggen, hoe zeer men geoordeelt heeft, noodig te zyn, in de meeste of in alle ziekten met uitslag, voornamentlyk in de Kinder-pokjes, op alle mogelyke wyze, de pooging der natuur in het voortbrengen van den uitslag te helpen, en, integendeel, hoe nadeelig men gedagt heeft te zyn, dezelve te stuiten, het zy door de koude lugt, kouden drank, of door eenige aanmerkelyke ontlastingen, en dat dus het gebruik van warme verdunnende vogten, het leggen in het bed, voornamentlyk wanneer de koorts en toevallen geweldig waren, of ten minsten zich in huis te houden, in het algemeen tot dit oogmerk goedgekeurd en aangepreezen zyn; indien derhalve eene praktyk, zoo vreemd van deeze begrippen, ja, byna ten eenenmaalen, van dezelven verschillende, aangepreezen word, zoo is het ook geen wonder, indien de menschen daar

door

door ontroert, en die toevallen verwagt worden, welke vooronderſteld worden, de onvermydelyke gevolgen daar van te zyn.

De ondervinding, evenwel, en de gevallen, van zoo veel duizend' menſchen, welke door deeze manier gered zyn, zonder eenige aanmerkelyke kwaade gevolgen daar van, het zy vroeg of laat, te hebben gekreegen, zyn ontegenſpreekelyke bewyzen ter betooging van derzelver regtmaatigheid, en de beſte proef van derzelver nuttigheid en zekerheid. Ik zegge, zonder eenige aanmerkelyke kwaade gevolgen; want ik heb, waarlyk, geen een toeval gezien, het welk deezen naam verdiende, indien men hetzelve vergeleek met het geen ſomtyds de natuurlyke pokjes volgd, of dikwils gebeurt na de oude manier van Inentinge.

Elk een, die eenig doorzigt heeft in de gemeene of oude praktyk, zal toeſtaan, dat de lyders, voornamentlyk kinderen, de ziekte, op eene goedgunſtige wyze, doorgeſtaan hebbende, dikwils onderworpen waren aan verzweeringen onder den oxel, en andere deelen, aan verdrietelyke oog-ontſteekingen, en laſtige zweeren op de plaats van de Inentinge; welke, ſchoon niet konnende voorzien of voorgekomen worden, egter, gemeenlyk meêr pyn en ongemakken aan de lyders, en meêr moeite aan den Inenter gaven, dan de ziekte zelve gedaan had: daar ik integendeel, onderzogt hebbende de gevolgen in hen, die op de koude of op deeze nieuwe manier behandelt zyn, verzekeren kan, dat onder meêr dan vyftien honderd lyders, alleen maar een enkelde geweeſt is, welke zoo iet, als eene verzweering onder den

 oxel

oxel had; zynde dit voorgevallen by een kind, welk op denzelfden arm een fontanel had gehad, die op dien tyd opgedroogd was: in anderen heb ik alleenlyk gezien twee zeer kleine oppervlakkige verzweeringen omtrent de plaats der Inentinge, en deeze scheenen eerder voortgebragt te zyn door eene prikkeling van de stoffe, welke zich ontlaste, dan van eenige andere oorzaak, en wierden ook schielyk geneezen met zeer weinig moeite.

In eenige weinige gevallen, is ook in het ingesneeden deel een roofje gekomen, het welk voor eenen korten tyd pyn, maar nooit eene verzweering van eenig gevolg, verwekt heeft. De geringe uitslag, en vuurigheid, welke bekend is, gemeenlyk goedaartige natuurlyke Kinder-pokjes te volgen, is ook somtyds, hoewel zelden, waargenomen by hen, die op deeze wyze waren ingeënt, en dewyl sy van even weinig gevolg zyn, zyn sy ook in het algemeen op dezelfde manier, door weinige zagte buikzuiveringen, geneezen.

Nooit heb ik na deeze manier van Inentinge eene oog-ontsteeking gezien, welke waarlyk deezen naam verdiende; de vliezen der oogen zyn in weinigen eenigzins ontstooken geweest, doch schielyk wederom geneezen, zonder dat daartoe eenig middel gebruikt was; en ik weet maar twee gevallen, waarin ik de ontsteeking groot genoeg oordeelde, om eene aderlating te vereisschen, en geen een, waar in een spaansche vlieg noodig was. Zoo dat deeze toevallen, tot hier toe zoo gemeen en lastig, door deeze nieuwe manier veel schynen voorgekomen te worden: eene omstandigheid, die, zoo

de-

dezelve al niet ſtrekt tot een proef, ten minſten doet giſſen, dat de geſteldheid der gezondheid in dit geval beter is, dan wanneer men zoo duidelyk de overblyffelen van verrottinge in het lighaam ontdekt.

De ontdekkingen in de Genees-kunde, zoo wel, als in eenige andere weetenſchap, zyn in den beginne onderworpen aan berispingen en tegenwerpingen, en, daar de tegenwoordige manier van Inentinge van eene zoo buitengemeene ſoort is, zal het ook niet vreemd voorkomen, indien aan dezelve een grooter deel van beiden te beurt is gevallen. Dus heeft men, geene voorbeelden konnende bybrengen, dat de lyders onder de ziekte geſtorven zyn, of kort na de herſtelling eenige kwaade toevallen gekreegen hebben, toevlugt genomen tot andere middelen, om deeze praktyk veragtelyk te maaken, en in diſcredit te brengen. Het zoude verdrietig zyn te treeden in een verhaal, van de veele valſche en belagchelyke gerugten, welke tegen dezelve zyn uitgeſtrooid. In het algemeen, zegt men, word de lighaamsgeſteldheid behadeelt, en men ontdekt de ſchaadelyke gevolgen niet dan na langen tyd; doch op welken tyd, en door wat ſoort van ziekte kan niemand bepaalen. Men kan niet wagten, dat ik op deeze algemeene beſchuldigingen ook een ander, dan algemeen, antwoord geeve, dat, namentlyk; volgens de nauwkeurigſte waarneemingen en onderzoekingen, welke ik heb konnen in het werk ſtellen; ſy allen, die op deeze wyze ingeënt zyn, zoo gezond gebleeven zyn, als anderen; ja zelfs, dat veelen van hen gedagt hebben, hunne lighaamsgeſteldheid beter na, dan voor de Operatie geweeſt te zyn.

Maar het ſchynt, als of de tegenſtanders verwagteden, dat de Inenting de ingeënten niet alleen zoude bevryden van de Kinder-pokjes, en eenige ſchielyke kwaade gevolgen, maar hen ook bewaaren voor alle andere ziekten, geduurende het overige van hun leven. Aan deezen kan ik niets zeggen; maar indien anderen, welke redelyker zyn, verder voldaan begeeren te zyn aangaande de gevolgen van deeze manier, zoo moet ik verzoeken, dat ſy onderzoek doen na hen, die onder myne zorge zyn ingeënt.

Eene andere tegenwerping tegen deeze manier van Inentinge is, dat ſommigen naderhand de ziekte, natuurlyker wyze, zouden gehad hebben. Het geen ik te voren gezegd heb van de valſche Kinder-pokjes, zal, denk ik, genoeg-zaam voldoende zyn, om te begrypen, welke verſchynſelen gelegenheid tot deeze valſche gerugten gegeeven hebben; en indien dat niet mogt voldoen, kan ik alleenlyk daar by voegen deeze verzekering, dat zulks nooit gebeurt is aan eenen lyder, door my ingeënt; ook geloof ik voor zeker, dat niemand, het zy door den natuurlyken weg, het zy door de Inenting, ooit de Kinder-pokjes voor de tweedemaal gehad heeft, of hebben kan.

De UITWERKINGEN *deezer* BEHANDELINGE, *toegepast op de natuurlyke* KINDERPOKJES.

DE zeer groote verligting, welke de menschen onder de Inenting ondervinden van de versche lugt, van koud water, en buikzuiveringen, geduurende de koorts voor de uitbotting, deed my wel haast besluiten, om te beproeven, in hoe verre eene soortgelyke behandeling nuttig zyn zoude voor hen, die de Kinder-pokjes door den natuurlyken weg krygen mogten, voornamentlyk in zulke gevallen, waar in men, uit hoofde van het geweld der toevallen, met recht samenvloeyende pokjes te verwagten had.

DOCH de gelegenheden, om op eene voldoende wyze proeven van deeze soort te maaken, zyn zeldzaam: vooreerst, dewyl een Geneesheer, of de een of andere hulp, zelden gezogt word, voor dat de uitbotting zich openbaard; wanneer het te laat is, om te verwagten, alle de goede uitwerkingen, welke men zou konnen hoopen van eene vroegtydiger beproeving deezer genees-wyze; en, ten tweeden, dewyl de eerste aanval der Kinder-pokjes eene zoo groote overeenkomst heeft met het begin van verscheide andere koortsen, dat dezelve niet gemakkelyk te onderscheiden is; schoon eene naarstige oplettenheid op de toevallen ons in 't algemeen, wanneer wy in tyds geroepen worden, in staat stelt, om eene tamelyk zekere voorzegging te maaken. Want indien de koude den lyder zeer sterk aantast, en

en de daarop volgende koorts buitengemeen hevig is; indien eene walging en braaking daar op volgd, en verzeld word met zwaare pynen in het hoofd, den rugge, en lendenen; voornamentlyk in de laatste plaats; indien eene ylhoofdigheid, groote rusteloosheid, een onaangenaame smaak in den mond, en een byzonder stinkende adem, of zelfs indien verscheide van deeze toevallen worden waargenomen; dan kan men, met groot recht, de Kinder-pokjes verwagten; en indien het, by een naauwkeurig onderzoek, welk altyd moet gedaan worden, blykt, dat de lyder in de gelegenheid is geweest van besmet te konnen worden; dan zal 'er weinig reden zyn, om aan de zaak te twyfelen.

Men zou konnen tegenwerpen, dat, niet tegenstaande de grootste aandagt, en het nauwkeurigste onderzoek, toevallen van dezelfde natuur zouden konnen gaan voor koortsen van eene andere soort; en hierop antwoorde ik, dat sommige gevallen van dien aart, hoewel weinigen, gebeurt zyn; en dat de behandeling, welke ik aanprys, in 't werk gesteld is, niet alleen zonder nadeel voor den lyder; maar klaarblykelyk tot syn voordeel.

Doch, voor het tegenwoordige voorby gaande alle aanmerkingen, betrekkelyk tot de behandeling der koortsen in 't algemeen, zal ik alleen verhaalen, 't geen ik ondervonden heb met opzicht tot de natuurlyke Kinder-pokjes.

In verscheide gevallen, waar in de toevallen en andere voorkomende omstandigheden my deeden denken, dat de Kinder-pokjes op han-

den waren, heb ik dezelfde omzigtigheid gebruikt, die ik aanprys aan ingeënte persoonen. (Zie de drie-agt-en vier-en-twintigste waarneeming).

By anderen ben ik geroepen ten tyde der uitbottinge, alwaar eenige puistjes, die reeds waren uitgekomen, de zaak duidelyk maakten; en in alle gevallen van deeze soort heb ik myn best gedaan, om de lyders in de open lugt te krygen, hun in 't algemeen gegeeven het middel, uit *calomel*, *tart emet.* &c. bestaande, en geordonneerd, dat eenige uuren daarna een buikzuiverend middel gebruikt zoude worden, ten einde drie of vier ontlastingen te verwekken; en deeze manier heb ik meêr en meêr gebruikt, en somtyds herhaald, wanneer de pokjes kwaadaartig scheenen, en wanneer byna geene of weinig verligting bespeurd wierd van de geringe uitbotting: blyvende de toevallen van dien aart, dat sy groot gevaar voorspelden. Ik heb dezelfde manier gevolgd geduurende den geheelen loop van de koorts der uitbottinge, tragtende dus derzelver geweld te stuiten, de uitbotting te keer te gaan, te beletten, dat de pokjes samenvloeyden, en dus het gevaar wech te neemen. (Zie de vyf- ses- zeven en negen- en-twintigste waarneeming).

De goede gevolgen van deeze praktyk hebben tot hier toe myne verwagting overtroffen; hoewel ik toestaan moet, dat, daar de toevallen veel zwaarer zyn in de natuurlyke, dan in de ingeënte pokjes, de verligting ook niet zoo groot geweest is: ook heb ik zeer moeyelyk gevonden, hen, welke zwaare toevallen hadden, te overreden, om hun bed te verlaaten, en hun best te doen, om uit het huis te

gaan;

gaan; en, inderdaad de buitengemeen groote zwakheid, waar in ſy zich ſomtyds bevinden, toont genoegzaam, dat 'er eene groote kloekmoedigheid vereiſcht word, om dit in praktyk te brengen.

Van die, welke door my, en onder myn opzicht, op deeze wyze behandeld zyn, is geen een geſtorven, en derzelver getal beloopt egter tot veertig. Eenigen der aanmerkelykſte gevallen zullen agter dit werkje gevoegd worden; en deezen zullen duidelyker doen zien de manier, welke gebruikt is, en derzelver goede gevolgen bewyzen.

Het goed gevolg, welk aanſtonds bemerkt word, zoodra men in de lugt gaat, is eene zeer groote vermindering van hitte over de geheele oppervlakte van de huid; welke, ſchoon kort te vooren buiten gemeen heet zynde, in 't algemeen, binnen korten tyd, niet warmer op het gevoel is, dan de huid van een gezond menſch. De pols, te voren zeer ſterk, vol, en ras zynde, word minder hard en vol, maar blyft even ras, en ſomtyds heb ik waargenomen, dat dezelve tuſſchenpoosde, 't geen, hoe nadeelig het ook moge ſchynen, egter geen gevaarlyk toeval is.

De hoofdpyn verminderd altyd, maar de pyn in den rug en lendenen neemt niet af in dezelfde evenredigheid; en ſchoon het niet weinig pyn en ongemakken koſt, om zich, in zulke omſtandigheden, naar buiten te begeeven, om dat dezelven meeſtentyds met eene zeer groote verzwakking verzeld worden, zoo bemerken egter de lyders daar van de groote voordeelen; en, eene goede gedagte van de

nuttig-

nuttigheid deezer praktyk behoudende, volharden ſy daar mede zeer ſtandvaſtig; ja denken zelve, 't geen hen zeer aanmoedigd, dat ſy ſterker zyn.

Zo dra ſy binnen de deur gaan, om te ruſten, word de hoofd-pyn ſlimmer, en verminderd wederom, zoo dra ſy in de lugt komen.

De uitwerkingen der geneesmiddelen zyn gemeenlyk de volgende:

Indien de maag zeer aangedaan geweeſt is, braakt de lyder gemeenlyk kort na het gebruik van de pil: en deeze braakingen moet hy bevorderen, door het een of ander warm vogt, in eene rykelyke quantiteit, te drinken. Na buiten moet hy vooral niet gaan, voor dat de vermoeidheid, door het braaken veroorzaakt, over is.

Door deeze werking, en de afgangen, welke volgen, worden de koortſige en inwendige hitte, de dorſt, ziekte, en pynen, grootendeels klaarblykelyk verminderd. De lyders klaagen gemeenlyk, dat ſy zeer zwak en moede zyn na deeze ontlaſtingen, doch, de zwaarſte toevallen daar door verligt zynde, neemt de trek tot eeten van uur tot uur toe. Men ſtaat hun dan toe, dun ſchaapen- of hoener-nat, melk, of thee, als zynde de alleraangenaamſte en meeſt verfriſſchende hart-ſterkende middelen, welke ſy konnen gebruiken. De ſlaap komt insgelyks op deezen tyd gemeenlyk van zelve; Doch men ſtaat hun alleenlyk toe, deeze verfriſſchingen over dag, omtrent het bed, te

gebruiken, want ik raade hun altyd af daar in te gaan, voor tegen den nagt.

Het blykt uit het voorgaande, dat de koorts voor de uitbotting, en de flegtfte toevallen, welke dezelve verzellen, dikwils grootelyks verzagt worden door deeze praktyk; en ik zal hier by voegen, dat de uitbotting voorzeker vertraagt word, dat is, dat dezelve niet zoo fchielyk na den aanval der ziekte zich vertoont, noch ook zoo fchielyk uitkomt, wanneer fy zich heeft beginnen te openbaaren, als dezelve, waarfchynelyk, zoude gedaan hebben, indien de natuurlyke loop der ziekte niet geftuit was geworden: eene uitwerking, welke, hoe fchaadelyk dezelve ook moge geoordeelt zyn, met de grootfte zekerheid kan worden te weeg gebragt, en klaar aantoont de nuttigheid van deeze praktyk; want het blykt uit de ondervinding, dat, hoe laater de uitbotting zich vertoont na het begin der ziekte, en hoe traager de pokjes uitkomen, de ziekte des te zagter en goedaartiger is. Ook ben ik van gedagten, dat de uitbotting niet alleen vertraagd word door deeze manier, maar dat dezelve eenigzins te rug gedreeven word, dewyl ik in veele gevallen duidelyk heb bemerkt, dat het getal der puiftjes, welke zich in 't eerft openbaarden, door deeze te rug dryving weezenlyk verminderd is; en de overblyvende grooter en goedaartiger fcheenen te zyn.

Het geen tot hier toe van dit onderwerp gezegd is, heeft alleenlyk betrekking tot de ziekte, in derzelver ftaat van uitbottinge, welke waarlyk een tyd van groote aangelegenheid is; doch die, wel-

welke volgt, is niet minder zoo, ſchoon men niet altyd daarop zoo veel agt geſlaagen heeft, als dezelve vereiſchte; want, zoo dra de uitbotting geſchied is, verminderen de toevallen, de lyders ſchynen verligt, en dikwils tot zoo een graad; dat zoo wel ſy, als die, welke hen oppaſſen, zich vleyen met de hoop van eene gelukkige uitkomſt, en onnoodig oordeelen, eenige hulp van de Genees-kunde te verlangen; doch, niet tegenſtaande alle deeze hoop-geevende omſtandigheden, zyn het getal en de hoedanigheid der Kinder-pokjes gemeenlyk zoo, dat een verſtandig Genees-heer groot gevaar in de volgende tyd-perken voorzien moet.

En, al is het, dat de Genees-heeren zelven reden mogen vinden om te twyfelen aan de uitkomſt, zoo hebben egter weinigen of niemand van hun, geloof ik, getragt, veel te doen, om het gevaar voor te komen; want, ten zy eenige dringende toevallen eene ſpoedige hulp vereiſſchen, is het algemeen gebruikelyk te wagten, tot dat de pokjes ryp zyn, en met zich brengen zoo een getal van ſchaadelyke toevallen, welke meer dan genoeg zyn, om de grootſte verſtanden te vereiſſchen, en zeer dikwils te leur te ſtellen.

In dit verzuimde tyd-perk, namentlyk van de volkomen uitbotting tot het begin van de koorts der rypwordinge, en derzelver toevallen, (een tyd-perk, welk in geduurzaamheid zeer verſchilt in verſcheide geſteldheden, en ſoorten van pokjes) zal ik waagen, in het algemeen aan te pryzen, om het zelfde middel uit *Calomel*, *tart. emet.* &c. welk voorgeſchreeven is in de

koorts van uitbottinge te herhaalen op behoorlyke tyden, tot dat de tyd van rypwording aannaderd, op welken tyd men vooral daar mede moet ophouden; en deeze omſtandigheden konnen alleen bepaald worden door hen, die letten op de gevaarlykheid der toevallen, en op de kragten van den lyder. Een kopje vol van den volgenden drank kan, indien het noodig is, nu en dan genomen worden na het kwikmiddel; dikwils genoeg, om drie of vier ontlaſtingen des daags te verwekken, voornamentlyk indien de lyder hardlyvig is.

NEEM room van wynſteen (*cremor tartari*) twee dragmen; manna, twee oncen: ontbind dezelven in anderhalve ſles gerſtenwater, of van den borſt-drank (*decoctum pectorale*).

IN hoe verre het zeker of raadzaam voor de lyders zy, geduurende dit tyd-perk der ziekte te waagen, om in de lugt te komen, kan ik tot hier toe nog niet bepaalen; doch ſy zullen zekerlyk verfriſcht worden, en kragten krygen, door zoo dikwils uit het bed genomen te worden, als ſy konnen verdraagen, zonder al te veel vermoeid te worden, en door verſche lugt, welke ſomtyds door een open vengſter in de kamer gelaten word.

DEWYL het geweld van de koorts der uitbottinge met derzelver toevallen noodzaakelyk de kragten en levens-geeſten moet uitputten, moeten ſy beiden, in dit tyd-perk, opgewakkerd worden, door zoo veele bekwaame voedzels (hoedaanig zyn die, welke in het eerſte gedeelte van dit hoofdſtuk zyn genoemd) als

ge-

gebruikt konnen worden, zonder de maag te benaadeelen; als ook, de gelegenheid zulks vereischende, door geneesmiddelen, welke eene versterkende, en verdoovende kragt bezitten; want dit is de tyd, op welken men de kragten, zoo veel als mogelyk is, moet herstellen, ten einde de lyder beter in staat zyn zoude, om tegen te gaan en uit te staan de pyn en koorts, welke altoos waargenomen word, wanneer de tyd van rypwordinge aannaderd.

Geneesmiddelen, behalven de zulken, welken reeds genoemd zyn, schynen in deezen tyd onnoodig, ook zouden sy stryden met de voedzels, en aan derzelver waaren smaak hinderlyk zyn.

Wat aangaat de beste manier om de Kinderpokjes te behandelen, in derzelver gevaarlykste tyd-perk, ik meen dat van rypwordinge, moet ik den Leezer wyzen na de veele geleerde en voornaame Genees-heeren, welke breedvoerig over dit onderwerp geschreeven hebben, en wier gedagten of praktyk ik niet beweer te konnen verbeeteren: ik zal egter de vryheid gebruiken, om aan te pryzen een middel, welk in dit tyd-perk der ziekte kan gebruikt worden, en ik ondervonden heb, de hitte te verminderen, en den dorst te maatigen op zoo eene wyze, dat hetzelve eene zeer aangenaame verfrissching aanbrengt.

Neem van den slappen geest van koper-rood (*spiritus vitrioli tenuis*) een deel, van den zoeten geest van koper-rood (*spiritus vitrioli dulcis*) twee deelen; vermengt dezelven. Van dit mengsel kan men een

 half

half once voegen by anderhalve fles, of wel by drie pinten gerſten-water, of van den borſt-drank, of eenig ander verdunnend vogt, 't welk na believen kan gedronken worden.

Ik heb voor het tegenwoordige niets meêr aan te beveelen; en denk, dat 't geen ik gezegd heb, genoegzaam zyn zal, om met de bygevoegde gevallen (waar in de geneeswyze volkomener zal beſchreeven worden) te regtvaerdigen de verdere proeven van de koude, te rug dryvende, en buikzuiverende praktyk in den beginne ten minſte van de natuurlyke Kinder-pokjes, tot dat de uitbotting voleind is, voornamentlyk, wanneer de Genees-heer gelegenheid heeft, om de proef te neemen, voor dat de uitbotting begind, en tamelyk zeker zyn kan, of ten minſte gegronde redenen heeft, te beſluiten, dat de Kinder-pokjes de ziekte van ſynen lyder zyn. En, hoe geweldiger de toevallen in dit tyd-perk der ziekten zyn, des te meêr moeten wy aangezet worden, om in 't werk te ſtellen de middelen, welke van zulke goede gevolgen zyn geweeſt in hetzelfde tyd-perk der ziekte na de Inenting.

Doch men zou konnen vraagen; of ik, geroepen wordende tot eenen lyder, die ſlegte, ſamenvloeyende, pokjes had, en vindende, dat dezelven reeds volkomen waren voor den dag gekomen, in zo een geval zou waagen, te raaden, en te laaten aanhouden met het gebruik der bloed- en buik-zuiverende middelen; en den lyder aan te ſpooren, om in de open lugt te gaan, indien hy zulks zou konnen

ver-

verdraagen, zelfs in koud weder, of toe te laaten, dat men versche lugt door een vengster in de kamer liet komen, zelfs wanneer het buik-zuiverend kwik-middel zou konnen werken?

Eer ik op deeze vraag antwoorde, moet ik eerst de aller-ervarenste Genees-heeren vraagen, of sy kennen eene geneeswyze, waar op men zich in slegte gevallen met zekerheid kan verlaaten, om het dreigend gevaar te verhoeden, en syne lyders te behouden? De al te wel bekende doodelykheid, van alle soorten van Kinder-pokjes, bewyst zeer duidelyk, dat sy zulks niet doen konnen, en dat zoo eene manier tot hier toe nog niet is uitgevonden. En, indien dit het geval is, dan is voorzeker eene stoute, zelfs gevaarlyke, praktyk, te regtvaerdigen voor eenen ongelukkigen lyder, welke, als ware het, eenen wreeden dood verwagt, die niet kan worden tegengegaan door de geneeswyze, welke men geregeld en gebruikelyk noemt. Doch men zou konnen aandringen, dat geen dreigend gevaar, hoe groot ook, genoegzaam regtvaerdigen kan de proef van een gevaarlyk experiment, ten zy hetzelve gesterkt worde door een' zekeren trap van reden, of ondervindinge. Gelukkig, inderdaad, is het, wanneer wy deeze twee wegwyzers voor ons hebben; doch wanneer die zyn van een gescheiden, dan moet men zich zekerlyk op de laatste 't meest verlaaten, en deeze heb ik tot hier toe getragt te volgen.

Want in de praktyk der Inentinge, heeft de ondervinding my geleerd, dat de lyders zoo

wel na, als voor de uitbotting, met zekerheid gebruiken konnen buik-zuiverende kwik-middelen, en zich aan de koude lugt bloot ſtellen, zelfs in ongunſtig weder, geduurende derzelver werking (ſchoon ik zelden iemand geraaden hebbe, zulks te doen), zonder het minſte ongemak, of kwaad gevolg daar van te hebben. Door deeze ondervinding was ik overgehaald, om, hoewel met groote omzigtigheid, te beproeven, of dezelfde praktyk niet met zekerheid zou konnen gebruikt worden, in de geneezing der natuurlyke Kinder-pokjes, zoo wel als in de ingeënten; en de proeven zyn ook niet zonder eenen goeden uitſlag geweeſt; want, ſchoon onder de lyders, welke ik op deeze wyze behandelt heb, eenige ſamenvloeyende pokjes hadden, zoo waren egter de toevallen buitengewoon goedaartig, geduurende den geheelen voortgang der ziekte, zynde de rypwording ook ten einde gebragt, zonder zulke gevaarlyke en ontruſtende toevallen, en uitkomſten, als men zoude verwagt hebben van eenige andere bekende behandeling; ook heeft zich nooit eene tweede koorts geopenbaard.

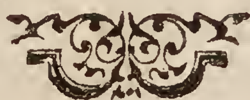
Men moet egter niet begrypen, dat ik eene zoo goede gedagte van deeze manier hebbe, dat ik zou willen beweeren, dat dezelve zoude behoeden allen, die kwaadaartige ſamenvloeyende pokjes hadden, daar het bekend is, dat te veel van deezen ongeneeſlyk zyn, doch ik ben niet zonder hoop, dat veelen ten goeden veranderen, en herſtellen zouden, 't geen men tot hier toe niet beproeft heeft; ja zelfs, indien deeze bloedzuiverende, en ontlaſtende geneeswyze niet van een gewenſcht gevolg zyn mogt

in

in den beginne der ziekte, om, namentlyk, het naderend gevaar afteweeren; denk ik, dat 'er groote reden is, om te onderſtellen, dat de voedzels, hartſterkende en verdoovende middelen, welke te pas zouden konnen komen, in den tyd der rypwordinge, met meêr voordeel en zekerheid zullen konnen gebruikt worden, na de genoemde middelen, dan wanneer men zich van deeze geneeswyze niet te voren bediend had.

Het ſchynt egter noodzaakelyk te melden, dat niets van 't geen gezegt is, betrekking heeft tot de geneeswyze, welke in de bloedende, of purpere Kinder-pokjes vereiſcht word; ſchoon eene zeer koude, te rug dryvende, geneeswyze mogelyk zou konnen met nut beproeft worden in deeze gevallen, welke tot hier toe doodelyk zyn geweeſt mits dezelve vroeg in 't werk geſteld wierd; doch de buikzuiverende kwik-middelen ſchynen geheel en al ondienſtig te zyn.

Eindelyk moet al 't geen aangaande de natuurlyke Kinder-pokjes gezegt is, door den tyd en de ondervinding, de eenige getuigen van de nuttigheid eener praktyk, beweezen worden; want ik heb lang genoeg geleeft, om verſcheide gevallen gezien te hebben, waar in zeer oprechte, en welmeenende mannen grootelyks bedroogen zyn, door te veel te vertrouwen, op 't geen ſy door een klein getal gelukkige proeven hadden opgemerkt.

BESLUIT.

EER ik van dit onderwerp affcheide, zal het niet ongepaſt zyn, optegeeven de beweegredenen, welke my deeze manier hebben doen aanneemen.

GEDUURENDE veele jaaren, in welken ik de Inenting op de gewoone manier verrigt heb, heb ik in 't algemeen aangetekend de aanmerkelykſte gevallen, ten einde dezelven altyd te konnen naſlaan. Onder deeze gevallen waren eenigen, welke beweezen, dat ſy, die 't meeſt geleden hadden, in 't algemeen waren de zoodanigen, die warm gehouden, en met de grootſte tederheid en zorge opgepaſt waren. Deeze gebeurteniſſen deeden my goedgunſtig denken, van eene meêr verkoelende geneeswyze, en nauwkeurig letten op de berigten van zoo eene manier, welke in verſcheide deelen van dit Land met zeer groot ſucces was in 't werk geſteld, ſchoon deeze gerugten in den beginne te ongemeen waren, dan dat men aan dezelven geloof ſlaan kon.

DE berigten, evenwel, van deeze praktyk, wonnen meêr en meêr grond; en ik ontdekte door een zeer nauwkeurig onderzoek, dat ſy grootendeels waar waren, en dat ſy, die op deeze manier waren behandeld, veel beeter door de ziekte kwamen, dan myn eigen patienten, of die van andere Inenters, welke in de oude manier de allerbekwaamſte waren; als ook, dat de Inenters in deeze nieuwe manier

een

een ſtrenger levens-regeling, ten opzichte van de diëet voorſchreeven, dan ik tot hier toe had noodig geoordeelt; en dat ſy dikwils hunne onbeſmette lyders bragten in de tegenwoordigheid van zulken, die de ziekte hadden, en hen aanſtonds Inenten met vogtige ſtoffe, genomen op de punt van het lancet, en door een zeer kleine ſteek of inſnyding; bedekkende dezelve met geen verband, hoe genaamd.

Deeze manier van Inentinge behaagde my, ten opzichte van de geringheid der inſnydinge, en het gebruik van verſche ſtoffe; want my was (gelyk ook anderen Inenters) de beſmetting ſomtyds mislukt, wanneer ik gebruikt had eenen draad, die te lang in een fleſje was bewaard: doch den lyder, die ingeënt zal worden, te brengen by hem, die de Kinder-pokjes had, ſcheen my veel gewaagt, uit vreeze, dat de beſmetting daar door zou konnen vermeerderd worden.

Alle twyfelingen, egter, wierden eindelyk uit den weg geruimt door de egte berigten, welke ik kreeg van deeze byzonderheden, als ook van het goed gevolg deezer praktyk; en ik begon dezelve te beproeven in January 1765; wanneer ik, eene nauwkeurige levens-regeling, en eenige buikzuiverende kwik-middelen voorgeſchreeven hebbende, de Inenting verrigtte met vloeybaare ſtoffe, gaande met zeer veel omzigtigheid en oplettenheid te werk; en ſtellende myne lyders, in dat koude ſaiſoen, aan de open lugt bloot. Men kon de groote voordeelen, welke ſy van deeze behandeling ondervonden, ſchielyk bemerken, en dezelven

wa-

waren meêr, dan genoeg, om my tot den voortgang deezer praktyk aan te moedigen; tot dat herhaalde proeven my deeden denken, dat men in plaatſe van te vooronderſtellen, dat de koorts in de Kinder-pokjes het middel is, welk de natuur aanwend, om het vergift der pokjes onder te brengen, en uit het lighaam te dryven, haar veel eer zou moeten aanmerken, als derzelver grootſten vyand, die, niet met kragt tegengegaan wordende, in ſtaat is groot gevaar te veroorzaaken; en dat alle zulke middelen moeſten worden in 't werk geſteld, welke 't meeſt in ſtaat zyn zouden, derzelver geweld te keeren, en de al te groote hitte van het bloed te maatigen. Ik ſchreef, overeenkomſtig met dit gevoelen (behalven dat ik de lyders in de open lugt liet gaan, 't geen ik van anderen had geleerd) 't eerſt de middelen uit kwik, en ſpies-glas voor, als ook de buikzuiveringen in den tyd der uitbottinge. De manier, op welke dezelven gebruikt worden, en het goed gevolg, welk men daar van te wagten heeft, is reeds voorgeſteld.

Mogelyk zal het iemand zonderling voorkomen, dat men, in dit werk, in 't geheel geen gewag gemaakt vindt van eene aderlating, daar dezelve egter van allen geſteld word het kragtigſte middel te zyn in alle gevallen van ontſteekinge. Hier op kan ik alleenlyk antwoorden, dat de voorgeſchreeve levens-regeling en geneesmiddelen gemeenlyk den lyder in dien ſtaat brengen, dat de aderlating onnoodig is. En in de natuurlyke Kinder-pokjes ſchynt het, meeſt met de reden overeentekomen, dat men, zoo nauwkeurig, als mogelyk is, zich binde aan die maatregelen, welke

waar-

waarſchynelyk zoo veel hebben toegebragt, om met gemak door de Inënting te komen. Ik twyfel egter niet, of 'er zouden zich gevallen konnen opdoen, waar in de aderlating niet alleen veilig, maar zelfs ten uiterſten heilzaam, zyn zoude.

Het zal, vertrouw ik, overtollig zyn, den Leezer te berigten, dat ik, al 't geen ik met zekerheid van deeze behandeling weet, opengelegd heb; zynde de levensregeling, de genees-middelen, de verſcheide tyd-perken der ziekte, de gronden der voorzeggingen, en de verſchillende uitkomſten, volkomen, en, volgens myn oordeel en ondervinding, op de beſte manier door my opgegeeven: ook geloof ik, dat, zoo deeze manier nauwkeurig gevolgd worde, dezelve zal bevonden worden te beantwoorden met een gevolg, ten minſten, gelyk aan eenige manier, welke tot hier toe ontdekt is. Het is, des niettegenſtaande, te denken, dat de ondervinding daar in, in 't vervolg, eenige verbeteringen zou konnen maaken; doch, wanneer men overweegt, welk eenen korten tyd tot de voorbereiding vereiſcht word; hoe weinig genees-middelen gebruikt moeten worden; dat deeze genees-middelen noch walgelyk zyn, noch eene geweldige werking doen; en ook van dien aart zyn, dat ſy, voor alle geſteldheden dienſtig, aan niemand ſchaade toebrengen, ten zy ſy door eene onkundige hand worden gegeeven; dat de ziekte gewoonelyk zoo zagt is, dat de lyder zich byna in 't geheel niet in huis behoeft te houden (klaagende het grootſte gedeelte van hen, dat ſy te weinig van de ziekte hebben); en dat de onaangenaame gevolgen, welke ſomtyds gebeuren na de gemeene manier van Inen-

tin-

tinge, insgelyks door deeze manier gemeenlyk te keer gegaan worden; dan kan ik ook niet zien, dat men na eene verandering te verlangen hebbe. Al het geen waarſchynlyk zou konnen te weeg gebragt worden, is den tyd der voorbereidinge te verkorten, want, gelyk ik dikwils genoodzaakt ben geweeſt, inteënten zonder eenige voorbereiding, en altyd het zelfde goede gevolg gehad heb, zoo ben ik op de gedagten gekomen, dat men dezelve grootendeels, zoo niet geheel en al, zou konnen vermyden, behalven in zeer volle lighaamen, of wanneer andere byzondere omſtandigheden dezelve mogten vereiſſchen. Maar in alle deeze gevallen, van de Inenting tot den tyd van de toevallen der uitbottinge, heeft men de lyders zeer gebonden aan eene nauwkeurige levens-regeling, en het gebruik van voorbereidende middelen, zoo veel mogelyk, ingerigt na derzelver geſteldheden: want ik durfde niet, alleen om een proef te neemen, nalaaten het gebruik der middelen, welke tot hier toe zoo gelukkig waren geweeſt.

Zoo men wilde vraagen, aan welke byzondere omſtandigheid de goede uitſlag moet worden toe geſchreeven? dan kan ik alleen antwoorden, dat, ſchoon de geheele behandeling daar in eenig deel zou konnen hebben, volgens myne gedagten zulks voornamentlyk afhangt van de manier van Inentinge met verſche vloeybaare ſtoffe, en van de verzorging van den lyder ten tyde der uitbottinge. Indien deeze giſſingen waar zyn, dan zullen wy mogelyk bevonden worden, maar zeer weinig verbeterd te hebben de koele geneeswyze, waar mede de verſtandige *Sydenham* deeze ziek-

te

te behandelde, en de manier van Inentinge, van de oude Griekſche vrouw, welke ſy verrigtte met vloeybaare ſtoffe, warm gehouden in den boeſem haarer ſlavinnen.

****

WAARNEEMINGEN.

EERSTE WAARNEEMING.

DEN drie- en twintigſten November. Een zeer ſterk, en vet man, van een' middelmaatigen ouderdom, was ingeënt met vloeibaare ſtoffe, genomen, ten tyde van de aannaderende *Criſis*, van een' lyder, die vry vol was van de natuurlyke pokjes.

DEN ſes- en twintigſten. Hy kwam tot my, om ſyn' arm te vertoonen, waar aan ik zekere en ſterk gevorderde tekenen van beſmettinge ontdekte.

DEN agt- en twintigſten. Hy kwam aan het huis, en berigtte my, dat hy den ſes- en twintigſten tegen den avond zeer ziek geworden, en den geheelen volgenden dag in dien ſtaat gebleeven was. Syne ongemakken waren geweeſt, zwaare pyn in ſyn hoofd en rug, met hitte, dorſt, en ruſteloosheid. Hy was egter, op deezen tyd, vry wel; doch de armen beſchouwende, vondt ik dezelven zeer en vry ver ontſtooken, rondom de inſnydinge, en de roosachtige uitſlag verſpreide zich zelve bytrappen over het grootſte gedeelte van de armen, tusſchen de elboog en ſchouder. Hy klaagde nu alleenlyk over geringe vliegende pynen in 't hoofd en

en leden, maar zonder de minſte trap van koorts: na eene kwaade nagt-ruſt, ontdekte men verſcheide puiſtjes op de heupen, en een in de nek. Eenigen van deezen wierden ryp, anderen droogden op, en, in het algemeen, was de geheele loop der ziekte van dien aart, dat niemand aan dezelven den naam der pokjes zoude gegeeven hebben, was dezelve niet met andere omſtandigheden verzelt geweeſt.

****

Tweede Waarneeming.

Den drie- en twintigſten November. Een gezond, ſterk, menſch, ingeënt op den zelfden tyd, en van dezelfde perſoon met den voorgaanden, verzelde hem op den ſes- en twintigſten, wanneer de arm van deezen lyder zeer twyfelachtige tekenen van beſmettinge vertoonde.

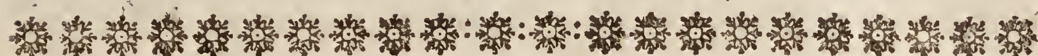
Op den agt- en twintigſten, wanneer hy aan het huis kwam, was de huid by de inſnyding van kleur veranderd, hard op het gevoel, en ſcheen dikker, maar niet ontſtooken te zyn; hy kon ook niet zeggen, dat dezelve hem gejeukt had, of dat hy eenige verandering in ſyne gezondheid had bemerkt.

De zaaken in deeze omſtandigheid blyvende, entte ik hem in, voor de tweede reize, op den dertigſten des morgens; zynde den agtſten dag na de eerſte Inenting. Tegen den avond van denzelfden dag klaagde hy over huiveringen, welke door pyn in 't hoofd,

en

en de leden verzelt wierden, en bragt de nagt ongemakkelyk door.

Deeze toevallen hielden in een' zeer gematigden graad aan, geduurende twee dagen, doch zonder het minste teken van koorts; en, dezelven verminderende, ontdekte men zeer weinige puistjes, die schielyk, zonder ryp te worden, verdweenen.

Derde Waarneeming.

Den drie en twintigsten November. Een derde lyder, zynde een jongeling van twintig jaaren, wierd met de twee voorgaanden ingeënt. Ik had synen arm niet gezien van den tyd, op welken hy was ingeënt, tot den agt- en twintigsten, wanneer hy met de twee anderen aan het huis kwam. Hy verhaalde, dat de plaats der insnydinge hem de eerste drie of vier dagen zeer gejeukt had, maar dezelve vertoonde zich nu in denzelfden staat, als de voorgaande.

Hy wierd dus den dertigsten wederom ingeënt. Maar, dewyl de daarop volgende toevallen, en twyfelachtige uitbotting, in dit geval, volkomen overeenkwamen met de voorgaande, is het onnoodig, dezelven te herhaalen.

Niets gebeurde aan een van beiden na de tweede Inenting.

Vierde Waarneeming.

Den vyfden Mey 1765. Een man, van vier- en twintig jaar', wierd ingeënt, en na de Inenting ging hy eenen vriend bezoeken, tot dat men het noodig oordeelde, naar het huis te komen, 't welk ik hem zeide, te doen op den elfden, zoo hy tot dien tyd gezond mogt blyven.

Hy nam met zich twee pillen van *Calomel*, een van vyf, en een ander van tien greinen; en hem wierd bevoolen, de kleinste den agtsten dag, en de andere den volgenden nagt te gebruiken, en een once van het purgeer-zout den volgenden morgen.

Ik zag hem niet voor den elfden, wanneer hy in het huis kwam; hy bevondt zich toen volmaakt wel, doch zeide, de twee laatste dagen geringe draajingen in het hoofd te hebben gehad, en dat syn hoofd, den voorgaanden dag, omtrent een uur lang, zeer pynelyk geweest was, in zoo verre zelve, dat hy dagt, dat hy zou hebben moeten overkomen; voegende 'er by, dat syn arm sterk gejeukt, en het buikzuiverend middel sterk gewerkt had.

De armen onderzoekende, vondt ik, dat beide de insnydingen merkelyk ontstooken waren, en even eens uitzagen, als naar gewoonte, wanneer de koorts van uitbottinge op handen is, welke ik dagt, buiten twyfel schielyk te zullen volgen.

Op

Op den twaalfden, klaagde hy over eenige pyn in den regter ſchouder, en onder den arm, welke, naar ſyn zeggen, ſtyf was, en hem een gevoel van zwelling veroorzaakte. Hy bleef egter volmaakt wel, en vry van alle ongemakken tot den vyftienden; hebbende de armen dezelfde gedaante, als gewoonlyk is, wanneer de ziekte verzelt word met zeer weinige puiſtjes, dat is, niet geheel van ontſteekinge vry, maar met eenen geringen graad derzelve aangedaan zynde.

Het geval niet zoo duidelyk zynde, als men zou konnen verlangen, om volkomen voldaan te zyn, verrigtte ik de Inenting voor de tweede reize, byzondere zorge draagende, dat het deel wel beſmet wierd.

Den ſeſtienden, gebruikte hy des morgens eene gifte van een aftrekſel van de zene-bladen, en manna.

Hy bleef volmaakt gezond, en wierd noch jeukte, noch tekenen van beſmettinge van de laatſte Inenting ontwaar.

Vyfde Waarneeming.

Den derden Mey. Een man van vier- en veertig jaar' wierd ingeeënt. Ik zag hem dagelyks, en het was gemakkelyk te bemerken, dat de beſmetting zeer ſchielyk gevat had.

Op den zevenden was dezelve zoo ver gevorderd, dat ik geene zwaarigheid maakte, te

voorzeggen, dat hy wel haaſt de ziekte zeer zagt, en zonder uitbotting krygen zoude.

Op den agtſten klaagde hy over pyn in ſyn hoofd en rugge, en over eene algemeene ongemaklykheid, verzelt door verlies van appeteit, welke op andere tyden zeer goed was. Hy klaagde deezen geheelen dag over dezelfde ongemakken, maar den volgenden bevondt hy zich vry wel, en bleef in dien ſtaat, zonder eenig ander ongemak. De ontſteeking op den arm verminderde van deezen tyd af.

Syne gezondheid keerde weder, en hy bleef verder volmaakt wel.

Sesde Waarneeming.

Een man, van een' middelmaatigen ouderdom, wierd ingeënt op denzelfden tyd, en ſyne ziekte kwam in alle omſtandigheden zoo nauwkeurig met de voorgaande overeen, dat het overtollig zyn zoude, dezelve te verhaalen.

Sy wierden beiden voor de tweede reize ingeënt, zonder dat zich, in het vervolg, eenige uitbotting of tekenen van beſmettinge openbaarden.

ZEVENDE WAARNEEMING.

EEn gezond mensch, agt- en dertig jaaren oud, wierd, den vyfden December, ingeënt. Op den zevenden liet hy my roepen, wanneer syn arm sterk jeukte, en duidelyke tekenen van besmettinge vertoonde.

De tekenen van ontsteekinge waren toen merkelyk verminderd, en de insnydingen scheenen zich tot geneezing te schikken. Hy voelde geen ongemak aan het deel, en bemerkte ook geen de minste ziekte.

Op den twaalfden en dertienden klaagde hy over pyn in het hoofd en de leden, als ook over eene styfte onder de armen, welke ik oordeel, een der zekerste proeven te zyn, dat de besmetting vat gehad heeft. In de pols bemerkte men geene verandering, of eenig ander teken van koorts; weinige puistjes omtrent den nek, en op de armen, volgden deeze klagten; doch sy waren niet van dien aart, dat ik dezelven by eene andere gelegenheid zoude hebben aangezien voor pokjes; want eenigen verdweenen schielyk; en anderen, welke lang genoeg bleeven staan, om een weinig etter te bevatten, gingen tot rypheid over, doch zeer ongeregeld.

Hy wierd wederom ingeënt, doch zonder gevolg.

Agtste Waarneeming.

Een man, tusschen de vyftig en sestig jaaren oud, wierd ingeënt omtrent vier uuren na den middag: op den derden dag na de Inenting, des morgens, zag ik syne armen voor de eerste reize; wanneer sy buitengewoone tekenen van besmettinge vertoonden, zynde reeds sterk ontstooken. Wanneer ik hem ondervroeg, kreeg ik het volgende berigt: dat hy, op den zelfden avond, op welken hy was ingeënt, eene ongemakkelykheid, en doofheid op en omtrent de plaats der besmettinge gevoeld had; en dat deeze toevallen, den volgenden dag, vermeerderden, en zich uitbreidden tot de schouder van den eenen arm, welke zeer styf en doof was; dat de insnyding dikwils gejeukt had, en hy in de armen een gevoel had bespeurd, als of sy met een dikken stok waren gekneusd. Den voorgaanden avond, zynde den tweeden na de Inenting, had hy draaijngen en pyn in het hoofd gehad, welke verzelt wierden door eenige huiveringen; doch alle deeze toevallen verdweenen zonder eenig verder ongemak. Hy had wel gerust, en zich zelve nooit gezonder bevonden.

Na deezen tyd zag ik hem, verscheide reisen 's daags, en hy bleef volmaakt gezond; doch somtyds, voornamentlyk tegen den avond, zeide hy, dezelfde verandering by zich te bespeuren, als of hy te veel had gedronken. De armen waren zeer ontstooken, doch op den sesden en zevenden dag veranderde de kleur, en

en wierd donkerer, zynde de ontsteeking en hardigheid merkelyk verminderd. Hy begeerde nu, wegens affaires, eene reis te doen, omtrent twintig mylen ver, en dit stondt ik hem toe, alzoo ik volkomen vertrouwde, dat hy zeker was voor eenig ongemak, hebbende hem eerst bevoolen, niet te gaan in gezelschap, alwaar hy mogelyk de besmetting zou konnen verspreiden; want syn adem had op deezen tyd dien byzonderen schaadelyken reuk, welke de ziekte verzelt.

Hy keerde den volgenden dag, zynde den agtsten, weder in den namiddag, klaagende alleenlyk over honger; syn hoofd was egter in den nagt na syn reis pynelyk geweest. Syne armen waren nu meêr ontstooken, 't geen ik toeschreef aan de wryving, welke sy in de Chais zouden hebben konnen ondergaan; doch van deezen tyd hielden alle toevallen van wat soort op. Syne armen wierden schielyk volkomen gezond: hy nam het eerste buikzuiverende middel op den volgenden dag, het tweede op den elfden, en keerde naar huis op den dertienden dag na de Inenting, zonder eenigen uitslag, hoe genaamd, te hebben.

Het is opmerkenswaerdig in het geval van deezen Heer, dat hy, zoo gezond zynde, niet verkoos te leeven met zulken, die de ziekte hadden, maar zich onthield in eene byzondere kamer met syne vrouw, die hem verzelde, en oppaste, in die volle verzekering, dat sy voor veele jaaren de ziekte gehad had. Doch, na huis gekeerd zynde, wierd sy ziek, en kreeg zeer duidelyke, doch goedaartige, pokjes, heb-

bende dezelven ongetwyfeld van haaren man gekreegen.

Negende Waarneeming.

Een jong Heer, negentien jaaren oud, wierd den tweeden Juny 1765 Ingeënt.

Op den derden reed hy uit met een' vriend in een open Chais, en, dewyl het ſtormachtig weder was, keerde hy nat naar huis. Ik wierd by hem geroepen den volgenden morgen, en vondt hem, te bed liggende, en klaagende, dat hy een ſlegte nagt-ruſt gehad, vliegende pynen in ſyn hoofd, en pyn in de keel gevoeld, waarſchynelyk koorts gehad, en den voorgaanden dag koude gevat had. Dit alles ſcheen zeer waarſchynelyk; ſyn pols was te ras, ſchoon de hitte niet buiten gewoon was, en hy leide in een matig zweet.

Hy ſtondt omtrent ten tien uuren uit het bed, en bleef den geheelen dag in 't huis, klaagende over loomheid, en geringe pynen in het hoofd, en omtrent de ſchouders; als ook dat de ingeſneeden deelen hem laſtig waren en jeukten.

Op den vyfden dag meende hy, de gevatte koude veel beeter te zyn, en waagde buiten de deur te gaan. Syn arm toonde zekere tekenen van eene vergevorderde beſmetting; zoo dat ik meende, dat hy in het vervolg van de Inenting geen kwaad meer te vreezen had.

Op den zevenden was de ontsteeking op den arm merkelyk verminderd, en de insnyding scheen zich tot geneezing te schikken.

Begrypende uit deeze omstandigheden, dat niets meêr van de Operatie te wagten was, wierd hy, voor de tweede reize, tegen den avond ingeënt met etter van iemand, die zeer vol met natuurlyke en afgescheide pokjes was.

Na deeze laatste operatie, egter, openbaarden zich geene tekenen van besmettinge; en hy verzelde my by veele lyders in alle tyd-perken der ziekte; zoo dat het waarschynlyk is, dat hy toen in meêr gevaar was, om besmet te worden, dan hy in het vervolg ooit zyn zal.

Tiende Waarneeming.

Een gezond jonkman wierd, den negentienden December, op beide armen ingeënt; en kort na de Inenting, op denzelfden dag, voelde hy eene onaangenaame doofheid en styfte; welke by de insnyding in den eenen arm begon, en zich uitstrekte tot aan den schouder. Deezen avond, naar bed gaande, gebruikte hy vyf grein *Calomel* in een pil.

Op den twintigsten behield hy hetzelfde gevoel in den arm, strekkende zich uit tot dat gedeelte van het hoofd, welk eenigzins pynlyk was. Deeze ongemakken duurden deezen dag

en den volgenden. Ik liet hem, naar bed gaande, hetzelfde middel herhaalen.

Den twee- en twintigſten klaagde hy wederom over eenen ongemakkelyken nagt, over dezelfde ongemakken, en eene ſtyfte in beide ſchouders. De pols ſcheen raſſer te zyn, doch zonder eene zoo groote vermeerdering van warmte, als genoegzaam was, om koorts genaamd te konnen worden. De inſnydingen gingen ongewoon voort.

Den drie- en twintigſten des morgens wierd my berigt, dat hy beter was, en dat hy een reisje te paard deed, om ſyne Moeder, die omtrent tien mylen verder was, te bezoeken; als ook, dat hy veele puiſtjes had, welke geoordeelt wierden de ziekte te zyn.

In den namiddag keerde hy weder, en toen ontdekte ik, dat verſcheide puiſtjes uitgekomen waren, die de gedaante van waare Kinderpokjes hadden; en ſyne armen waren zoo ver gevorderd, als ten tyde der uitbottinge gewoonlyk is. Alle ſyne ongemakken begonnen nu te verminderen, en hy ſcheen vry wel te zyn.

Den vier- en twintigſten ging hy uit, om zich te vermaaken.

Hy liet my den vyf- en twintigſten roepen, en, dewyl de puiſtjes reeds zeer na tot rypheid gekomen waren, beval ik hem aanſtonds in huis te blyven, alwaar hy volmaakt gezond was, terwyl ook de pokjes, welke omtrent twintig in getal waren, behoorlyk ryp wierden.

Op

Op den zeven- en twintigſten nam hy een buikzuiverend middel, het welk maatig werkte. Den agt- en twintigſten keerde hy gezond naar huis, en is vervolgens in dien ſtaat gebleeven.

Elfde Waarneeming.

Op denzelfden tyd wierden twee mansperſoonen ingeënt, de een omtrent veertig jaar' oud, zwaarlyvig en met de jigt geplaagd; de ander tuſſchen de vyftig en ſeſtig jaaren, vry tenger en gezond.

Ik zag beide deeze lyders den derden dag, wanneer de plaatſen der inſnydinge in beiden zoo zeer ontſtooken waren, dat ik vry zeker was, dat ſy nauwelyks eenigen uitſlag krygen zouden, en hun myne gedagten zeide: beiden klaagden ſy over jeukte, en ongemakkelykheid in het deel; doch met dat onderſcheid, dat de oudſte zeide, eene doofheid en zwaare pyn gevoeld te hebben van den tyd der Inentinge, voornamentlyk in den volgenden nagt, dat ſyn hoofd pynelyk geweeſt was, en hy verſcheide huiveringen gevoelt had. De andere klaagde, dat ſyne armen heet op het gevoel waren, en jeukten, zynde voor het overige zeer gezond. Sy kwamen beiden tot my op den ſesden dag, wanneer de ontſteeking op den arm van den oudſten merkelyk vermindert was, die ook zeide, zedert den tyd, op welken ik hem 't laatſte gezien had, vry van alle ongemakken geweeſt te zyn, behalven van eene geringe ongemakkelykheid in de beſmette deelen. De in-

insnydingen van den anderen bleeven ontstoo-ken; hy zeide, hoofdpyn gehad te hebben, en, in den voorgaanden nagt, zeer huiverig geweest te zyn; beide deeze toevallen hielden nog twee dagen aan, maar de aanvallen waren ongeregeld, en van zeer korten duur, ook ontdekte men geen het minste teken van koorts: De andere bleef volmaakt wel, en wel haast verdweenen alle tekenen van ontsteekinge op de armen van beiden.

Sy bleeven beiden verscheide dagen in hetzelfde huis, en hielden gezelschap met anderen, die in verscheide tyd-perken der ziekte waren; de oudste van de twee wierd voor de tweede reize ingeeënt, zonder dat de minste tekenen van besmettinge daar op volgden; en sy behielden beiden eene goede gezondheid.

Twaalfde Waarneeming.

Eene zwaarlyvige Dame, van vyftig jaaren, en van eene goede lighaams-gesteldheid, wierd ingeeënt omtrent den middag. Op den volgenden morgen berigtte sy my, dat de plaatsen der Inentinge, en voornamentlyk de eene arm, zeer pynelyk geweest waren, dat sy had bemerkt eene doofheid tot aan den schouder, welke lastig genoeg geweest was, om haare nagtrust te stooren. De deelen beschouwende, vondt ik dezelven zeer ontstoo-ken, en een weinig gezwollen. Sy klaagde over dezelfde toevallen den geheelen dag, en tegen den avond kreeg sy hoofdpyn, doch de hitte vermeerderde niet, en de pols bleef

bleef onveranderlyk. Op den derden morgen was 'er eene roodheid op de huid van elken arm, rondom de insnyding, byna zoo breed, als een dubbeltje. Door den vinger ontdekte men, dat deeze roodheid in 't midden harder was; en, over het geheel genomen, waren de tekenen van besmettinge zoo duidelyk, als men dezelven gemeenlyk op den agtsten of tienden dag bemerkt. Ik waagde het derhalve, haar te verzekeren, dat de ziekte op eene zeer gemakkelyke manier zoude overwonnen worden, en waarschynelyk zonder eenige uitbotting, ook regtvaerdigde de uitkomst myne voorzegging.

Verscheide avonden klaagde sy over pyn in het hoofd, en de ontsteeking van den arm vermeerderde, maar op den sesden dag begon de kleur te veranderen, en geel-bruin te worden, alle tekenen van ontsteekinge verdweenen; sy bleef volmaakt gezond, levende met de zulken, die de ziekte hadden, en in een besmet huis, zonder eenig ongemak.

Waarneemingen, *waar in zich een* Roosachtige Uitslag *geopenbaerd heeft.*

Dertiende Waarneeming.

Den negenden January, wierd een sterk en gezond man, vier-en-twintig jaaren oud, ingeënt. De toevallen der uitbottinge begonnen op den agtsten dag, waren vry zwaar, en op de ingeënte plaatsen van elken arm voelde hy zwaare en ongewoone pynen. Op den tien-

tienden wierd de eene arm aangedaan, door eene waare roosachtige zwelling, en deeze breide zich uit van den schouder tot aan den elleboog; de andere arm was op dezelfde wyze aangedaan, doch niet zoo aanmerkelyk. Op den avond van denzelfden dag, klaagde hy van zwaare pyn en ongemak omtrent syn maag, en op deezen tyd wierd byna de geheele oppervlakte van de huid bedekt met een uitslag, en met peperkoorn-vlakken (*petechial spots*) van verschillende kleur en grootte.

Het geen ik onderscheide met den naam van uitslag, waren puistjes, welke groote overeenkomst met de samenvloeyende pokjes hadden, en boven de huid uitpuilden; de peperkoornvlakken waren tusschen dezelven verspreid, en met de huid gelyk; sommigen van deezen waren klein, als vloo-beeten, anderen waren byna zoo groot als een stuivertje; sommigen hadden eenen zeer donkeren purperen kleur, en andere waren paersch. Ik nam dezelven naarstig waar, en was daar toe voorzien met een goed bol glas, vindende de toevallen zonderling en gevaarlyk. Maar, dewyl de koorts niet zwaar was in evenredigheid met deeze verschynselen, het hoofd en de rug vry van pyn waren, en daar by geene groote zwakheid kwam, scheen de uitkomst minder twyfelachtig te zyn. De lyder dronk een kommetje wey, met witten wyn bereid, wanneer hy na bed ging, en ik vondt hem des morgens tamelyk wel; de roos zag minder vuurig uit, en wierd donkerer van kleur; wel haast ontdekten zich weinige, groote, afgescheide, pokjes, en van deezen tyd schikte zich alles ten goede; wel is waar, de armen hadden geduurende eenigen tyd, eene paersche

ſche kleur, doch veroorzaakten den lyder noch pyn, noch ongemakken, zoo dat hy in alle andere opzichten volmaakt wel door de geheele ziekte kwam.

**************:**************

VEERTIENDE WAARNEEMING.

EEN gezonde, jonge, vrouwsperſoon, van twintig jaaren, kreeg, twee voorbereidende poeders gebruikt hebbende, eene geringe koorts, verzeld met pyn in de maag; welke gevolgd wierd door eenen roosachtigen uitſlag; om deeze oorzaak wierd de Inenting vier dagen uitgeſteld, in welken tyd de uitſlag ten eenenmaalen verdweenen was. Op den zevenden dag na de Inenting begonnen de tekenen der uitbottinge zich te openbaaren, en wierden verzeld met meêr koorts, en pyn in het hoofd en den rugge, dan gewoonlyk is; ook was ſy zeer ziek en braakte ſterk. De braakingen wierden gevolg door een' uitſlag, over het geheele lighaam van dezelfde ſoort, als zich te voren vertoont had. In deeze omſtandigheid wierd ſy genoodzaakt haare kamer te houden, en het volgende genees-middel te gebruiken.

NEEM van het ſamengeſteld poeder van kreeften ſchaaren twintig grein; van den braakverwekkenden wynſteen een grein.

DIT poeder verwekte matige braakingen van gal, als ook twee ſtoelgangen. De maag was veel verligt, maar de uitſlag bleef ſtaan, en, nam zoo volkomen de gedaante van ſamen-

vloeyen-

vloeyende pokjes aan, dat ik nauwelyks kon overtuigd worden, dat dezelve niet van dien aart was, schoon ik in dezelfde lyderesse, weinige dagen te voren, denzelfden uitslag, doch in een minder trap gezien had: 't geen het geval twyfelachtiger maakte, was, dat de koorts vry sterk bleef, en haar hoofd en rug door den uitslag niet veel verligt waren. In deeze omstandigheid, dagt ik, niet raadzaam te zyn, haar aan de open lugt bloot te stellen, maar schreef alleenlyk voor, een drankje uit zouten en het samengestelde poeder van kreeften-schaaren, en beval haar, de kamer te houden, doch buiten het bed te blyven.

Op den tienden kon men weinige, afgescheide, puistjes ontdekken, de uitslag begon bleeker uit te zien, en dezelve eindigde in zeer goedaartige afgescheide pokjes, zonder eenig byzonder toeval; de huid vervelde over het geheele lighaam, gelyk niet ongewoon is na de roos.

****

Vyftiende Waarneeming.

Een man, van vier-en-veertig jaar', begon, op den sesden dag na de Inentinge, te klaagen over pyn in syn hoofd, en rugge, en dat hy dikwils zeer koud was. Deeze toevallen bleeven met groot geweld aanhouden, zoo dat hy de bloed-zuiverende pil, benevens een purgeer-middel, gebruikte, en zich 't meest in de lugt ophield tot den negenden, wanneer zich omtrent tien puistjes openbaarden, en syne toevallen ophielden. De puistjes scheenen insge-

gelyks te droogen, zonder ryp te worden, 't geen dikwils gebeurt, als 'er weinigen zyn.

Op den twaalfden nam hy een buik-zuiverend middel; syne armen bleeven grootlyks ontstooken; maar, dewyl hy zeer begeerig was te gaan, naar het huis van eenen vriend, alwaar hy voornam zich te verlugten, stemde ik daar aan toe.

Op den sestienden wierd my berigt, dat hy zeer onpasselyk was geweest zedert syn vertrek, en dat hy verlangde my te zien.

Ik gaf hem, op den zeventienden, een bezoek, en vondt een aanmerkelyk getal waare pokjes in het aangezicht, omtrent veertig. Hy verhaalde, dat hy zichzelve zeer slegt had bevonden, des avonds na syn vertrek; en dat hy de pokjes den volgenden morgen gezien had. Dit was op den veertienden dag na de Inenting, en uit derzelver vordering kon men zien, dat syn berigt waar was. Syne armen bleeven sterk ontstooken met veele puistjes omtrent de insnyding.

****

Sestiende Waarneeming.

Een gezonde en jonge manspersoon wierd ingeënt den sesden December 1766. Op den elfden en twaalfden was hy, dan koud, dan heet, en klaagde over zwaare pyn in syn hoofd, rug, en leden.

Den dertienden was hy veel beter, maar voelde egter pyn in ſyn hoofd en rug. De ingeënte deelen, welke ik van de Operatie tot op deezen dag niet had konnen zien, toonden duidelyke tekenen van beſmettinge: doch de huid by de inſnyding was bleek, niet opgezet, ook zag men geen dun vogt onder de opperhuid, gelyk gewoonelyk plaats heeft, wanneer de voortgang der beſmettinge goedgunſtig is. Hy had, noch veel ongemak omtrent de inſnyding, noch ſtyfte onder den oxel, bemerkt.

Op den veertienden was hy vry van alle ongemakken; de tegennatuurlyke kleur van de huid op den arm had zich verder uitgebreid, en twee of drie puiſtjes wierden ontdekt by de plaats der inſnydinge.

Den vyftienden vertoonden zich veele puiſtjes op verſcheide deelen; en derzelver getal kwam omtrent tot honderd.

De puiſtjes waren, den ſeſtienden, ver gevorderd, en de man ſcheen volmaakt gezond te zyn; maar ik ontdekte op den arm eenige verſchynſelen, waar mede ik niet wel voldaan was; want het ingeënte deel was bedekt met een groot getal zeer kleine, bleeke, ſamenvloeyende puiſtjes; en de inſnyding, in plaatſe van verheven te zyn, was ſamengevallen, en had in 't midden eene paerſche kleur: dit gebeurt ſomtyds, en geeft eene *eſchara*, en verzweering op het einde der ziekte te kennen.

Omtrent het midden van den zeventienden dag

dag voelde hy eene huivering, welke gevolgd wierd door groote hitte, pyn in het hoofd, den rugge en de leden, welke den geheelen volgenden nagt aanhield. Ook voelde hy zwaare pyn in de infnyding, en in den fchouder, welke zich tot den oxel uitftrekte.

Den agt-tienden, des morgens, klaagde hy over zwaare pyn van de infnyding tot aan den fchouder en de oxel van den eenen arm. De pols was zeer ras, en de koorts fterk. In deeze omftandigheden twyfelde ik niet, of men had eene tweede uitbotting te wagten, en daarom haalde ik hem over, om op te ftaan, en, in de lugt te gaan, en liet hem aanftonds gebruiken een aftrekfel van zene-bladen en manna.

Dit aftrekfel werkte vier maalen, en hy was merkelyk verligt van alle fyne ongemakken; doch 'er openbaarden zich nu nieuwe puiftjes op het aangezicht en andere deelen, zynde derzelver getal ten minften eens zoo groot, als de eerfte reize. Van deezen tyd bleef hy ten eenenmaalen vry van koorts, en alle andere ongemakken; wordende de laatfte puiftjes, zoo wel als de eerften, op de voordeeligfte wyze ryp. Doch, 't geen groote opmerking verdient, zoo wel de eerfte, als de laatfte pokjes, wierden allen omtrent op den zelfden tyd ryp; want de vordering van die, welke 't eerft waren uitgekomen, fcheen vertraagt te worden door de tweede koorts van uitbottinge, en de laatfte pokjes gingen fchielyker voort, dan gewoonlyk is.

 Zeven-

Zeventiende Waarneeming.

Den tweeden Juny wierden ingeënt twee-en-twintig perſoonen, welke zich ophielden in twee huiſen, die naaſt elkander ſtonden.

Op den vierden, des avonds, kreeg een van hen, een man van dertig jaar', eene huivering, welke gevolgd wierd door koorts, met pyn in het hoofd, den rugge, en de zyden, welke den geheelen nagt aanhield.

Den vyfden, des morgens, wanneer ik hem voor 't eerſt bezogt, was ſyn pols vry ras, vol, en ſterk, de voorgaande toevallen hielden aan, maar ik vondt hem, omtrent het huis wandelen. De inſnydingen beziende, waren ſy beiden volkomen wel; terwyl die van elk ſyner medegenooten, welke ik op den zelfden tyd zag, duidelyke tekenen van beſmettinge vertoonden.

Deeze lyder was zeer dikwils geweeſt in gelegenheid van beſmet te worden, en ik giſte, dat hy de natuurlyke Kinder-pokjes krygen zoude. Ik liet hem derhalve de pil, uit *calomel* den braakverwekkenden wynſteen &c. beſtaande, tegen den nagt gebruiken, en raadde hem, dat hy zoo dikwils, als hy kon verdragen, in de lugt gaan, en buiten het bed blyven zoude.

Men berigtte my, des morgens van den ſesden dag, dat hy ziek geweeſt was, en gebraakt had, zonder afgang te hebben; en dat alle ſyne onge-

ongemakken aanhielden, doch niet zoo geweldig waren. Ik schreef voor een half once van het zout van Glauber, en een half once manna, ontbonden in water-gruel, en liet dit middel aanstonds gebruiken.

In den namiddag vondt ik hem in het bed, doch wierd onderregt, dat hy in de lugt geweest was, en dat het buik-zuiverend middel vier maalen gewerkt had. Hy was nu geschikt, om te zweeten, en de pynen waren verminderd, doch de koorts hielt aan, zoo als te vooren, met eene witte drooge tong. Hy wierd door den hoest ontrust, had eene moeyelyke ademhaaling, eene groote drukking op de maag, doch men ontdekte geen het minste teken van besmettinge op den arm.

Den zevenden, des morgens, bevondt hy zich in dezelfde omstandigheid, doch was zwakker. Ik schreef voor, een drankje uit het zout van alzem, met den geest van *Minderer*, een olyachtig mengsel voor den hoest, en een grein van den braakverwekkenden wynsteen, vermengd met tien grein van het samengesteld poeder van Kreeften-schaaren, om tegen den nagt genomen te worden.

Den agtsten. Hy had vier afgangen in den nagt gehad, vry sterk gezweet, en sliep somtyds; doch hy hoeste veel, haalde met moeite adem, gaf dunne schuimende, slymerige, sluimen op, en klaagde over zwaare pyn in de borst en zyde. Ik liet hem agt oncen bloed aftappen; het laatstgenoemde poeder herhaalen, en voegde by hetzelve een grein *calomel*; dikwils liet ik hem drinken, een kopje vol van

den borst-drank, zynde eerst by anderhalve fles van deezen drank anderhalve once van den geest van *Minderer* gedaan.

Den negenden. Het bloed, den dag te voren afgetapt, was vry lymerig, de pyn in de borst en zyde veel verminderd, maar de hoest zeer lastig, en de fluimen met bloedige streepen getekend. De ingeënte deelen veranderden nu van kleur, en toonden duidelyke tekenen van besmettinge, als ook, dat men welhaast de Kinder-pokjes te gelyk met eene longontsteeking zoude hebben tegen te gaan.

Den tienden. De nagt was zeer rusteloos geweest; hy had veel gehoest, en met groote moeite opgegeeven bruine, taaye, fluimen. De aderlating wierd herhaald, en men ging voort met het gebruik van het poeder, met den braakverwekkenden wynsteen, als ook met de andere genees-middelen; welke dagelyks eenige ontlastingen veroorzaakt, en een geduurig gemaatigd zweet voortgebragt haddn.

Den elfden. Het bloed wierd nog lymerig gevonden, en de koorts, hoest, moeyelyke ademhaling, en fluimloozing waren vermeerderd. De voortgang der besmettinge op den arm was traag, doch deed egter zien, dat de koorts van uitbottinge zich schielyk openbaaren zoude, en ik begreep, dat dezelve zich zoodanig zoude vermengen, met de ontsteeking der longe, dat dezelve groote moeyelykheid zoude veroorzaaken. Ik besloot egter moeite te doen, om de laatstgenoemde ziekte op alle mogelyke wyze te verzagten, en de uitkomst aftewagten: en daarom gaf ik bevel,

dat

dat men meêr bloed zoude aftappen, een ſpaanſche-vlieg-pleiſter tuſſchen de ſchouders leggen, en eene kleine quantiteit van de gom ammoniac voegen by de borſt-middelen. Tegen den avond wierd ik onderregt, dat alle kwaade toevallen merkelyk verminderd waren.

Het is hier de plaats, te zeggen, dat alle ſyne medegezellen, die op denzelfden tyd waren ingeënt, zich nu niet wel bevonden, en dat de meeſten van hen eenig uitſlag hadden.

Den twaalfden. Hy had meêr geruſt, doch, ſchoon de meeſten ſyner ongemakken verligt waren, hielt egter de koorts aan, en hy gaf met moeite op eenige zeer donker-bruine ſlym, zoo dat in de genees-middelen geen verandering gemaakt wierd.

De verſchynſelen aan de inſnydingen verſpreiden zich, maar zagen niet uit, zoo als gewoonlyk is, wanneer de toevallen der uitbottinge beginnen.

Den dertienden. De koorts, pyn in de zyde, hoeſt, en moeyelyke fluimloozing wederom toegenomen hebbende, liet ik een ſpaanſche-vlieg op de zyde leggen, en een weinig van het *oxymel ſcilliticum* in het borſt-drankje doen.

Den veertienden. De koorts en pyn in de zyde waren verminderd, en de lyder had een weinig geſlaapen, doch de ſlaap was egter veel verontruſt door ſchielyke opſpringingen. De huid, by de inſnydingen, had eene ongewoone vertooning, welke niet gemakkelyk te beſchryven is; en, in plaatſe van ontſtooken te zyn,

gelyk gewoonlyk gebeurt, wanneer de voortgang der besmettinge gunstig is, en door geen buitengewoon toeval gestoort word, had dezelve eene bleeke kleur.

Den vyftienden. Hy had niet wel gerust, en de hoest was zoo lastig, dat ik meêr bloed liet aftappen, en met het gebruik der geneesmiddelen deed aanhouden. De insnydingen vertoonden zich deezen dag als puistjes, welke eene ongeregelde gedaante hadden, en onder de huid ontdekte men eenig vogt.

Den festienden. Alle toevallen waren meêr gematigd; twee puistjes wierden in het aangezicht ontdekt, en die op de insnydingen scheenen tot rypwording over te gaan.

Den zeventienden. Alle ongemakken waren veel beeter; de puistjes op de insnydingen waren meêr opgezet, en bevatten etter, doch de anderen waren weinig gevorderd, en hadden eene bleeke kleur.

Den agttienden. Hy was in allen opzichten zoo veel beeter, dat hy het waagde, te paard te ryden, en ik wierd verlost van myne zorge: ik zag hem ook naderhand niet, tot dat hy aan myn huis kwam, op den vyfden July, in goede gezondheid. Doch hy verhaalde my toen, dat hy den negentienden Juny, in den namiddag, den dag, na dat ik van hem afscheid had genomen, zeer heet en koortsig was geweest; dat hy op den twintigsten van alle koortsige toevallen verlost was, en ontdekte een groot getal puistjes, welke opgezet, gevuld en ryp wierden, zonder eenig verder ongemak; zoo dat hy het onnodig

oor-

oordeelde, aan my eenig berigt daar van te zenden. Syn aangezicht beschouwende, ontdekte ik omtrent dertig pok-pitten, welke de waarheid van syn berigt bevestigden.

Ook heb ik naderhand een zeer voldoenend berigt ontvangen, dat veele puistjes in syn aangezicht en andere deelen, welke zich openbaarden na den tyd, op welken ik hem zag, geduurende den behoorlyken tyd bleeven staan, en volkomen ryp wierden.

Agttiende Waarneeming.

Een man, van een' middelmaatigen ouderdom, klaagde, op den sesden dag na de Inenting over pyn in 't hoofd, en den rugge, en had eenen geringen graad van koorts. Deeze ongemakken hielden aan tot den agtsten; wanneer men op het aangezicht eenige puistjes ontdekte, welke ik voor pokjes aanzag: maar men heeft aantemerken, dat hy zeer vry geleefd hebbende, syn aangezicht zeer rood en vol puisten had, en dat, noch de voorbereiding, noch de geneesmiddelen, hier in veel hadden veranderd; zoo dat het moeyelyk was, onderscheid te maken tusschen de puistjes, die hem eigen waren, en die zich nu openbaarden. De arm was, op deezen tyd, zeer sterk ontstooken, gelyk gewoonlyk is omtrent den tyd der uitbottinge.

Op den negenden dag was hy volmaaakt wel, en men ontdekte geen meer puistjes.

Dewyl ik verſcheide lyders had gehad, welke de ziekte zeer wel te boven kwamen, zonder meêr ongemak te hebben, dan deeze man beſpeurt had, en ſomtyds zelfs zonder eenige uitbotting, dagt ik weezenlyk, dat de zaak voorby was.

Op den tienden nam hy een buikzuiverend middel, at een ſtukje ſchaapen-vleeſch, en dronk een weinig *ale*. In den namiddag van den zelfden dag klaagde hy over hoofd-pyn, welke hy dagt veroorzaakt te zyn daar door, dat hy gewaagt had, buiten het huis te gaan, terwyl het buikzuiverend middel werkte. Hy had nu meêr koorts, dan op eenigen tyd te vooren; doch, dewyl hy verzekerde, dat ſyne ongemakken waren van dien aart, als hy gewoon was te beſpeuren, wanneer hy een weinig koude gevat had, kon ik niets meêr van hem verneemen.

Op den elfden, des morgens, was hy veel ſlimmer, en had niet wel geruſt. Tegen den avond van denzelfden dag vondt ik hem veel beeter; maar hy zeide, dat meêr puiſtjes op ſyn' rug te voorſchyn gekomen waren. Deeze kon ik niet zien.

Den volgenden morgen ging hy naar het huis van een' ſyner vrienden, hebbende te huis het beſcheid gelaaten, dat hy volkomen wel was, en dat ik van hem, by gelegenheid, hooren zoude.

Op den veertienden verlangde hy, dat ik hem mogt komen zien, en toen vondt ik een maatig getal nieuwe puiſtjes op ſyn aangezicht en leden, en

en in zoo eenen ſtaat, dat ik overtuigd was, dat ſy uitgekomen waren zedert ſyn vertrek, 't geen ook beveſtigd wierd door het berigt, 't welk hy my gaf: deeze pokjes wierden behoorlyk ryp, en hy behield eene goede gezondheid.

NEGENTIENDE WAARNEEMING.

DE Soon van zeker' Heer, genietende eene volmaakte gezondheid, en zynde tuſſchen vier en vyf jaaren oud, loosde op den derden dag na de Inenting eenen langen, ronden levenden, worm, hebbende den voorgaanden avond gebruikt eene gifte van het kwik-middel. Men had tot hier toe geen tekenen van wormen by hem waargenomen, ook ſcheen hy naderhand zeer gezond te zyn, tot dat de toevallen, welke gemeenlyk voor de pokjes gaan, zich openbaarden.

NA eene zeer geringe ziekte, volgde eene uitbotting omtrent van twintig pokjes, en toen hielden alle ongemakken op; zoo dat ik den vierden dag na de Inenting voorſtelde, en my ook toegeſtaan wierd, voor het tegenwoordige geen bezoek meêr afteleggen. Ik wierd egter, den ſesden dag, wederom geroepen, en vondt het kind, gezond naar gewoonte, en ſpeelende, zynde toen de pokjes byna ryp.

MEN onderrigtte my egter, dat hetzelve in den nagt van den vierden dag, heet, koortſig, en ruſteloos geweeſt was, den volgenden dag, zich vry wel bevonden had, doch tegen den

avond

avond wederom heet geworden was, hoewel in een' minder' trap; zoo dat deeze geringe onpasſelykheid geene de minſte ongeruſtheid veroorzaakte. Maar op den zevenden dag, vroeg in den morgen, wierd ik opgeroepen, om het kind zoo ſpoedig, als mogelyk was, te komen bezoeken, en wierd onderregt, dat hetzelve in den beginne van den nagt zeer heet en ylhoofdig, en kort daarna bot, ſlaaperig, en gevoelloos geworden was, in welken ſtaat ik hetzelve ook vondt, knerſſende op de tanden, en zynde met ſtuipachtige beweegingen, omtrent den mond, aangedaan.

De puiſtjes waren op deezen tyd volkomen ryp, en zagen zeer goed uit, gelyk ſy altyd gedaan hadden. De pols was vry ras, ſchoon de hitte nu gemaatigd, en de ademhaaling vry en gemakkelyk was, doch het kind was zoo ſlaaperig, dat men hetzelve nauwelyks in zoo verre wakker kon maaken, dat het ſyne oogen opende, welke poogingen men ook daar toe aanwendde.

In deeze droevige omſtandigheid verlangde ik den byſtand van den Geneesheer, die, by andere gelegenheden, gemeenlyk de Familie had opgepaſt. In onze raadpleeging, welke niet lang wierd uitgeſteld, kwamen wy overeen, dat, dewyl de pokjes zeer weinig in getal waren, altyd goed uitgezien hadden, en nu volkomen ryp waren, het tegenwoordig toeval door wormen, of eenige andere prikkelende oorzaak in de darmen, moeſt verwekt zyn geworden.

Met dit oogmerk wierd aanſtonds voorgeſchreeven en in gegeeven, eene gifte van Rhabar-

barber, en *Calomel*, ſchoon wy genoodzaakt waren, den mond met geweld te openen, 't geen niet zonder moeite geſchiedde. De werking van dit middel wierd verhaaſt door een clyſteer, en in den namiddag ontlaſte het kind eene rykelyke quantiteit ſlymerige, ſtinkende ſtoffe, welke door eenige dunne ontlaſtingen gevolgd wierd.

Het kind ſcheen, egter, geheel en al, geduurende deezen tyd, ongevoelig, en ook geenzins door deeze ontlaſtingen verligt te zyn. Men lag derhalve ſpaanſche-vlieg pleiſters op den rugge, het hoofd, de leden, en moſtaartpappen aan de voeten. Aan de ſlaapen van het hoofd wierden ook bloedzuigers gezet, en, na verloop van eenen kleinen tyd, herhaalde men den Rhabarber met de *Calomel*, terwyl het kind, tuſſchen beiden, middelen uit tin gebruikte.

Door deeze middelen openbaarden zich eenige tekenen van kennis, ſchoon niet, voor dat eene groote quantiteit ſlymerigen, en zeer ſlegten, afgang ontlaſt was. Het kind bleef egter eenigzins ſlaaperig, tot op den vyfden dag na den aanval, waar na hetzelve zeer ſchielyk tot kennis kwam, en in twee of drie dagen bevondt zich hetzelve gezond, en bleef in dien ſtaat.

Twin-

Twintigste Waarneeming.

IN Mey 1766, wierd ik verzogt te bezoeken eenen voornaamen boer, die agt- en festig jaaren oud was, om hem raad te geeven, voor een ongemak in fyne beenen.

Omtrent voor twee jaaren was hy aangetaſt door eene doofheid en koude in beide beenen en deyen, welke men dagt, in eene verlamming te zullen eindigen. Ter geneezinge van dit ongemak gebruikte hy veele middelen, en op beide beenen wierden fpaanfche-vliegen gelegd, door welken hy verligt wierd; doch van deezen tyd, wierden de beenen aangedaan door eene laſtige jeukte, en brandende pyn, welke verzeld wierd door eene ſterke ontlaſting van vogt door oneindige ontvelligen. Deeze ongemakken ſtoorden fyne ruſt, en maakten hem ongelukkig.

Dit verhaal gedaan hebbende, zeide hy, dat, daar elk fyner buuren, die de natuurlyke Kinder-pokjes niet gehad had, of reeds ingeeënt was, of tot de Inenting voorbereid wierd, hy zich nauwelyks voor de beſmetting zou konnen in acht neemen, en daarom een groot verlangen had, om ingeeënt te worden, en dat fyne vrouw, van denzelfden ouderdom, als hy, insgelyks daar na verlangde.

Dit voorſtel maakte, dat ik de tegenwoordige geſteldheid fyner beenen nauwkeuriger onderzogt. Sy waren nu, volgens fyn zeggen,

in den beſten ſtaat, dat is, niet zoo pynelyk als naar gewoonte; zynde droog, en met puiſtjes bezet. Syn aangezicht was insgelyks vol puiſtjes, en van eene hoog-roode kleur, zynde het gevolg, gelyk hy zyde, van eene herhaalde roos, en niet van eenige onmatigheid.

De zaak overweegende, en bedenkende, dat de levens-regeling, en genees-middelen, ter voorbereidinge gebruikelyk, waarſchynlyk de geſteldheid ſyner beenen zouden verbeteren, zette ik hem aan, ſyn voorneemen te volvoeren; en zoo wel hy, als ſyne vrouw, veertien dagen voorbereid zynde, wierden den derden Juny ingeënt.

Op den negenden klaagden ſy beiden een weinig; en op den twaalfden wierd de vrouw beeter, na dat zich weinige, afgeſcheiden, puiſtjes, geopenbaard hadden, welke vervolgens op de allergoedgunſtigſte wyze ryp wierden. De man bleef klaagen over pyn, en loomheid tot den dertienden, wanneer hy in deezen opzichte beeter wierd, voelende een ſcherpe pyn in ſyne beenen, welke zeer rood, en met veele puiſtjes bezet waren.

Tegen den avond wierden ſy pynelyker, meer gezwollen, en men ontdekte, dat meêr puiſtjes waren uitgekomen, ſchoon ſy niet gemakkelyk te onderſcheiden waren, uit oorzaake van derzelver ziekelyke geſteldheid.

Hy ſliep den volgenden nagt zeer weinig; doch, op den veertienden, vondt ik hem vry van koorts, en in alle opzichten tamelyk wel, de pynen in de beenen uitgezonderd; op welken,

ken, en onder de billen een groot getal afgescheide, maar digt by elkander ſtaande, puiſtjes ontdekt wierden. Ook waren 'er verſcheiden in den nek, en het aangezicht, maar zeer weinigen op het lighaam of de armen. Men had hem van eerſten af aan geraaden, zich niet te veel te beweegen, maar hy had grooter vryheid gebruikt in te wandelen, dan ik hem had toegeſtaan.

Den vyftienden. Hy had geen oogenblik in den nagt geſlaapen. Ik vondt hem buiten het bed, en in de lugt wandelen, klaagende veel over pyn, doch zeggende, dat hy in andere opzichten gezond was; maar hy was nu veel eer koud, dan warm; ſyn pols was zeer traag; ſyn gelaat droevig, zynde de kleur van ſyn aangezicht paarſch, en bleek, en hy klaagde over flauwhartigheid en ziekte. Ik wierd noodzaakelyk daar door verontruſt. Syne beenen waren ook merkelyk gezwollen, doch niet ontſtooken. Ik beval hem daarom, aanſtonds naar bed te gaan, en, daar de ſpanning groot was, zoo leide ik een pap van brood en melk (welke 't eerſt by de hand was) over beide beenen, ſchryvende de volgende geneesmiddelen voor, om, zoo dra mogelyk, gebruikt te worden.

R. *Mitrid. dr. ß. Decoct. Cort. Peruv. unc. ij. Tinct. Cort. Peruv. ſimplic. dr. ij. M. f. hauſtus, quam primum ſumendus, & ſexta quaque hora repetendus.*

R. *Sal Abſinth. dr. j. Succ. Limon. unc.* 1ß. *Decoct. Cort. Peruv. unc. vj. Tinct. Cort. Per. Simpl. unc.* 1ß. *Syr. e Cort. Aur. unc.*

unc. ß. M. f. Mixtura, cujus capiat Cochl. VI. boris intermediis.

Tegen den avond was de pols opgewakkerd, hy bevond zich beeter, en had omtrent een uur geruſt.

Den ſeſtienden, des morgens, was hy beeter, hebbende eenige uuren in den nagt geruſt, ook was hy warmer, en ſyn pols in beeter ſtaat.

Den zeventienden bevondt hy zich vry van alle ongemakken, hebbende een' goeden nagt gehad, en van deezen tyd ſchikten zich alle omſtandigheden ten goeden; de pokjes wierden op den zevenden dag ryp; op beide ſyne beenen evenwel waren veele verzweeringen, welke veertien dagen duurden, doch toen ſpoedig genaaſen. Tegenwoordig blyft hy gezond, en bemerkt minder ongemak aan de beenen, dan voor de Inenting.

****

Een- en twintigste Waarneeming.

Een vrouws-perſoon, van een' middelmatigen ouderdom, wierd ingeënt, den vyftienden Mey 1765. Sy begon te klaagen op den drie- en twintigſten; de koorts en andere toevallen waren zeer gematigd. Op den ſes- en twintigſten openbaarde zich eene uitbotting van pokjes, welke afgeſcheiden in ſoort, en klein in getal waren; alle de toevallen der uitbottinge hielden op, en ſy ſcheen volmaakt gezond te zyn.

Op den negen- en twintigsten klaagde sy, dat haar keel pynelyk, styf en gezwollen was: doch, dewyl dit niet ongewoon is, wierd daar op weinig acht geslaagen.

Den dertigsten. Sy had niet wel gerust, haar keel was slimmer, en het viel haar nu zeer pynelyk te slikken. Ook was sy aangetast geweest door eene huivering, welke door eene koorts gevolgd was. In de keel ziende, kon ik geen een puistje bemerken, doch het lelletje, en de amandelen waren zeer sterk gezwollen en ontstooken. Ik gaf haar eenen zuurachtigen gorgel-drank, en een zagt buikzuiverend middel, welk tegen den avond driemaal had gewerkt: sy had den gorgel-drank dikwils gebruikt, doch de moeyelykheid in het slikken was grootelyks vermeerderd, in zoo verre, dat sy niets kon doorkrygen, zynde de koorts ook opgewakkerd. Van inwendige middelen kon men nu geene verdere hulp verwagten; want, wanneer men een' proef daar van nam, liepen de vogten de neus wederom uit. Ik beval, een spaansche vlieg op de keel te leggen, en liet haar geduurig gorgelen met een' warmen borst-drank.

Den een- en dertigsten. Sy had geen oogenblik geslaapen, zynde, zoo dikwils sy poogde te slaapen, gestoort door zulke schielyke opspringingen, dat sy bevreesd wierd, te slaapen. De koortsige hitte was niet zeer groot, de pols by uitnemenheid ras, en alle vogten, welke sy wilde doorslikken, kwamen nog door de neus. Sy kon in het bed niet liggen, en zat derhalve op, in eenen gemakkelyken stoel, geduurende het grootste gedeelte van den nagt.

De puistjes, welker getal in het aangezicht niet meêr dan twintig uitmaakte, en die zich ook in een zeer klein getal op andere plaatsen vertoonden, kwamen behoorlyk tot rypheid, zonder in het minste belet te worden, door deeze toevallige ziekte. Haare spraak was zoo zeer aangedaan, dat men haar nauwelyks kon verstaan. Sy verhaalde my egter, dat sy onderworpen was aan eene soortgelyke ziekte, en eens nauwelyks haar leeven daar van afgebragt had, zynde egter voor heen nooit zoo slegt geweest. Ik liet twaalf oncen bloed uit den arm aftappen, en liet ook eene opening in de aderen onder de tong maaken. Doch van geen deezer middelen scheen eenige verligting te weeg gebragt te worden; en, wederom in de keel ziende, waren de amandelen, het lelletje, en de keel zelve zeer sterk ontstooken en opgezet. Men maakte diepe insnydingen in de amandelen, en, een goed gedeelte bloed afgetapt zynde, slonk de zwelling der deelen, zoo dat sy kon slikken, schoon nog met moeite, een weinig van den borst-drank, en naderhand weinige lepels melk-spysen.

Den eersten Juny. Sy had zeer weinig gerust, schoon zeer slaaperig zynde, en afgemat door gebrek van slaap; want de schielyke opspringen openbaarden zich nog, zoo dra sy haare oogen had gesloote, doch waren niet zoo zwaar, als in den voorgaanden nagt; sy had eenig vogt doorgeslikt; hoewel met veel moeite. De koortsige hitte was niet zeer groot; de pols ras, en zwakker.

De keel tegen den middag beschouwende, was de zwelling, schoon eenigzins verminderd

zynde, egter aanmerkelyk genoeg, om te beletten, dat ſy veel doorſlikte.

In deeze gevaarlyke omſtandigheid wierd de Operatie, welke eenige verligting had te weeg gebragt, herhaald, en men deed in andere deelen van de amandelen en keel, welke te vooren niet gewond waren, diepe inſnydingen: eene groote quantiteit bloed wierd ontlaſt, de deelen vielen te ſamen, en in minder dan een uur kon ſy vogten doorſlikken. Sy kreeg daar na een verfriſſchenden ſlaap, herſtelde ſchielyk, en geniet nu eene goede gezondheid. De puiſtjes wierden, niet tegenſtaande deeze ziekte, behoorlyk ryp, en droogden op den zevenden dag na de uitbotting.

Twee- en twintigste Waarneeming.

Een gezond zwaarlyvig man, in den bloey ſyner jaaren, wierd ingeeënt, en had eene geringe huivering, (op den vyfden dag na de Inenting), welke van zeer korten duur was, en, noch door koorts, noch door eenig ander ongemak, gevolgd wierd.

Syne armen toonden, op deezen tyd, zekere tekenen van beſmettinge, welke vermeerderden tot den negenden dag, wanneer de ontſteekingen, omtrent de inſnydingen zich merkelyk verſpreid hadden, en omringt waren met ſamengevloeyde hoopjes van zeer kleine puiſtjes. In andere opzichten was hy volmaakt gezond,

zond, en voelde geene de minste styfte of pyn onder den oxel, of op eene andere plaats, in zoo verre, dat hy begon ongerust te worden, of hy wel eenige verschynselen der pokjes krygen zoude.

Op den tienden, zag men verscheide kleine puistjes op het voorhoofd, welke ik zoude gedagt hebben, pokjes te zyn, was hy op deezen tyd niet ten eenenmaalen gezond, en vrolyk geweest, zonder te voren eenig ongemak bemerkt te hebben.

Op den elfden, in den morgen, zag men meêr puistjes op het aangezicht, de leden, en het lighaam, zoo dat hy gezegd kon worden, vry vol te zyn. Ik onderzogt hem nu wederom zeer nauwkeurig, en kon niet bemerken, dat hy in het minste ziek geweest was, en, ondervraagende, hoe hy geslaapen had, kreeg ik tot antwoord, nooit beter; want hy ging naar bed, omtrent tien uuren, en wierd niet wakkér voor zeven uuren des morgens: de uitbotting, nauwkeurig onderzogt zynde, maakte zoo eene vertooning, dat ik zoude verklaard hebben, dezelve kwaadaartige pokjes te zyn, indien sy was voorafgegaan, of verzeld door eenige koortsige, of andere toevallen; doch ik moet bekennen, dat ik, zelfs op deezen tyd, vooronderstelde, dat dezelve niet anders was, dan een ontschaadelyke uitslag, dewyl de lyder toen was, en altyd geweest was, volkomen zonder eenig ongemak.

Deezen geheelen dag bleef hy volkomen gezond, had uit eigen beweeging, in het veld gewandelt, en verzekerde my tegen den avond,

 dat

dat hy, in ſyn geheele leeven, nooit gemakkelyker, en beeter was geweeſt; ſchoon hy, gelyk hy my naderhand bekende, in gezelſchap geweeſt was, alwaar hy een pyp gerookt, en ſyne portie van eene halve ſtoop *ale* gedronken had. De puiſtjes bleeven ſtaan, namen toe in getal, doch niet in grootte; en niets, dan de overweeging, dat hy geen der toevallen, welke gemeenlyk zelfs voor de geringſte ſoort van pokjes gaan, gehad had, deed my twyfelen, of ſy waare pokjes waren, dan niet.

Den volgenden morgen, zynde den twaalfden, berigtte my de oppaſſer, dat hy den nagt zeer onruſtig doorgebragt, en veel geklaagd had over pyn in ſyn hoofd, en rugge; en ik vondt hem zeer ongemakkelyk, met grootte hitte, een raſſe pols, en zeer vol van een klein ſoort van pokjes, gelyk nu ontegenzeggelyk bleek.

Deeze toevallen, op deezen ongewoonen tyd zich openbaarende, deeden my begrypen, dat dezelven ſlegte gevolgen zouden hebben. Ik gaf hem aanſtonds drie greinen *Calomel*, en een agtſte van een grein van den braakverwekkenden wynſteen, raadde hem ook, op te ſtaan, en in de lugt te wandelen, maar zich niet te veel te vermoeyen. Na verloop van twee uuren moeſt hy een buikzuiverend middel gebruiken. (Men moet opmerken, dat hy dagelyks en geregeld ontlaſtingen gehad had, en, volmaakt gezond blyvende, eenigen tyd geene genees-middelen had gebruikt). Ik wierd by hem wederom geroepen tegen twee uuren, en vondt hem omtrent het huis wandelende, wanneer hy zeide, beter te zyn; hebbende het mid-

middel vyf rykelyke ontlaſtingen verwekt. Hy was telkens naar buiten naar de beſte kamer gegaan, ſchoon het rykelyk reegende.

Ik zag hem wederom des avonds, en toen klaagde hy weinig over pyn, het zy in het hoofd, het zy in den rugge, maar wierd onophoudelyk geplaagd, met een' kleinen prikkelenden hoeſt, en klaagde over pyn in de keel. Hy gebruikte toen nog een pil van dezelfde ſoort, als die, welke hy des morgens had genooten.

Vroeg in den morgen van den dertienden dag wierd my berigt, dat hy den geheelen nagt zeer ruſteloos had doorgebragt, dat hy ſyne kleederen aangetrokken, en van den trap gegaan was, maar zich nu wederom in het bed had begeeven, in hoope, van een weinig te zullen ruſten. In ſyne kamer gaande, vondt ik hem byna weder gekleed, klaagende, dat hy eene onophoudelyke prikkeling in de keel had, en dat hy onmogelyk konnende ſlaapen, van boven gekomen was. Ik beval hem egter in huis te blyven.

Omtrent één uur zag ik hem wederom; hy had twee afgangen gehad, en was beter. Syn hoeſt bleef eenigzins laſtig, en ſyn keel wierd pynelyk.

Tegen den avond vondt ik hem welgemoed, met een' gelyken raſſen pols, en hy had nog eene ontlaſting gehad. Ik liet hem nog een pil van dezelfde ſoort gebruiken, wanneer hy naar bed ging, en daar op een kommetje wey, met witten wyn bereid, als ook nu en

 dan

dan een olyachtig mengſel, om den hoeſt, en de prikkeling in de keel, te verzagten.

Den veertienden des morgens had hy eenigzins geruſt, en voelde zich zelve verfriſcht; het was met den hoeſt beter geweeſt, zoo dat hy niet meêr, dan eens, van het olyachtig mengſel genomen had. Deezen dag had hy drie ontlaſtingen van de pil, en de pokjes waren op eene onverwagte, goede, manier, gevorderd.

Na deezen tyd gebeurde niets byzonders; de hoeſt hielt op, en de keel was hem niet laſtig.

De puiſtjes wierden met etter gevuld in een korter' tyd, dan ik ooit in zoo een getal van zoo eene kleine ſoort gezien heb, en veelen waren bruin op den zeventienden dag, zynde den zevenden na derzelver eerſte verſchyning. Op den negentienden gebruikte hy een buikzuiverend middel, en was volmaakt wel.

By deeze gevallen zouden verſcheide anderen van eene ſoortgelyke natuur gevoegd konnen worden: maar ik ben reeds door verſcheide onvoorziene uitſtellingen, welker voorkominge niet in myne magt was, zoo zeer, genoodzaakt geweeſt, het geduld te misbruiken van hen, die eenig berigt van deeze praktyk verlangden te krygen, dat ik, alleenlyk ſpreeken zal van eenige weinigen, welke, door een partydig of ontrouw verhaal, waarſchynelyk zouden konnen ſtrekken tot nadeel der Inentinge; ſchoon, de by-

zon-

zondere gevallen opregtelyk opgegeeven zynde, alle gelegenheid van vooroordeel, zonder twyfel, zal worden uit den weg geruimt.

In den herfst van het laatstverloopen jaar was de Kink-hoest eene algemeen heerschende ziekte te Hertford; en, de winter aannaderende, braaken de pokjes ook uit op verscheide plaatsen; en byna alle kinderen, welke te voren den Kink-hoest gehad hadden, en door de natuurlyke Kinder-pokjes aangetast wierden, stierven aan eene samenvloeyende soort.

Dit noodlot trof voornamentlyk de armen van deeze plaats, van welken veelen my ernstelyk aanzogten, om hunne kinderen in te ënten; doch dit was nauwelyks mogelyk, zonder dat men eenige noodige onderstand voor hen kon verkrygen van de kerk, tot welke sy behoorden: ik gaf derhalve kennis aan de Geestelykheid, dat ik, indien behoorlyke zorge gedraagen wierd, dat het noodige niet ontbrak, zoude inenten, en oppassen alle de zulken, welke ik daar toe bekwaam oordeelde.

De Geestelykheid keurde het voorneemen goed; maar na eene korte raadpleeging met hunne onderhoorigen, wierd de zaak afgebrooken, alzoo men voorgaf, geene behoorlyke plaatsen te konnen bezorgen.

Het wierd wel haast bekend, dat men zoo een voorneemen had gehad; en een groot getal arm volk kwam my, dagelyks, verzoeken, hen en hunne kinderen inteënten, welke uitkomst de zaak ook zoude mogen hebben, beloovende, dat sy zoo nauwkeurig, als mogelyk was,

voor zich zelve zouden zorgen. Eenigen hadden de ziekte reeds in hunne Familiën; en dezelve was zoo zeer verſpreid in de buurt van anderen, dat ſy in dagelykſche vrees waren van beſmet te zullen worden, en hun gevaar zeer groot was. Vrouwen, met kinderen aan de borſt, die, aan alles gebrek hebbende, egter bezorgd waren voor de zekerheid van hun krooſt, drongen zoo ſterk op my aan, om haar, en haare kinderen inteënten, dat het niet is te beſchryven. Ik bragt haar onder het oog, het gevaar, waar in de kinderen zyn; doch de reden kon niets uitwerken, en ik ging over, om alle, die den Kink-hoeſt, of eenige andere gevaarlyke ziekte, niet hadden, inteënten, ſchoon tegen myne meening en geneigdheid aan, en ten eenenmaalen tegen myn bepaald voorneemen. Onder een zeer groot getal van zulke onderwerpen van alle jaaren en geſteldheden, van welke eenigen waarſchynelyk door den natuurlyken weg konden beſmet zyn, verwagtte ik eenige onaangenaame uitkomſten; doch de waarſchynelykheid van veelen in het leeven te zullen behouden had de overwigt. De volgende gevallen zyn egter de eenigſte, welke niet wel afliepen; en de Leezer zal, indien hy ervaaren en opregt is, dezelven zeer ligt plaats geeven onder de getrouwe berigten.

Eene Moeder en drie kinderen (waar van het eene zoog) wierden ingeënt. De kinderen hadden toen den Kink-hoeſt, doch men had zulks voor my nauwkeurig verborgen, dewyl ik dezulken weigerde inteënten. Het jongſte kind, omtrent vyf maanden oud zynde, had niet meêr, dan vyf of ſes puiſtjes in het aangezicht, en naar evenredigheid niet meêr op an-

andere plaatſen. Hetzelve bleef in het leeven, tot na de *criſis*; maar de hoeſt bleef even ſterk, en het kind was zeer verzwakt, en ſtierf op dezelfde wyze, als de kinderen, die door den Kink-hoeſt worden wechgerukt, en zonder eenige andere omſtandigheid van gevaar, welk kon vooronderſteld worden, voort te komen van de Inentinge.

Ik had de moeder van een ander zwak kind, omtrent vyf maanden oud, overreed, om hetzelve te ſpeenen, ten einde ſy zelve zou konnen ingeeënt worden. Onder de voorbereiding wierd deeze vrouw ziek, van eene koorts, gelyk men vooronderſtelde, maar, haar bezoekende, vondt ik dat de ſamenvloeyende pokjes uitkwamen, en dat haar kind altyd by haar had gelegen. Ik wierd ſterk aangezogt, om dit kind inteënten, om hetzelve gelukkiger door de ziekte te doen komen, waar toe ik, zeer beſchroomd, overging. Hetzelve kreeg een klein getal afgeſcheiden puiſtjes, en kwam de ziekte wel te boven; doch, aan geen ander voedzel, dan het zog, gewoon zynde, ſtierf hetzelve kort daar na, door gebrek aan behoorlyk voedzel, uitgeteert zynde.

Een ander ongelukkig onderwerp was ook een zuigend kind, een van agt, welke met de Vader en de Moeder te gelyk wierden ingeeënt. Op den derden dag na de Inenting kreeg dit kind eene koorts, welke ik uit de toevallen dagt, van wormen voort te komen. Ik gaf aan hetzelve een grein *calomel*; en het ontlaſte, den volgenden dag, een' langen worm, zynde het kind veel beeter; doch de koorts kwam tegen den avond weder, en bleef, zonder ver-

min-

mindering, in zoo eenen graad aanhouden, dat dezelve op zich zelve zeer gevaarlyk was, en te weeg bragt, dat men de toevallen der uitbottinge niet kon onderſcheiden; eindelyk openbaarden zich ſamenvloeyende pokjes, ſchoon derzelver getal niet groot was; de kwaade toevallen wierden niet verligt door de uitbotting, en het kind ſtierf in het begin der ziekte.

Alle deeze gevallen zyn my voorgekomen, na dat de Inleiding, en het eerſte hoofdſtuk waren geſchreeven; en hebben beveſtigd myne gedagten, dat het, namentlyk, zoo wel ten opzichte van de onderwerpen, als van den naam van den Inenter, beter is, de Inenting der kinderen uitteſtellen, tot dat ſy den ouderdom van twee jaaren bereikt hebben.

Het ſchynt insgelyks niet ongepaſt, van het volgende geval gewag te maaken, 't welk, niet volkomen naar waarheid verhaalt wordende, waarſchynelyk ſtof zou konnen verſchaffen, om op de Inenting te vitten.

Een kort en gezet man van eenen middelmaatigen ouderdom, kreeg de gewoone toevallen den agtſten dag na de Inenting. De uitbotting was goedgunſtig, het getal der pokjes maatig, de puiſtjes groot en afgeſcheiden, en geene byzondere zorge wierd vereiſcht, of in acht genomen. De pokjes wierden, in zeven dagen, ryp; en na dien tyd gebruikte hy twee purgeermiddelen, en had reeds bepaalt den dag, op welken hy meende na Londen weder te keeren.

Ik vondt hem, twee daagen voor syne bepaalde reis, des morgens by het vuur zitten, met syne hand op 't hoofd. Wanneer ik hem na de reden vroeg, antwoorde hy: myn hoofd is my zoo wonderlyk over dag. Een ander, die by hem was, voegde 'er by, dat hy den dag te vooren te rykelyk schaapen - vleesch had gegeeten, doch zulks wierd van hem ontkend. Hy scheen egter niet zeer ongesteld te zyn, had een buikzuiverend middel gebruikt, en ik verwagte dat hy door de werking van hetzelve zoude verligt worden.

Den volgenden morgen verhaalde hy my, dat hy des nagts goed geslaapen had, en volmaakt wel was; doch des niet tegenstaande, viel hy, twee uuren daar na, schielyk op den grond, en was zonder gevoel. Dus vondt ik hem ontrent ses uuren des avonds, en hy bleef in denzelfden staat tot in den nagt van den volgenden dag, wanneer hy stierf, volmaakt als iemand, die eene beroerte had, schoon alle mogelyke middelen, om hem te helpen, gebruikt wierden.

Waarneemingen van Natuurlyke Kinder-pokjes, op dezelfde wyze behandeld.

Drie-en-twintigste Waarneeming.

Op zekeren morgen ten tien uuren, wierd ik geroepen, om te komen by een arm man, die in de koorts lag. Twee dagen te voren, tegen den avond, had hy eene huivering be-

bemerkt, welke hy toen vooronderſtelde, eene tuſſchenpoozende koorts te zyn; hy wierd wel haaſt zeer heet, kreeg pyn in ſyn hoofd, rug, en lendenen, welke aanhield, tot dat ik hem zag, den vier-en-twintigſten October; hy had het bed gehouden, maar nauwelyks geſlaapen; de hitte was groot, de pols ſterk en ras, ende pyn in de lendenen zeer geweldig. Dees man had my verzogt, ingeënt te worden, kort voor dat hy ziek wierd, dewyl de pokjes in ſyne buurt ſterk regeerden, doch hy had nog niets ter voorbereidinge gebruikt. Ik twyfelde niet, of hy was nu met deeze ziekte aangedaan, en uit het geweld der toevallen beſloot ik, dat de pokjes zouden ſamenvloeyen. Dewyl hy digt by my woonde, en ik gemakkelyk op alle omſtandigheden letten kon, beſloot ik, te beproeven in hoe verre de koude behandeling van nut ſyn zoude in de natuurlyke Kinderpokjes.

Ik vondt groote zwaarigheid, om hem over te haalen, om uit ſyn bed te komen, alzoo hy dagt ten eenenmaalen buiten ſtaat te ſyn, zich op te houden, ſchoon hy, in andere gelegenheden, een reſoluut man was. Doch, dewyl ik hem verzekerde, dat ik hem niet zoude oppaſſen, ten zy hy gehoorzaamde, beloofde hy, alle poogingen te zullen in het werk ſtellen. Ik verliet hem, om deezen raad te volgen, en beval hem te gaan naar de plaats van een' timmerman, omtrent honderd roeden ver, alwaar ik beloofde, hem te zullen vinden.

Hy had, omtrent in een quartier uur's, bereikt de bepaalde plaats, door hulp van een ſyner buuren, en zat op een' bank, klaagende

over

over groote zwakheid, en pyn in de lendenen; welke pyn hem, gelyk hy zeide, een gevoel gaf, als of hy in tweën gesneeden wierd; doch hy stond toe, dat syn hoofd beeter was, zedert hy in de lugt was geweest. Hoorende, dat hy den voorgaanden dag afgang had gehad, doch niet zedert dien tyd, gaf ik hem aanstonds een pil, bestaande omtrent uit ses grein *calomel* en $\frac{1}{8}$ van een grein van den braakverwekkenden wynsteen, en, dewyl hy over grooten dorst klaagde, stondt ik hem toe, op dit middel eene halve pint koud water te drinken. Ik raadde hem niet te zitten, maar syn best te doen, om een weinig te wandelen, hoe langzaam het ook zyn mogt; dit poogde hy te doen, doch keerde altyd wederom. Op deezen tyd was het niet zeer koud, maar 'er was een vry sterke wind, met een weinig regen.

Na verloop van een quartier uur's zag ik hem wederom; hy had standvastig volhard in mynen raad te volgen, en zeide, syn hoofd grootlyks verligt te zyn, doch de pyn in syn rug en lendenen bleef dezelfde. Syn pols was nu zeer veranderd; in plaatse van vol en sterk te zyn, als te voren, was hy zwak, maar ras, en de hitte van de huid grootelyks verminderd. Dewyl hy zeer vermoeid scheen te zyn, kon ik hem niet aanzetten, om langer buiten 's huis te blyven, maar stondt hem toe naar huis te gaan, verzoekende, dat hy zich zelve zoude verfrisschen, doch syne kleederen niet uit doen, of in het bed gaan.

Ten twee uuren zag ik hem wederom; de pil had toen tweemaal gewerkt, hy scheen vermoeid, en zwak, doch was in de lugt, want dezelve

ver-

verfriste hem, en syn hoofd was beter in, dan buiten, de lugt, zoo dat hy uit eigen beweeging, zoodra hy een weinig had uitgerust, buiten de deur kwam. De pyn in de lenden bleef zeer sterk, maar syn hoofd was veel gemakkelyker; en syn rug en lenden wierden tegen den avond minder pynelyk. Ik stondt hem toe, omtrent zeven uuren naar bed te gaan, doch, zeer begeerig zynde, de uitwerkingen van deeze behandeling volkomen te zien, schreef ik geen geneesmiddel voor.

Den vyf-en-twintigsten. Hy had weinig gerust, en syne klagten waren dezelfde, als wanneer hy naar bed ging. Syn pols was opgewakkerd en meêr vol, dan in den avond, en de trap van hitte grooter, dan voor den nagt. 'Er openbaarden zich nu weinige kleine puistjes op het aangezicht; ik schreef voor eene buikzuivering, bestaande in een aftreksel van zene-bladen en manna, versterkt met de jalappe; raade hem uit het bed te gaan en te waagen, wederom in de lugt te komen. Dit deed hy: ten twee uuren had het middel driemaal gewerkt, en hy was meêr bevryd van de pyn in den rug en lenden: men zag nu meêr puistjes op het aangezicht, maar naauwelyks een op de leden. Hy had tot hier toe niets gebruikt, zedert den eersten aanval der ziekte dan thée met melk, een aftreksel van salie, en soortgelyken drank, hebbende eenen afkeer van alle andere voedzels. Hy bleef het grootste gedeelte van den namiddag uit, en ging ten zeven uuren naar bed, wanneer ik de pols meêr bedaard en geregeld vondt, en, dewyl syne ongemakken minder waren, begon hy te denken, om voedzel.

Den

DEN ſes-en-twintigſten. Ik zag hem des morgens ten zeven uuren; hy had weinig geſlaapen, eens in den nagt afgang gehad, en voelde zich zelve zwak, en ſlap; de pols was nu gelyk, vol, en geregeld; en de hitte was gematigd. Veel meêr puiſtjes waren in het aangezicht uitgekomen, doch weinigen op de leden, en ſyne ongemakken van pyn in 't hoofd en den rugge verdweenen. Hy gebruikte, met ſmaak, melk-ſpyſen, en bragt het grootſte gedeelte van den dag door, buiten het huis.

TEN drie uuren in den namiddag zag ik hem, en wierd berigt, dat hy, in het bed liggende, was in ſlaap gevallen, en dat hy was ontwaakt, byna ſtikkende in ſyn bloed; dat hy eene groote quantiteit bloed had gebraakt, welk bloed hy waarſchynlyk had doorgeſlikt, dewyl men had bevonden, dat hy uit de neus bloede. Uit 't geen ik kon verneemen, bedroeg alles nauwelyks meêr, dan ſes of agt oncen. Hy klaagde over flauwhartigheid, en zeide zonder pyn te zyn. Ik liet hem den borſt-drank gebruiken, zuur gemaakt met een mengſel uit eene gelyke quantiteit van den ſlappen en zoeten geeſt van Koperrood. Het getal der puiſtjes vermeerderde langzamerhand op ſyn aangezicht, en de andere deelen.

LAAT in den avond zag ik hem wederom; hy had nog tweemaal ontlaſting gehad; klaagde, dat hy zeer flauwhartig en zwak was, en vreesde, dat hy niet zoude ruſten.

IK oordeelde het nu noodig, hem te geeven een verdoovend hartſterkend middel, en ſchreef hem daarom voor *Mitrid. dr.* ß, 't welk hy aanſtonds

ſtonds gebruikte. Door behulp van dit middel ſliep hy zeer verfriſſchende, en bevondt zich zelven ten eenenmalen wel. De uitbotting was nu voleind; de pokjes konden, met recht, afgeſcheiden genoemd worden; ſchoon vol in het aangezicht zynde, had hy alleenlyk een matig getal van een groot ſoort op alle de andere deelen; en hy ging door de andere tyd-perken der ziekte zonder eenig ongemak.

VIER-EN-TWINTIGSTE WAARNEEMING.

EEN jonge Vrouws-perſoon, welke dienſtbaar was in een huis, alwaar een kind de natuurlyke Kinder-pokjes had, beſloot daar te blyven, en haar lot aftewagten.

DEN vyf-en-twintigſten December 1765. wierd ik verzogt, haar te zien. In den voorgaanden namiddag had ſy eene koude beſpeurd, welke gevolgd was door eene koorts, en de gewoone toevallen der uitbottinge, die zeer ſterk waren. Ik vond haar in het bed, klaagende over zwaare pyn in haar hoofd, rug, en lendenen; haar pols was ſterk, ras, en vol, haar aangezicht had eene gloeyende, roode, kleur, en de koorts was zeer zwaar.

MET zeer veel moeite kon ik haar overreden, om op te ſtaan; liet haar eenig koud water drinken, en in de lugt gaan, ſchoon het een zeer kouden morgen was, ſneeuwde en regende. Omtrent een uur wierd ik wederom geroepen, en vondt haar toen, beneden, en naar buiten wandelende. De hitte was veel verminderd, ſy

ſy zag bleek, de pols was klein en ras; en alle haare ongemakken merkelyk verminderd.

Het berigt, welk ik van haar, en de perſoonen, die haar oppaſten, kreeg, was, dat ſy, 't eerſt in de lugt komende, zoo zwak was, dat de oppaſter, en een ander, welke haar hielp, haar nauwelyks konden houden, en ſy zeer moeyelyk, zonder deeze hulp, gaan kon; dat ſy een glas koud water uit de pomp gedronken, en haar zelven, eenige minuuten voor dat ſy was uitgegaan, veel beeter bevonden had en naderhand zoo gebleeven was. Het regende nu vry hard, en dit had haar genoodzaakt, naar huis te keeren; maar ſy zeide, dat ſy, zoo haare toevallen wederkeerden, voorzeker uitgaan zoude, hoe ſlegt ook het weêr was, en tot dit beſluit moedigde ik haar aan.

Op den ſes-en-twintigſten, omtrent ten elf uuren des morgens, bezogt ik haar wederom, en bevondt, dat ſy eene vry goede nagt gehad, en byna geene ongemakken beſpeurt had; den voorgaanden dag was ſy dikwils buiten de deur geweeſt, en daar aan ſchreef ſy toe, dat ſy zich zoo wel bevondt. Men zag nu in het aangezicht twee afgeſcheiden puiſtjes, en ſy had de ziekte op eene zeer goedgunſtige wyze, zonder een eenig ſlegt toeval, geduurende den geheelen loop derzelve, of zonder naderhand eenig kwaad gevolg daar van te bemerken.

Vyf-en-twintigste Waarneeming.

DEN derden January 1766. wierd een jonge en gezonde mansperſoon ingeënt met vier van ſyne buuren. Op den ſesden ging ik, denkende, dat geen van hun ziek zyn zoude, wegens affaires naar Londen. Op den zevenden, in den namiddag wederkeerende, wierd ik ontmoet door eene dienſtmaagd, die my berigtte, dat dees man ziek geworden was, op den vyfden, in den namiddag, en zedert dien tyd zeer ſlegt was gebleeven, zynde nu iets voor den dag gekomen, 't geen men meende, de Kinder-pokjes te zyn, en dat men verlangde, dat ik hem aanſtonds bezogt: dit deed ik, en vondt hem in het bed, ſterk klaagende over pyn in 't hoofd, rug, en lenden, en zeer heet zynde. Eenige kleine puiſtjes waren in het aangezicht uitgekomen, welke ik bemerkte, de pokjes te zyn: dit was des avonds ten vyf uuren, en omtrent agt- en veertig uuren, na dat hy den eerſten aanval der ziekte had bemerkt.

Het weder was, op deezen tyd, by uitſtek koud, en het vroor zeer hard. Ik beval hem, aanſtonds uit het bed te gaan, een glas koud water te drinken, zich van eenige hulp te bedienen, en in de lugt te wandelen. Onderzoek doende, vernam ik, dat hy den geheelen dag geene ontlaſting had gehad. Ik liet hem derhalve aanſtonds vyf greinen *calomel* in een pil gebruiken. Hy ruſte deezen nagt weinig, en den volgenden morgen waren veel meêr puiſtjes in het aangezicht uitgekomen, genoeg, om te doen

doen zien, dat dezelven zouden ſamenvloeyen. Dewyl deeze pil eene zoo klaarblykelyke uitwerking deed, liet ik *Sal. Glaub. dr. vj.*, in watergruël ontbonden, aanſtonds gebruiken. Het geweld van de koorts, en der andere toevallen, was nauwelyks gematigd door deeze uitbotting.

Schoon hy deeze middelen gebruikte, en het weder zeer ſtreng was, verzogt ik egter, dat hy ſyne kleederen aantrekken, en zoo veel, als hem mogelyk zoude zyn, in de open lugt gaan zoude, en tegen den avond liet ik hem in een rytuig brengen naar het huis, hetwelk ik voor hem had geſchikt, indien hy zich van de Inënting niet wel bevondt. Ik onderzogt de inſnydingen nauwkeurig, doch aan dezelven ontdekte men geene de minſte tekenen van beſmettinge, of door eene verandering van kleur, hardheid, of eenige verandering in de huid; ook kon hy zich niet te binnen brengen, dat de inſnydingen hem gejeukt, of eenig ander ongemak veroorzaakt hadden.

Tegen den avond kwam hy, naar het beſtemde huis, doch was zoo zwak, en klaagde zoo ſterk, dat hy met moeite in ſyne kamer kwam. Ik bemerkte, dat hy het zout had uitgebraakt, kort na dat hy hetzelve had gebruikt, en dus niet meêr, dan eene harde ontlaſting had gehad; hy was myne orders gevolgd, en verſcheide reizen in de lugt gegaan, ſchoon met groote moeite; de klagten over dorſt, pyn in het hoofd, en den rugge waren, op deezen tyd, zeer groot. Ik liet hem, voor korten tyd, een warm voet-bad gebruiken, en, naar bed gaande, weinige lepels van een buikzuiverend

verend drankje neemen, 't welk herhaald wierd, tot dat hy ontlasting kreeg.

Den negenden. Hy was des nagts ylhoofdig geweest, doch had, tegen den morgenstond, een weinig gerust; het getal der puistjes was nu grotelyks vermeerderd. Hy had op deezen dag drie ontlastingen van syn buikzuiverend drankje, waar door hy verligting kreeg, en in staat gesteld wierd, om beter op te zitten.

Den tienden. Hy had den nagt gemakkelyk, doch slaapeloos, doorgebragt: hy was zeer vol in het aangezicht, doch had een kleiner getal op syn lighaam, en leden. Hy klaagde byna nergens over tot aan de rypwording. Hy zat, elken dag, eenigen tyd op, tot aan den agtsten na de uitbotting, wanneer hy, blind en zeer pynelyk zynde, in het bed bleef. Sy droogden den elfden, en hy wierd volmaakt hersteld.

Het was aanmerkelyk in dit geval, dat de ingeënte deelen nooit het minste teken van besmettinge toonden, ook ontdekte men omtrent dezelven geen grooter getal puistjes, dan men zoude hebben konnen verwagten, indien niets gedaan was; ook is geen het minste teken overgebleeven van de plaats, alwaar de Inenting is verrigt, schoon in alle andere ingeënte lyders, welke de ziekte, hoewel in de allergeringste manier, gekreegen hebben, altyd een litteken overblyft.

Door een nauwkeurig onderzoek bleek, dat deeze man zich, geduurende eenigen tyd voor de Inenting, had opgehouden in familien,

waar

waar in de Kinder-pokjes waren; en 'er ſcheen geen de minſte reden van twyfelinge te zyn, of hy had de natuurlyke Kinder-pokjes gehad.

Ses- en- twintigste Waarneeming.

Een jonge vrouws-perſoon kreeg de koorts; en de gewoone toevallen. Den volgenden dag openbaarde zich een uitſlag, welke eenig vermoeden op de pokjes gaf; op den derden dag ontdekte men meêr vlakken, maar ſy was niet verligt. Men vooronderſtelde nu, de ziekte eene ontſteekings-koorts te zyn, verzeld met eenen uitſlag, en, dewyl ſy zeer ylhoofdig was, had men twee uuren, voor dat ik haar 't eerſt zag, een ſpaanſche vlieg gelegd. Haar aangezicht was zeer vol met zeer kleine puiſtjes, welke waarlyk de Kinder-pokjes waren, en derzelven was een groot getal in den nek, en op de leden; doch, niet tegenſtaande deeze uitbotting, was de koorts vry ſterk, en de trap van hitte zoo bovenmaatig, dat ik nauwelyks ooit iemand heter gevoeld heb; ſy was in zoo verre gevoelig, dat ſy klaagde over zwaare pyn in 't hoofd, maag, en lendenen, ſchoon ſy zeer ylhoofdig, en buiten gemeen ruſteloos was. Sy was in een herberg, alwaar zich 't meeſt voerlieden ophielden, en ſy kon aldaar onmoogelyk blyven. In deeze haare omſtandigheid vreesde ik, dat het te veel gewaagt zoude zyn, haar te beweegen; want het was zeker, dat de pokjes zouden ſamenvloeyen. Uit het geweld der toevallen oordeelde ik, dat de ziekte gevaarlyk, en de uitkomſt twyfelach-

achtig zyn zoude, en was daarom begeerig, te beproeven, in hoe verre dezelfde manier en genees-middelen, welke met een zoo goed gevolg gebruikt waren, in de ingeënte Kinderpokjes, en ook in sommige gevallen van de natuurlyken, in dit geval nuttig zyn zouden. De noodzaakelykheid, om de lyderesse van plaats te doen veranderen, verschafte my eene bekwaame gelegenheid, zonder dat men my van onvoorzigtigheid kon beschuldigen. Ik stelde derhalve voor, om haar naar beneden te brengen, in een kamertje onder het vertrek, alwaar sy nu leide, terwyl ik tegenwoordig en gereed was, om haar te helpen, zoo sy zich te veel mogt vermoeden. Dit stemde men toe: de vrouwen hielpen haare kleederen aantrekken, en daar in had sy, zynde zeer ylhoofdig, veel vermaak. Sy was ten eenenmaalen buiten staat, om te staan, en wierd derhalve naar beneden gebragt, door drie persoonen, op dezelfde wyze, als of sy dood was. Men zette haar in een' stoel, maar sy had geene genoegzaame kragten, om zich regt op te houden, en wierd dus ondersteund door de vrouwen, die by haar waren.

De vermoeidheid door zich te beweegen, en de verandering van postuur maakten, dat sy in eene flauwte viel, die haar alle kleur deed verliezen, zoo dat de puistjes, voor eenigen tyd, verdweenen; de leuning van den stoel wierd derhalve neder geslagen; men bragt haar bed beneden, leide het zelfde op den vloer, en plaatste haar daar op, met haare kleederen aan; ook dronk sy, greetiglyk, een glas koud water. Haare kleur kwam schielyk weder, de puistjes kwamen wederom te voorschyn;

maar

maar ſy was zeer koud geworden; en de pols, ſchoon ras blyvende, was op verre na zoo ſterk niet. Ik bleef by haar omtrent een half uur, geduurende welken tyd ſy meêr gevoelig, en ook niet zoo ruſteloos was, ſchynende egter vermoeid en afgemat te zyn. Ik liet de raamen openen, de kamer zeer koel houden, en gaf haar drie greinen *Calomel*, met een agtſte van een grein van den braakverwekkenden wynſteen in een pil, en beval, dat haar een buikzuiverend middel zoude gegeeven worden, zoo dra als hetzelve mogt gereed zyn; en, dewyl 'er geen reden ſcheen, voor de ſpaanſche vlieg, nam men dezelve weçh.

Ik zag haar, den volgenden morgen, in een, digt by gelegen, huis, waar in ſy gebragt was, en vondt haar byna geheel en al vry van ongemakken; ſy had tamelyk wel geſlaapen, en was volmaakt by haare kennis. Sy, die by haar waren, zeiden, dat ſy was beter geworworden van den tyd, op welken het buikzuiverend middel (welk drie ſtoelgangen had verwekt) had beginnen te werken.

Sy was egter zeer vol kleine, ſamenvloeyende, pokjes over haar geheele lighaam; doch deeze waren ontſtooken, en wierden ryp op eene zeer goedgunſtige wyze. Het ſcheen my, uit eene nauwkeurige waarneeming, te blyken, dat het getal der puiſtjes, in haar aangezicht, door deeze behandeling minder was, dan wanneer ik haar voor 't eerſt zag, en, by gevolge, dat ſommige puiſtjes te rug waren gedreeven, na dat ſy alreeds te voorſchyn waren gekomen.

Zeven- en twintigste Waarneeming.

In den beginne van Juny 1766, wierd een jonge vrouwsperſoon aangetaſt met een huivering, welke gevolgd wierd door koorts, en de toevallen, die gemeenlyk voor de pokjes gaan, doch in dit geval zeer geweldig waren: deeze wierden verzeld door eene zoo groote verzwakking, dat ſy, in weinige uuren na den aanval, genoodzaakt was naar bed te gaan, waar in ſy ſchielyk ylhoofdig wierd, en vervolgens ongevoelig, zoo dat ſy haar water, buiten haar weeten, liet loopen; in deeze omſtandigheid zag ik haar voor 't eerſt, omtrent veertig uuren, na dat ſy was ziek geworden. De hitte was zeer groot, de pols zeer ras, maar niet ſterk, en op het aangezicht zag men weinige kleine puiſtjes, die genoegzaam de ziekte te kennen gaven. Wanneer ſy opgeligd wierd, deed ſy niet de minſte poogingen, om haar over einde te houden, en men ſtondt haar derhalven toe, te leggen, en, de kamer klein zynde, de raamen open te zetten. Sy ſlikte met veel moeite vyf greinen *Calomel* door, en men gaf haar nu en dan eene gifte van een aftrekſel van zene-bladen en manna, tot dat ſy ontlasting kreeg.

Sy kon niet blyven in het huis, alwaar ſy was, wegens de familie; doch 'er was geene mogelykheid, om haar in deezen ſtaat te beweegen. Den volgenden morgen vernam ik, dat ſy even bot en dommelig was gebleeven, geduurende den geheelen nagt, maar nu beter was, dat ſy ook duidelyk geſprooken, twee

af-

afgangen gehad, en eene galachtige ſtoffe gebraakt had. De hitte was vermeerderd, de pols ras, en veele ſamenvloeyende puiſtjes openbaarden zich op haar aangezicht, en de andere deelen; deeze was de derde dag der ziekte. Ik raadde haar, uit het bed te gaan, en de raamen te laaten openen; doch twyfelde, of ſy kragten genoeg had, om in de open lugt gebragt te worden.

Tegen den avond waren veel meer puiſtjes uitgekomen, en ſy was zoo zeer verligt van alle haare ongemakken, dat ſy in een rytuig kon gebragt worden, naar een huis in de buurt, alwaar ik haar gaf drie greinen *Calomel* met een agtſte gedeelte van een grein van den braakverwekkenden wynſteen.

Sy had deezen nagt geruſt, doch de koorts hield aan; en, dewyl ſy geen ontlaſting meêr gehad had, ſchreef ik haar eenen buikzuiverenden drank voor, beſtaande in een aftrekſel van manna en zene-bladen. Voor den avond had ſy drie afgangen, en alle haare toevallen verdweenen. Sy was, over haar geheele lighaam, vol met zeer ſterk ſamenvloeyende pokjes.

Deeze jonge vrouwsperſoon zat, uit eigen beweeging, het grootſte gedeelte van den dag op, na dat ſy blind was; en ik kan my niet herinneren, iemand gezien te hebben, die, met zoo veele pokjes, zoo gemakkelyk de ziekte te boven kwam; want ſy klaagde niet, dan over pyn, en gebruikte geene geneesmiddelen dan alleenlyk, tegen de *criſis*, weinige droppen van de *Tinctura Thebaica*, wanneer ſy naar bed ging.

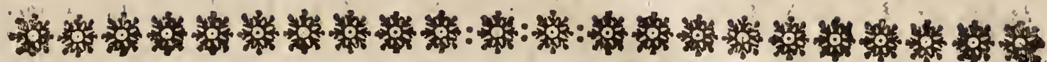

AGT-EN-TWINTIGSTE WAARNEEMING.

EEN arm man, omtrent vyf-en-dertig jaaren oud, die voorbereid was, kwam aan myn huis, in gezelſchap van verſcheide anderen, om ingeënt te worden. Zoo dra hy in de kamer kwam, bemerkte ik, dat hy ziek was; en hem ondervraagende, verhaalde hy my, dat hy, omtrent voor twee uuren, was aangetaſt door eene tuſſchenpoozende koorts, en dat hy zwaare pyn in ſyn hoofd, rug, en lendenen had. Syn pols voelende, bemerkte ik, dat hy veel koorts had; ook was de huid zeer heet. Ik wiſt, dat de pokjes in ſyne buurt waren; en beſloot daarom, dat hy door deeze ziekte was aangedaan. Ik raade hem, dat hy zoo veel in de lugt gaan zoude, als hem mogelyk was, en liet hem tegen den nagt gebruiken ſoortgelyke pil, als ik reeds heb opgegeeven, en, den volgenden morgen, een buikzuiverend middel.

HIERVAN had hy vier of vyf reizen ontlaſting, en hy volharde, in het nakomen van myne beveelen; de koorts, en andere toevallen waren niet zoo zwaar, dat ſy my zeer bekommerden; hy had een groot getal afgeſcheide pokjes, en overwon de ziekte zeer wel.

Negen-en-twintigste Waarneeming.

Omtrent drie uuren, in den namiddag, bezogt ik een' man, van middelmaatigen ouderdom, die, zich twee dagen niet wel bevonden hebbende, een' uitſlag kreeg, welke de buuren dagten, de Kinder-pokjes te zyn; ik vondt hem in het bed, vry heet, en zweetende; ſyn pols was ras, vol, en ſterk; ſyn aangezicht rykelyk gevuld met pokjes, die zich in den morgen hadden beginnen te openbaaren. Ik kreeg het gewoone berigt van de voorafgaande toevallen, die zeer ſterk geweeſt waren, en hy klaagde veel, over pyn in ſyn hoofd, rug, en lendenen; ik gaf hem aanſtonds een pil, bevattende vyf greinen *calomel*, en een agtſte gedeelte van een grein van den braakverwekkenden wynſteen, welke ik by my had geſtooken, dewyl ik vermoede, dat ik dezelve mogt noodig hebben. Ik overreede hem ook, om op te ſtaan, en in de lugt te gaan, ſchoon hy ſterk zweette, om dat ik dit zweet wilde ſtuiten. Ik trof dezelfde moeyelykheid aan, om deezen raad te doen volbrengen; hoewel hy hulp had, van boven kwam, en in de lugt ging, wordende onderſteund door ſyne vrouw; want hy ſcheen zeer zwak, en was, in twee dagen, niet uit het bed geweeſt: dewyl hy over grooten dorſt klaagde, gaf ik hem een glas koud water, en bleef by hem, omtrent een half uur, om de uitwerkingen van deeze behandeling te zien; in den beginne was hy zeer zwak, en ziek, en braakte eene galachtige ſtoffe, doch hield de pil, die hy gebruikt had,

had, by zich: daarna zeide hy, terwyl ik nog by hem was, dat ſyn hoofd beter was, en dat hy door de lugt was verfriſcht. Ik raadde hem, buiten's huis te blyven, zoo lang in ſyn vermogen zyn zoude, en wanneer hy zich vermoeid bevondt, in huis te gaan, en zich eenigen tyd neêr te leggen; maar wederom, zoo dra hy in ſtaat zyn zoude, uit te gaan, en, zoo hy dorſtig was, te drinken zoo veel koud water, als hem behaagde. Ik vertrok toen, beveelende nog, dat hy een buikzuiverend middel zoude gebruiken, zoo dra het gereed zyn zoude, 't welk ik beſloot, ten minſten drie of vier uuren na dien tyd te zullen zyn.

Den volgenden morgen, hem bezoekende, hoorde ik, dat het buikzuiverend middel viermaal had gewerkt, dat hy zich zelve veel verligt bevondt, zoo wel in ſyn hoofd, als rugge, en dat hy ook beeter geruſt had, dan zoo lang hy ziek was geweeſt. De uitbotting ging traag voort, doch men ontdekte veel mêer puiſtjes in het aangezicht, en andere deelen, dan te vooren; hy ging uit, en ſyne ongemakken bleeven verminderen. Den volgenden morgen vondt ik hem volkomen wel; hy was zeer vol afgeſcheiden pokjes, en, van deezen tyd afaan, ſchikte zich alles ten goeden, zonder dat hy een genees-middel meêr gebruikte.

EINDE.

[illegible]

